

RIZAL

CENTENNIAL BULLETIN

VOL. I NO. 11 JUNE 1961

N
H
I

003971

RC
921
R528c
1961 v.1 no.11

3777

RIZAL

Centennial Bulletin

OFFICIAL PUBLICATION OF THE JOSE RIZAL NATIONAL CENTENNIAL COMMISSION

Vol. 1, No. 11

JUNE 19, 1961

MANILA, PHILIPPINES

P1.30

11
921
P338
1961

MALACANANG
RESIDENCE OF THE PRESIDENT
OF THE PHILIPPINES
MANILA

BY THE PRESIDENT OF THE PHILIPPINES

PROCLAMATION No. 750

CALLING A CONGRESS OF EDUCATORS ON JUNE 14-19, 1961
IN THE CITY OF MANILA

In connection with the celebration of the first centenary of the birth of Jose Rizal, our national hero, I, CARLOS P. GARCIA, President of the Philippines, by virtue of the powers vested in me by law, do hereby call a Congress of Educators to convene in the City of Manila on June 14-19, 1961, to discuss Rizal and education.

IN WITNESS WHEREOF, I have hereunto set my hand and caused the seal of the Republic of the Philippines to be affixed.

Done in the City of Manila, this 4th day of May, in the year of our Lord, nineteen hundred and sixty-one, and of the Independence of the Philippines, the fifteenth.

(Sgd.) CARLOS P. GARCIA
President of the Philippines

By the PRESIDENT:

(Sgd.) NATALIO P. CASTILLO
Executive Secretary

REPUBLIC OF THE PHILIPPINES

Rizal National Centennial Commission
MANILA

CHAIRMAN

HON. JOSE E. ROMERO
Secretary of Education

VICE-CHAIRMEN

HON. DOMINADOR R. AYTONA
Secretary of Finance

DEAN SANTIAGO F. DE LA CRUZ
*Supreme Commander, Order of the
Knights of Rizal*

MEMBERS

HON. DECOROSO ROSALES
*Chairman, Committee on Education
of the Senate*

DR. BENIGNO ALDANA
Director of Public Schools

HON. MANUEL S. ENVERGA
*Chairman, Committee on Education
of the House of Representatives*

DR. JESUS E. PERPINAN
Director of Private Schools

MR. LUIS MONTILLA
*Chairman, Philippine Historical
Committee*

DR. VICENTE G. SINCO
President, University of the Philippines

DR. EDUARDO QUISUMBING

HON. GERONIMA T. PECSON
*Chairman, UNESCO National Commission
of the Philippines*

DR. EUFRONIO M. ALIP

MR. VICENTE OROSA

MR. ERNESTO R. RODRIGUEZ, JR.
Director, Bureau of Public Libraries

DR. JOSE P. BANTUC

DR. LEONCIO LOPEZ-RIZAL

EXECUTIVE STAFF

MR. LUIS MONTILLA
Director

MR. V. G. SUAREZ
Assistant Director and Secretary

THE RIZAL CENTENNIAL BULLETIN M A N I L A

*Published under the authority of the Jose Rizal National Centennial Commission.
Editorial Committee: Leopoldo R. Serrano, Magdalena B. Bautista, Enrique Paoli.*

Table Of Contents

	<i>Page</i>
1. Presidential Proclamation No. 750	Inside Front Cover
2. Officials of the Jose Rizal National Centennial Commission	1
<i>Wikang Pambansa</i>	
3. Pangulong Tudling — Ang Tanny Na Maka-Rizal — LAD	3
4. Ang "Noli Me Tangere" Ni Rizal — Kuru-kuro — Propesor Fernando Blumentritt	5
5. Liham Sa Kay Fr. José Rodriguez — P. Vicente Garcia	21
6. Ang Mga Paglalangkay — Laong Loan	27
7. Sa Mga Bulaklak Sa Heidelberg — José Rizal	32
8. Dapitan — José Rizal	33
9. Ang Aking Kinalalipitan — José Rizal	37
<i>English</i>	
10. Dr. José Rizal Today — Magdalena B. Bautista	40
11. Bishop Guerrero — (Editorial, <i>The Daily Mirror</i> , March 28, 1961)	41
12. Quezon's Message To Students	42
13. Annual Report Of The José Rizal National Centennial Commission	43
14. Dr. Rudolph Virchow Honored Rizal	48
15. The Restoration Of The Rizal Home In Calamba — Juan F. Nakpil	49
16. Doña Teodora Alonzo And Some Of Her Daughters And Granddaughters ..	51
17. News In Pictures	52
18. Monthly Rizal Centennial Celebrations	55
19. List Of The Winning Contestants In The Essay Contest	58
20. List Of Winners In The National And International Competitions	60
21. June 19 Designated As Jose Rizal Centennial Day In Chicago	62
22. Rizal As A Freemason Abroad — Austin Craig	63
23. Dr. José Rizal — Fritz Ullmer	65
24. Letter Of Rizal To Pastor Ullmer — (Facsimile)	66
25. English Translation Of Rizal's Letter To Pastor Ullmer	68
26. Through Education Our Motherland Receives Light — José Rizal	70
<i>Spanish</i>	
27. Rizal — Enrique Paoli	72
28. Discurso, 31 Diciembre 1891 (En <i>El Café Habanero</i>) — José Rizal	74
29. Invocación A Rizal — Fernando Ma. Guerrero	78
30. 19 De Junio — Manuel Bernabé	78
31. Rizal — Cecilio Apostol	79
32. La Masonería — José Rizal	80
33. Rizal El Hombre De Fuertes Convicciones — Luciano De La Rosa	84
34. A Rizal — Vicente De Jesus	85
35. Colegio Moderno — José Rizal	86
36. Liga Filipina — José Rizal	88
37. Facsimile De Una Carta De Taimis (Leonor Rivera)	92
38. El Amor Patrio — José Rizal	93
<i>Miscellaneous</i>	
39. The "Last Farewell" Of Rizal In Sanskrit — Anu V. Raghavan	96
40. Antimamamantman (Transliteration Of Rizal's "Last Farewell") — Juan R. Francisco	100
41. Yung Chueh Tz'u (<i>My Ultimate Adios</i>) Translated Into Chinese — Lin Ts'ung. — Ali Negoro	102
42. Selamat Tinggal — (<i>Rizal's "Last Farewell"</i>) Translated Into Indonesian — Ali Negoro	104
43. Rizal In Heidelberg	111
44. Inauguration Ceremonies Of The National Library Building	112
45. Report On Collections — Rizal Centennial Fund	Inside Back Cover
46. Maria Clara's Song (Tugtugin) — L. A. Francisco	Outside Back Cover

Portrait of Dr. Jose Rizal on cover—oil painting by Juan Luna in Paris 1891.

R I Z A L**Centennial Bulletin****OFFICIAL PUBLICATION OF THE JOSE RIZAL NATIONAL CENTENNIAL
COMMISSION***Pangulong Tudling:***ANG TUNAY NA MAKARIZAL**

KASABAY HALOS ng paglabas ng bilang na ito ay ipagdiriwang at aalalahanin ng sambayanang pilipino ang ikasandaang taon ng pag-silang sa maliwanag ng pinakadakilang pinakamagiting na pilipino, si Dr. Jose Rizal. Kasabay rin ng pagdiriwang at pag-aalaalang ito'y makikita nati't masasaksihan ang nagsulpot-sulpot at nagpaparangya't namamayagpag na umano'y mga maka-Rizal, maka-Rizal sa salita, maka-Rizal sa balak, maka-Rizal sa sinusulat, maka-Rizal sa kilos, maka-Rizal sa kapisanang kinaaaniban at maka-Rizal sa mga kilusang ikatatanyag o ikatatampok nila. Datapuwa't nakalulungkot sabihing ang karamihan, kung di man ang lahat, ay nagbabalat-kayo lamang, iba ang sinasabi sa ginagawa at pagkakabisala pa'y kalaban o kasalungat ng mga aral at simulain ni Rizal ang kanilang ipinagtatanggol at pinaninindigan.

Marami at di-iilan lamang sa mga nagpapanggap na maka-Rizal na iyan ang napapailalim sa mga samahang ang mga tuntunin, aral at simulain ay kasalungat ng mga aral at simulain ni Rizal; alalaong baga'y yaong mga aral, mga tuntuni't simulaing binaka ni Rizal sa kanyang mga sinulat at mga ginawa ay siya ngayong ipinagsasanggalang at pinaninindigan ng mga samahang kinaaaniban ng ilang nagpapanggap at nagmamagaling na maka-Rizal. Ito'y maliwanag na nagpapakilalang ang pagmamaka-Rizal nila'y hindi tumitiim sa damdamin, hindi bukal sa isang matapat na pananalig sa dakilang bayaning pilipino, kundi pakitang-tao lamang at udyok ng mga kapakanang pansarili alang-alang sa kabutihan at kapakinabangang pansarili rin.

Ang hinihingi ng mga sandaling ito ng pagdiriwang at pag-aalaala sa panandaang taon ni Rizal ay isang masigasig, ganap, wagas at dalisay na pagtutuos ng kahalagahan ng mga aral, simulain at tuntuning ukol sa

bayan, sa lipunan at sa sariling pamumuhay, na parang mga butil ng gintong isinabog ni Rizal sa kanyang walang kamatayang sinulat na mga aklat at mga lathalain. Iluwag nating dayain ang ating sarili sa mga pakunwari't pakitang-laong pagmamahal kay Rizal. Ito'y isang kataksilan, hindi lamang sa bayaning taga-Kalamba, kundi kataksilan din sa bayan at sa atin-ating sarili.

Ang tunay na sumusunod sa mga aral at halimbawa ni Rizal ay hindi dapat makalimot sa mga uri ng tauhang nilikha ni Rizal sa kanyang walang kamatayang Noli at Fili. Unang-una'y dapat nating iwaksi't sumapin ang katulad ni Ginoong Pasta sa Fili, na hindi lumilingap sa kabutihan ng kapuwa, maliban sa kabutihan lamang ng kanyang sarili, kaya't nasabi kay Isaganiang: "...walang dapat hanapin ang tao sa ibabaw ng lupa kundi ang sarili niyang kagalingan...Kung kayo'y magiging Kihote ay hindi kayo makatatapos ng karera...Lalayan kayo ng lahat at mga kababayan din ninyo ang una-unang tatawa sa inyong kahangalan...Bibigyan ninyo ako ng matuwid kapag nagkauban nang katulad ng mga uban kong ito...." At ang katagang iyan ng abogado Pasta ay tila siya ring pinanununtan at pinanghahawakan ng maraming nagmamaka-Rizal ngayon sa paghanap ng kabutihan ng kanilang sarili, kahit na ang ganito'y maging pakitang-tao't isang pagpapakunwari lamang o maging kalaban ng kanilang budhi. Ngunit sa mga kababayang katulad niyan ay angkop na angkop namang iukol ang mga pangungusap na ito ni Isagani: "Kapag ako'y nagkaroon na ng mga ubang katulad niyan, at sa paglingon ko sa aking pinagdaanan ay makita kong pawang ukol lamang sa aking sarili ang aking nagawa....bawa't uban ay magiging tinik sa akin at sa halip na aking ikaligaya ay aking ikahihiya...."

Ang tunay na maka-Rizal ay hindi nga mauuri sa mga sinasabi't sinasalita, hindi sa mga sinusulat at itinatalumpati, hindi sa ipinagpaparangya't ikinikilos, kundi sa dinaramdam, ginagawa, at itinutupad sa mga aral at halimbawa ni Rizal. Hindi maaaring maging tunay na maka-Rizal yaong nananalig, sumusunod o nagtatanggol sa mga tuntunin, simulain at isipang binaka ni Rizal, at hindi rin maaaring maging tunay na maka-Rizal yaong bumubuhay sa diwa, ugali, layunin at isipan ng mga di-kanais-nais na uri ng mga tauhan ni Rizal sa kanyang Noli at Fili, katulad nina P. Damaso, Donya Victorina, Donya Consolacion, P. Salvi at iba pang naging malitim na batik sa dalawang makasaysayng nobelang iyon.

At higit sa lahat ay hindi maaaring maging tunay na maka-Rizal yaong mga kumakatig at nagbibigay-buhay sa mga pumupuwing sa mga isipa't aral ni Rizal laban sa bulag na pananampalataya at laban sa paghahasik ng maling pananalig, maging sinuman ang gumagawa nito at saan man ito ginagawa.

Ang kalayaan ng budhi ay siyang pinakamaningning na talâ ng mga aral ni Rizal. At ang unang ikasandaang taon ng kanyang buhay ay siyang unang kataastaasang baitang ng tagumpay na narating ng kanyang pagiging martir ng kalayaan ng Bayang Pilipino. — LAD

ANG "NOLI ME TANGERE" NI RIZAL*

Kuru-kuro ni Propesor F. Blumentritt

PAUNAWA NG NAGPALATHALA

Barcelona, limbagang Iberika ni Francisco Posas, 1889, 38 p.

Sa kasalukuyang paglalaban ng bayang pilipinong uhaw sa ikatututo at ng ilang tiyak na uring may hangad na mapamalagi ang bayan sa kamangmangan, ay namagitan ang paham na maka-pilipino, ang Gurong austriyako na si G. Fernando Blumentritt. Hindi na natin kailangang isulat dito ang kanyang talambuhay na nalathala sa iba't ibang pahayagan sa Espanya, lalung-lalo na sa ang "Espanya sa Pilipinas". Lahat ng naghahangad na makatarok ng Heograpiya, Etnograpiya, at Linguwistika o ukol sa mga wika, lahat ng maka-Silanganin, lahat ng nag-uukol ng panahon para sa Pilipinas ay nakatikilala sa kanyang pangalang pinuri at pinarangalan sa bihasang daigdig ng Europa bilang bihasa. Gayunman, ang kuru-kurong ipinalathala ng Guro tungkol sa *Noli Me Tangere*, ay maaaring makapagpabangon ng pagtutol ng mga nagpapanggap na sila lamang ang mga tanging isinilang na hindi nagkakamali, mga puting tupang walong batik, sa dako ng mga nagpaparatang ng pagka-pilibustero sa lahat ng kalaban, at tumatawag na maka-erehe at protestante sa lahat ng kuru-kurong kalaban o naiiba sa kanila. At sila'y hindi maaaring magkamatuwid. Ang gurong si Blumentritt ay siyang marubdob na katolik, isang mapagpakumbabang anak ng Simbahang Romano, na kinikilala niyang tanging tunay, tanging tagapagligtas. Hindi rin siya matatawag na pilibustero, kahit na napakamura ng pangalang ito, sapagka't di-lamang siya nag-aangkin ng dugong-kastila kundi isang naninindang tagapagtanggol ng mga karapatan ng Espanya, mga karapatang ipinagsasanggalang sa lahat ng suliranin, sa mga nauukol sa Tawi-tawi at sa Karolinas, halim-

bawa, sa mga pahayagan, sa mga aklat, sa mga akdang pampanitikan, sa mga panayam, tbp., at ang lahat nang ito'y ginawa nang buong kainitang ipinaging marapat niyang magtamo ng marangal na gantimpala ng Pamahalaan ng Madrid, na nagkaloob din ng mga gantimpala sa mga di mabilang niyang akda sa Tanghalan ng Pilipinas. Kung ang ilan sa mga pangkat na nagkakalaban ay maaaring mag-alinlangan sa kawalan niya ng kinikilingan tungkol sa mga usapin o suliraning pilipino, ang mag-aalinlangang ito'y hindi maaaring ang nasa-panig ng sumasakop pagka't si Blumentritt ay napuno at nabusog sa pagbasa ng mga aklat na sinulat ng mga prayle at ng mga kastila upang ilarawan, ayon sa kanilang kaparaanan, ang bayan, at kung ang batayan sa paghatol ng pantas na guro ay di naging sawi ng mga kapinsalaan at mga paghamak, gaya ng dinanas ng marami pang iba, ay utang lamang sa kanyang malusog at karaniwang pang-unawa, at sa kanyang hangad na mapag-aralan nang buong katahimitan ang mga bagay-bagay.

Sa mga suliraning Pilipino, si Blumentritt ay nakabasa, di lamang ng lahat ng mga mangangathang kastila kundi gayundin, ng mga banyaga, na upang sabihin ang tutoo ay nagdudulot ng higit na katarungan sa mga naninirahan sa bayan, kaysa mga may tungkuring magtanggol at may tanging pananagutan sa maraming kasamaang-asal (bisyo) at kasiraan sa kasalukuyan niyang lagay. Sa kasamang-palad ay kakaunti lamang ang bilang ng mga aklat na nasusulat ng mga pilipino, at ang mga nalathala na'y ipinagbabawal pa.

* Tingalog ng Lupon ng Wikang Pambansa ng JRNCC.

Prop. Fernando Blumentritt

ANG "NOLI ME TANGERE" NI RIZAL

Sa malayong sulok na yaon ng Daigdig, na kilala sa ilalim ng katawagang Pilipinas, ay matatagpuan, kahit sa mga araw na ito, ang mga bagay-bagay sa isang kalagayang nakapaghahatid sa ating alaala ng mga pangyayari sa nangakalipas na dantaon. Ang pangasiwaan ng bayan, na ganap na "burocrático-militar," ay sumasailalim ng mga kapakanan ng makapangyarihang "monaquismo", o kapangyarihan ng mga pari. Sa kawalan ng kinatawan sa mga "Cortes" (batasang-bansa o parlamento) at sa kawalan ng kalayaan ng pahayagan, ay naging pangkaraniwan na ang mga pagmamalabis, at, katulad ng sa mga lalawigan ng matandang Roma, ang kabutihan o ang kasamaan ng bayan ay nasasalalay, hindi sa bisa ng mga batas, kundi sa pansariling uri ng bawa't kawani.

Gayunma'y huwag itanggi, na ang pangasiwa'y nakakatagpo ng mga balakid na gaya ng pagkakaiba-iba ng mga lahing nagsisipamayan sa mga pulo at ng pagkakaiba-iba ng mga antas ng kalinangan. Ang bahaging nangingibabaw sa kabayanan ay nasasaklaw ng lahing malayo na nahahati sa iba't ibang sangay, at sa mga yaon ay isasaalang-alang lamang natin para sa ating layon ang mga naging kristiyano na, na ang pinakamahalaga sa kanila'y ang lahing Tagalog.

Nakilala lamang ng mga kastila sa ilalim ng tawag na indiyang ang lahat ng malayong kristiyano at bihasa, katawagang

susundin natin sa ating pagsasalaysay upang tayo'y magkaunawaang mabuti.

Sa piling ng mga anim (6) na angaw na indiyang ay napaparam sa kahalagahan ang mga ibang pulutong ng mga kristiyang binubuo ng ilang libong kastilang pilipino, at ang kanilang mga mistiso, at ang mga daan-daang libong mistisong insik o mga sanglay o kaya'y ang mga anak ng insik at ng mga babaing indiyang; sapagka't dapat alamang ang marami sa mga una'y nagsipamayan na sa Pilipinas, at doo'y ginampanan nila ang tungkulin ng mga Iludyo sa Polonya.

Lahat ng mamamayang kristiyanong ito, mula sa mga unang araw ng pananakop ay napasa-ilalim ng kapangyarihan ng mga paring doo'y siyang nag-aangkin ng isang kapangyarihan at kabantugang di pa namamalas ni namalas sa alin mang ibang bayang Katoliko, ni kahit sa matatandang lupalop ng Simbahan, na di kinalasapan ng mga pari, sa mga mata ng bayan, ng isang paggalang at pag-aalang-alang na katulad ng sa kanila'y iginawad at iginagawad pa sa ilang bahagi ng Pilipinas. Ang pinakamalaking bahagi ng mga paring pilipino ay binubuo ng mga monghe (mga dominiko, agustino, rekoleto, at pransiskano) na pawang mga kastilang taga-Espanya, at ng ilang klerigo (mga taal na pilipino) na ang karamiha'y mga katulong lamang (coadjutores). Sa mga mongheng ito o mga prayle, na siyang katawagan sa kanila roon, ay nagkaroon ng malaking utang na loob ang mga pilipino at sa kanila'y dapat kilalanin: tinatangkilik sila ng mga bisig noon, laban sa mga kastilang nagtatangkang gumawa ng pagmamalabis na tulad ng nangyari sa Amerika hinggil sa pagbabahabag at sa paggawa sa mga mina. Hindi nasaksihan ng Pilipinas ang alin man sa mga kalupitang iyon, na sa pananakop sa Amerika'y natala sa mga pahinang natigmak ng dugô at luha at dito sa Pilipinas ang kapalarang ito'y utang sa mga prayle. Hindi nasiraang-dangal ang kanyang lupa ng kasumpa-sumpang pagpapasok ng pamilihan ng mga alipin at ito ay utang din sa mga prayle. At nang sa ilang panahong nakalipas, ang ilang Gobernador at mga Alkalde ay buong lihim na magsikap na pagsamantalahan ang mga indiyang sa kanilang mga kayamanan at ari-arian, ang mga prayle rin ang nag-

sipamagitang parang mga tagapagtanggol ng mga inaapi, at ang kanilang pakikialam na ito'y hindi nawalan ng halaga, sapagka't sa likuran ng bawa't prayle ay naroroon ang lahat ng ordeng sa kanila'y tumutulong.

Kamangha-mangha nga kaya, na, sa mga pangyayaring iyon ay matanghal ang mga prayle na parang panginoon ng bayan? Samantalang ang gayo'y nabubuo lamang sa pagganap ng kanilang misyong pagka-saserdote at tagatangkilik; ngayo'y wala nang dapat maging kulang. Ang mga mamamayan ay naging maligaya at kumilala ng utang na loob: humahalik sila ng kamay, di lamang sa pagpapakilala ng kaukulang paggalang, kundi upang makapagpatunay ng kanilang taos na pagpapasalamat.

Nguni't ay! Naghali-halili ang mga panahon. Samantalang ang Pilipinas na animo'y isang insik na kastilang sa pagkatakot sa pakikisama sa banyaga, ay nagpakahiwa-hiwalay at nagsitulog nang buong himbing, ang lahat ay nagpatuloy na payapa. Nguni't ang kilusang maaaring makalupig na rin sa Hapon at makalusob sa masaalamat na mga kuta ng Imperyong Mala-langit, ay hindi titigil sa harap ng insik na kastila. Maging ang mga adwana, maging ang mga prusisyon ay di nakapanakot sa pagkakasulong, iyang nakatakatok na banyaga, upang ituntong ang kanyang talampakan sa bayang iyon, na ayon sa karaniwang salawikaing kastila, at sa ibabaw ng lahat ng katotohana'y ni ang mga ibo'y hindi marunong umawit, ni ang mga babai'y walang pag-ibig, ni ang mga bulaklak ay walang bango. Dumating ang pag-unlad na kung tunay mang madalang ang hakbang, ay tiyak naman. Una'y binuksan ang Maynila sa pangangalakal ng banyaga: ginamit pagkatapos ang ibang mga daungan, at kasabay ng pangangalakal ay dumating ang mga bagong kaisipan para sa maganda at di-nakahandang bayan. Dahan-dahang umusad nang umusad ang mga kaisipan, subali't sa pagkakabukas ng kanal ng Swes, sa pagkakapasok ng Hapon sa kalinangan ng Europa, at sa pagyayao't dito ng mga sasakyang-dagat sa Pasipiko, ang Dulong-Silanganan na nasa-malayong sulok noon, ay nauwi sa isang masiglang dako ng tipanan ng mga di-mabilang na

hanay ng mga sasakyang-dagat na tagapagdala ng kalakal ng daigdig, kaya't sa gayo'y patuluyang nagningning ang liwanag sa Pilipinas.

Sa gayo'y di lamang ang mga kastila at mga mistiso kundi ang mga indiyos man naman, ay nagpasimulang gumising sa mahimbing na pagkakahimlay ng isip, na kinawilihan nila hanggang sa panahong iyon; at noon nadama ang pangangailangang mag-aral. Ang Klero na siyang may hawak ng lahat ng uri ng pagtuturo, ay naari sanang makapagsamantala, sa kanilang kapakinabangan, ng pananabik na ito sa pagkakatatuto, kung nabigyan nila ng pagbabago sa kapanahunan ang mga paaralang sekundaryo at ang Pamanatasan ng mga dominiko, at nasuring mabuti ang mga pangangailangan ng bagong panahon. Ang mga Hesuwita ay siya lamang tanging nakaunawa, sa pagbabalik sa Pilipinas, may 25 taon na ngayon, bilang mapayapang pagsunod sa kanilang orden, at sa gayo'y di kataka-takang magsidayo sa lalong mabubuting paaralan sa Espanya at sa iba't ibang bansa ang mga lalong uhaw sa karunungan, ang mga anak ng bayang lalong may kakayahang. Buhat sa mga dakong yao'y nagsisipagbalik sa kanilang tahanan taglay ang mga bagong kaisipan, at namamalas sa pamamagitan ng ibang mata ang kalagayan ng kanilang bayan. Dito sa Pilipinas ay pawang pamumuna at mga aguwasil; doon sa Espanya'y kalayaan at mga kaluwagan! Sa Espanya'y naging malalayang mamamayan sila; sa Pilipinas ay bumababa ang kanilang uri, at nangapapailalim. Ang naging likas na bunga ng gayon ay ang pangangailangang sikapin ng mga marurunong na pilipino na ang kanilang bayang nangangailangan, ay mapapaging-dapat na makahati sa mga biyayang ipinagkaloob ng Espanya sa kanyang mga anak. Gayunman, ang paunang pagsisiyasat o pagpuna (previa censura) ay nagbabawal ng malayang pagtatalo hinggil sa madlang pagkakasala at sa madalas na pagmamalabis na ginagawa ng ilang tauhan ng pamahalaan. At di lamang pinilit na patahimikin ang lahat, kundi napilitan pang duminig sa sakdal na pagtataksil sa Inambayan, sa bawa't makabayang nais na magpahayag ng ukol sa tahasang pagbabago ng kaparaanan sa pamamahala, sapul nang lumaya ang lupalop ng Amerika,

ang mga kastilang nasa-kanilang sakop na bayan ay nagpapalagay na parang nakakakita ng mga layunin sa paghiwalay, sa likod ng bawat kilusang tungo sa ipagkakamit ng kahuwagan.

Ang bayay's dumanas ng di-masabing kulungkutan nang maghinagsik ang mga kawal sa Kabite. Sa katotohanan, yao'y isang munting kaguluhan lamang na madaling naapula . . . sa tulong ng mga kawal na taal na pilipino. Gayunman, ang mga kastila'y nagsalob na ang pagbabangong ito'y isang nabigong hangad na ang Pilipinas ay makapagsarili. Ang likas na pag-iingat na ito ng mabubuting kastilang makabayan, na sa pinakabuod ay sapat na naging kapuri-puri ay ginamit ng mga prayle at ng mga kastilang may mga hangaring sukat pakinabangan sa pagpapantili ng matatandang kaparaanan sa pamamahala. Nadulutan sila ng pagbabangong ito ng isang angkop na pagkakataon upang paratangang mga pilibustero ang lahat ng pilipinong liberal; na anupa't itinuring ang pilibustero na isang taksil sa inambayan, at ang hinahangad ay ang katubusan ng isang bayang nasasakop ng Espanya, o kaya'y mahilig at may pagkiling sa gayong kaisipan.

Nabuksan noon ang isang panahon ng mga pag-uusig, at sa piling nito'y sumisipot na parang larung-bata, ang pagmamamnan sa mga demagogo (matimbot sa kapangyarihan) na nang kapanahunan niya'y nasaksihan ng Alemanya; ang panahong yao'y maihahambing lamang sa pamahalaan ng "Rey Bomba" (Haring Bomba) sa Napoles o kay Muravief sa Polonya. Maging ang klero't gayundin ang mga kastila sa Espanya ay gumamit ng panakot na ito ng pamahalaang kastila sa lahat ng simulaing pangkatubusan, sa pamamagitan ng sumbong na mga pilibustero. Sapat na ang mapagbintangang kahina-hinala, upang ipatapon sa Palawan, sa Balabak, sa Marianas, o sa ibang dakong malayo.

Dahil sa kaparaanang ito, ang di-kasiyahan ay lumaganap nang lumaganap dahil sa pagkakapagbigay sa di-kasiyahang ito ng anyong nakapangangatal sa isang nobelang sinulat ng dugong kanyang puso; dito nagliwanag ang katangian ni Rizal, may-akda ng Noli Me Tangere na pinag-uusig ng mga prayle sa Pilipinas, sa pamamagitan ng kasigasigan ginamit

nang panahong pinag-uusig ng mga kagawad ng Hukuman ng Inkisisyong ang mga aklat na pang-mangkukulan, ang Noli Me Tangere, at laban dito'y hindi lamang nangangaral ang mga prayle, kundi sumusulat pa ng mga mumunting aklat na sa babasa'y ipinangangakong pagkakalooban ng 80 araw na induhensiya.

Suriin natin sa malapitan, ang may-akda. Si Don Jose Rizal at Mercado ay anak ng isang marangal at iginagalang na may kabuhayan sa Kalamba, sa lalawigan ng Laguna (Luson). Kahit na napapaloob sa lahing tagalog, ang kanyang mukha'y may bakas pa rin ng pagkahapón. Lumipat sa Maynila't nasok sa "Ateneo Municipal," kolehiyo ng 2ª enseñanza, na maningning na pinapatnugutan ng mga hesuwitas. Si Rizal ay naging isa sa mga kapaki-pakinabang na tinuturuan ng kolehiyong ito, na siyang pinakamabuti sa Pilipinas. Nang matapos sa pagkabatsilver, al lumipat sa Pamantasan ng mga Dominiko at nag-aral ng "metapisika" (Agham na tumatalakay sa mataaas na Karunungan) at nang mamalas ang napakakipot na kapaligirang doo'y idinudulot sa kanya, ay niyakap ang karunungan sa panggagamot. Pagkatapos ng mga ilang taon ay naglakbay na patungong Espanya, nang laban sa kalooban ng kanyang mga magulang, at sa Madrid, matapos ang tatlong baytang ay naging isang "Doctor en Medicina y Cirujia" at "Licenciado en Filosofía y Letras." Iniwan, pagkatapos ang Espanya upang makita ang Europa, at sa gayo'y nagpakaganap sa medicina, gayundin sa mga wika. Matagal na nanirahan sa Paris, at pagkatapos ay tumuloy sa Alemanya kahit na walang nalalaman sa alemán; ngunit sa loob ng labinlimang buwan ay nasakyan nang lubos sa pagsasalita at sa pagsulat, ang aming mahirap na wika. Nag-aral sa Heidelberg, Leipzig at Berlin. Nagiliw siya nang gayon na lamang sa Alemanya. "Dito, sa unang pagkakataon, ay natuto akong gumawa" ang madalas niyang nasasabi-sabi sa akin. Dito niya sinulat at ipinalatalha ang kanyang Noli Me Tangere na ating pag-uukulan nang taimtim na pagtalakay.

Ang layon ng may-akda ay mabigyan ng maliwanag na anyo ang mga pagmamalabis ng pangasiwaan, ang kapabayaang

kinaroroonan ng mga naparusahang politiko, na may matuwid man o wala ay ipinagsakdal sa di-makataong kabagsika't kalupitang ginagamit sa kanilang mga gawain ng mga mapag-imbot na mga prayle. Nararapat ilarawan, at sa katotohana'y inilarawan nga ang mga pagkukulang at mga pagmamalabis na ginawa ng mga nakapangyayari. Matatagpuan sa nobela na hindi lamang binanggit, hindi, kundi inilarawan pa rin ang lahat ng uring yaon na pawang kilala sa pangkaraniwang buhay ng Pilipinas, magbuhat sa mga mongheng mapaggawang-usap hanggang sa kawaning walang budhi, na lalong nakapipinsala sa inambayan kaysa libu-libong tulisang-dagat na moro at mga di-makabasag-pinggang pilibustero. Ang pagkalarawan ay hindi malabo, ang nangakakintal sa aklat ay mga larawan; mga larawang may mga orihinal na ang iba'y nabubuhay pa't maaaring kilalanin kahit na iba ang pangalan.

Madaling-madaling mapagkilala ng sinuman ang sigwang maaaring paha-gunutin ng nobelang ito sa mga kalipunang yaon ng mga pilipinong nakaramdam ng sakit ng sugat, yao'y isang pagbatô sa bahay ng panilan o pukyutan. Ang unang natagpuan ng "censura" o pagsisiyasat ay ang pagsasalang-alang at pagbibigay ng kuru-kurong may kalakip na pagpuna sa aklat ni Dr. Rizal, na iniukol sa iba't ibang gawaing pangrelihiyon ng mga katoliko, isang bagay na marahil ay lalong naging mabuting di na ginalaw. Gayunman, wala man yao'y hindi rin naman makaligtas ang aklat sa pagsisiyasat sa Maynila, sapagka't ang tungkuling pagsisiyasat ay nasa mga kamay ng isang prayle (ang agustinong si Fr. Salvador Font); sa isang salita'y ipinagkatiwala ang pagsisiyasat sa nobela sa isang kagawad ng kalipunang buong higpit na tinuligsa ng aklat. Dahil doo'y napakadaling hulaan kung ano ang kapalarang naghihintay sa kanya; ang nagsasakdal ay siya ring hukom ng nasasakdal, at mangyari pa, ang aklat ay naparusahan. Ang tagasiyasat ay nakatagpo sa akdang yaon ng mga tuligsa laban sa relihiyon ng Estado, sa pangasiwaan, sa mga hukuman. Sa Guwar-diya Sibil at sa karangalan ng Inambayan. Ngunit hindi ito ang ating hinahanap. pagka't ang pagkakaparusa sa aklat ay talagang sasapit, kung isasaalang-alang

Maximo Viola

Ang mabait na kaibigan ni Rizal na gumastos sa pagpapalimbag ng NOLI.

ang katangian ng sumiyasat. Ang kapanapanabik, ang lubhang kapanapanabik ay yaong bahagi ng kahatulang ipinamukha ni P. Font sa may-akda hinggil sa pagkakalagay sa Espanya, sa hulihan ng mga bansang banyaga, lalong-lalo na sa Alemanya, na tila mayroong higit na pagtingin.

Ang paghihingan ito ng poot at takot sa mga alemán ay walang iniwan sa nakatatawang pagtatanong ni Senador Vida sa pagpapasaring kay Dr. Rizal na ito'y matalik diumanong kaibigan ng Prinsipe Bismarck, at guro sa panggagamot sa isang Pamantasang alemán (pulong nang ika-11 ng Hunyo, 1888). Nasabi ko sa aking sarili, nang pagkatanggap ko ng aklat ay mabasa ko sa ibabaw ng pabalat ang "Berlin," na ang pangalang ito'y makapipinsala nang malaki sa akda kung hahatulan nang gayon sa Metropoli (Madrid) at gayundin sa Pilipinas; pagka't buhat nang mangyari ang kaguluhan sa mga pulô ng Karolinas, ay nagkaroon sa Espanya ng maraming kalipunang kasama sa lahat ng lapian, na kung sa pagkakalaban ng mga alemán ay nakikipagtimpalak sa mga pransés. At kung tunay mang sa mga ibang kastila ay di umiiral ang anumang poot, sapul noong 1885, gayunman, ang lahat ay naghihinala sa imperyong alemán. Sa kabila ng lahat, kailan may di ko napangarap na ang poot at hinalang

ito'y maaaring makapagpadilim nang gayon sa maliwanag na pagiisip ng isang taong may malawak na kaalaman, gaya ni P. Font (nguni't sa ganito'y maaaring kilalaning gayon) na di naghinalang ang naturang paghilinga'y darating sa pagsaklolo sa mga taong ayon sa kanilang lapia't mga isipan ay maghinutok o magsaya sa sumasagwang kamangmangan ng mga Samahang pangrelihiyon. Sa alin mang bahagi ng aklat ni Rizal (kahit sa pagitan ng mga talata lamang), ay di matutunghayan ang taksil na pagtatanging yaon sa Alemanya: si Rizal na nagsa-tagalog ng mga tula ni Schiller at ibang mga makata, ay umiibig sa mga kaugalian, sa paraan ng buhay at sa katapatan ng mga alemán. Ilinahangaan ni Rizal ang kaayusan at ang kawastuan ng pagtupad sa tungkulin ng mga tagapamahala ng mga imperyong alemán at austriako na nangang-uukol ng lahat ng lakas nila sa kagalingan ng bayang tinubuan. Si Rizal ay nalulugod sa tahimik at mahinling kasiglahang ipinaglingkod sa agham ng marurunong at paham na mga alemán. Itong-ito lamang ang sinasabi ni Rizal, at ito ang ibinubuhay ni P. Font, na parang isang krimen o kasalanang nagawa. Hindi ba nagpapakilala ng kakitiran ng noo ang gayong uri ng pagpaparatang? Talaga, hindi lamang ang pagkiling sa simulain ng mga alemán ang ipinagiging salarin ng may-akda ng Noli Me Tangere sang-ayon sa pananaw ni P. Font, pagka't sa kanyang ulat sa Kapitan General ay sinabi niya ang ganito: "Tangi sa pagtuligsa nang tuwiran, gaya ng namalas ng inyong kadakilaan, sa relihiyon ng Estado, sa mga samahan at mga taong kapita-pitagan sa kanilang hawak na tungkulin, ay nababalot pa ang aklat ng mga aral at simulaing banyaga." Kung susuriin dahil dito, ay tila lumalabas na si P. Font ay kabilang sa mga taong makitid ang isip na nagpapalagay na makatarungan at mabuti lamang ang sa bayan niya'y umiiral o doon inisip at nilikha; sa mga taong nagpapahalaga sa tiwalag at mapagsariling buhay ng insik kaysa malaya at walang hadlang na pagpapalitan ng mga isipan ng mga bayang makabago. Ang taong ito'y tila nabibilang sa mga bulag na apostol na yaon ng isang nagkukunwang makabayang (patriotero) pangkatutubo, na sa bawa't bansa'y namamalas sa sarili nilang kapa-

hamakan; sa mga politíkong yaong aninaw, payat ang puso, na napopoot at humahamak sa lahat ng nauukol sa banyaga, hindi dahil sa kasamaan, kundi sa pagiging banyaga lamang. Si Dr. Rizal, na kusang pumalapak at pumuring kaakibat ng kasiglahan ng isang marangal na puso at ng isang mataas na kaunawaan, sa lahat ng nakitang dakila at maganda sa ibang mga bayan, ay sadyang nararapat magdamdamin ng panghihinayang sa pagkakatappo ng isang tagasiyasat o tagapunang napakababa sa kanya sa diwa at sa kaalaman. Ang pagsisiyasat (censura) na ito, sa ganang mga banyaga ay puminsala sa karangalan ng mga agustinong nasa-Pilipinas, na, pagkatapos na makapaghandog ng mga napakabuting paghilingkod ukol sa mga araling pangkasaysayan, pang-heograpiya, pang-agham at pangwika ng bayan ay sinanay ang mga iba na makakita ng lalong mabubuting likha ng kanilang karunungan, kaysa mga pagpapakilalang ito ng isang namumuhi sa banyaga (extranjerofo). Subali't bayanan natin sa katahimikan ang sawimpalad na Paring ito.

Hindi lamang ang sensor (tagasiyasat) ang nagsaboy ng alikabok ng mga paratang laban sa aklat na ito, hindi; nakatagpo rin ang mga prayle ng napakaraming kakampi sa karamihan ng mga kastilang nakikipamayan sa kapuluan, at sa katunaya'y magiging ang matatanda (na nagtitira na roon buhat pa nang nakaraang mga taón) at gayundin ang mga bago (mga kastilang nananahanan sa Pilipinas). Dito ay tuwiran siyang pinaratangang nagnanais na matubós ang kapuluan sa inambayan, at tinagurian nilang Apostol ng poot laban sa lahat ng nakapagpapaalaala sa Espanya o may pangalang kastila. At ito'y dumatal sa isang hangganan na ang poot laban kay Rizal ay gumulo sa kaisipan ng mga kalaban nito. Si Senador Vida, na akin nang nabanggit ay dumating sa pagpapatutoong: "Ang nobelang iyan ay isang pangangaral laban sa katóliko: isang protestante! isang sosyalista!! at proudhonista!!!" Ito'y isa lamang sigaw ng isang bulag at panatikóng poot, dapat alaming walang taong may maliit na pagkakalala sa mga bagay-bagay na maaaring magbansag sa Noli Me Tangere na isang akdang protestante (patutunayan ito nang kay G. Vida): at ang tanging makapag-

pangiti ng lahat ng protestanteng Alemán sasabi lamang sa aklat, na sosyalista at proudhonista ay yaong di-nakakita nang anumang sa aklat ni sa pabalat man lamang nito. Wala na akong maisisipi pang ibang bagay kay G. Vida. Kaawa-awang Rizal, sa isang saglit ay ginawa kang kaibigan ni prinsipale Bismarck, protestante, sosyalista at proudhonista. Tagapaglingkod ng mga prinsipale at tagapaglangis! Maka-Lutero at Anarkista!

Hindi ko na ninanais na pagkaabalahan pa ang paratang na sosyalismo at proudhonismo kay Rizal; ang mga palutoong yaon ni Vida ay mga likhang di-kapani-paniwala. Ibig kong pag-ukulan ng ilang sandali ang paratang na pagka-protestante, upang gumawa ng ilang pag-sasaalang-alang, sa hangad na magpaliwanag sa mambabasa kung bakit sa Pilipinas ay pinangalanang protestante ang aklat na yaon, at kung bakit pinaratangan ng gayon ang may-akda, gayong siya'y isang katoliko. Tumira siya sa Alemanya, ang bayang sa mga paningin ng mga mangmang at mga kastilang may kalahati lamang na pagka-ilustrado, maging sa Espanya at sa kanyang mga nasasakop, ay isang lupain ng mga erehe; pagkatakapos, sa kanyang aklat, si Rizal ay nagpaliwala ng pagkalugod sa mga Aleman, na siyang nagpapatunay ng kanyang pagka-erehe; at sa katapusan ay pinuna niya ang mga gawaing pang-relihiyon at mga kagamitang pangkatoliko. Inuulit kong minsan pa ng dinaramdam kong si Rizal ay nagpasok sa kanyang aklat ng ilang palapagay na nauukol sa teolohiya, na nagbigay, sa gayon, ng sandata sa kanyang mga kaaway upang siya'y tuligsain.

Pagkaabalahan natin ngayon ang salitaan ukol sa kung ang Noli Me Tangere ay gamit lamang sa pagpapalaganap laban sa Espanya, bagaman mayroon na akong maiipakikita sa madla, na isang katipunan ng napakamahahalagang akdang maliwanag na nagpapatunay na si Rizal ay hindi sumusulat nang nalalaban, kundi ukol sa mga kapakanan ng Espanya.

Dito'y dapat kong tukuyin ang mga hirap na kinatitisan ng isang pilipino, lalo na ng isang indiyano, kailan ma't mangangahas na pumuna ng kahit na lalong maliit sa kasalukuyang kalagayan ng mga

bagay-bagay; sa gayon mauunawaang mabuti ang kaguluhang ibinunga ng Noli Me Tangere.

Ang mga kastila, buhat pa nang una (liban sa mararangal na pagtatangi) ay talagang pairap kung tumingin sa mga tao, na may lakip na pagpapawalang-halaga sa mga nasasakupan, at ang tutoo'y hindi sa mga may kulay lamang (pagka't may maitim ding europeong may dugong mahal) kundi pati sa kanilang mga mestiso, at gayundin, sa mga tunay mang kastilang inianak ng mga magulang na taga-Espanya at lumaki sa bayang sakop. Yaon din ang pagmamataas ng dating civis romanus (mamamayang romano) na sa hayaga'y nakapupukaw sa dandamin ng mga taga-lalawigan. Alam nang dahil sa ganitong paghamak sa mga karapatan ng kanilang mga kapatid sa Amerika, kung kaya nawala sa Espanya ang kanyang mga sakop sa malawak na lupalop ng Amerika. Sa ganitong malaking kasawian ng kanyang bansa ay walang nakuhang anumang aral kundi ang kabaligtaran: pukawin saan mang dako ibigin ang hangad na paglaya nang di dahil dito (sa Pilipinas man lamang) ay sikaping mapangasiwaan nang higit na mabuti kaysa ginawa nila sa Mehiko at sa Peru. Ang kakulangang ito ng kagandahang-loob, kailap ng malubhang di-pagtiwala, na ipinakikisama ng kastila sa Espanya sa kastilang pilipino, lalo na sa mestiso, ay nagpapahirap nang malaki para sa kanilang mga anak sa pagpasok sa larangan ng politika, kahit na sila ang bumubuo ng mga angkang may mga tanging karapatan, kung ilahambing sa mga indiyano at sa mga mestisong insik. Sa pagtalakay sa indiyano, ang salitaan ay lalong nagiging mahirap, gaya ng madaling mauunawaan. Bihiro ang kastila na di mababa ang pagtingin sa indiyano; bunsong kapatid ang tawag sa lalong mabubuti, at ang mabubuti, ay isang batang walang pananagutan sa kanyang ginagawa; gayunman, ang bahaging lalong marami, yaong mga mapag-sapalarang nagtutungo sa Pilipinas nang walang salapi upang doo'y magpayaman, ay sumusunod sa magagaang na palagay ni Quioquiap at ni C, sa isang sabi'y ipinalalagay na ang indiyano ay nakakatulad ng isang uri ng hayop o gaya ng nilikhang pinakahahanap ni Darwin, yaong uring nasa-pagitan ng tao at ng matsing,

Si Charles Derbyshire at ang kanyang kapatid. Si Derbyshire ang nagsalin sa English ng mahahalagang isinulat ni Rizal.

yaong katulad ng isang uring may apat na kamay.— Ang palagay na ito, katulad ng atin nang nabanggit, ay siyang lalong magaan, pagka't nagpapahintulot sa kastilang taga-Europa, na manakit at mag-samantala sa indiyo ayon sa kanilang nasà, at sa bagay na ito'y nakakasumpung sila ng maraming kakampi.

Ngayo'y kuruin ninyo kung anong palagay ang di mabubuo sa isip ng nakararaming kastilang taga-Espanya, kung kaginsa-ginsa'y may isang indiyong may pinag-aralan na mangahas na pumuna sa mga gawi't kaugaliang kastila? Ano? Isang indiyong ganyan, gaya ng isang bruto, isang hayop, isang kulisap, isang unggoy ang nangangahas na magsabi ng masama sa mga istitusyon ng kastila ng kanyang inambayan, isang indiyong magpapalalong gumawa ng pagsusuring pamuna, busog sa ikayayamot ng mga prayle at ng mga kawani tungkol sa kanyang kaasalang opisyal o moral! "Alalahanin ninyong ang lahat ng gawa ng mga prayle ay kumakatawan sa kanya, bilang isang taong nilalang ng tinanggihang big-

yan ng kalikasan ng kaariang maitaas ang kanyang sarili upang makapantay ng isang bihasang taga-Europa, at sa kabila nito'y mangangahas ang gayong likhang-tao na pumuna sa samahang dati nang umiiral sa Pilipinas sa loob ng tatlong dantaon?" Ganyan ang atungal sa loob ng dibdib ng prayle at ng kastilang taga-Espanya, hindi lamang ang kapalaluang kastila kung di gayundin naman, at lalung-lalo na ang pagmamataas ng mga taga-Europa na nananalig pa sa mga lumang kuwento ng matatandang babae na ang puti raw ay nilikha sa lalong mabuting lupa kaysa mga dilaw, kayumanggi o itim. Kung ipinalalagay nila na isang kawalang-bait, na ang isang indiyo ay mangahas na tumugaygay sa mga samahang lalong nakatataas sa lahi, ay huwag nang magsalita ng anumang, pag ang indiyo'y nangahas na dumako pa sa roon. Ang gayong indiyo, marahil, ay may sapat na kagusutan ng marami laban sa kanya, ng lahat ng naniniwala *bona o mala fide*, (sa mabuti o sa masamang pananalig) sa kababaan ng lahing malayo at sa kataasan ng puti. At ito'y maraming naipakikilala, pagka't kahit na ang mga taong napakatatalino'y hindi masisiyahan kung wala ang palagay na ito ng kataasan na nakapagpapatangos ng ilóng sa kanila gaya ng dinaranas ng ating aristokrasiya, sa paniniwala sa kanilang pagkadugong bughaw.

Idagdag pa rito na ang kastila'y walang katulad sa kadaliang tablan ng kati ng lahat ng puna ng banyaga o ng di kastila, kahit niya kilalanin ay di niya maaaring sang-ayunan ang pagka-makakatarungan ng tulgisa. Ito'y nagbubuhay sa buhay na pinagdaanan ng Espanya nang nagdaang ilang panahon, sapagka't dapat malamang maliban sa Portugal, ay walang bansa sa Europang nabuhay sa isang ganap na pagkakahiwalay o pagkakabukod na pangkatalinuhan. Ang Pransiya lamang ang nakapagpapasunod nang bahagya at nakahihikayat sa kastila; sa labas niya'y nasisiyahan na lamang sa kapisanan sa kanyang inambayan, na sa ganang kanya'y katimbang na ng buong daigdig, at sa gayo'y buong-buo na siyang nasisiyahan. Buhat sa muling pag-balik sa kapangyarihan ng sawimpalad at di-malilimot na Haring Alfonso XII, sapul

nang matatag ang samahang Heograpiko ng Madrid at ang Samahan ng Heograpyang Komersiyal, ang mga bagay-bagay ay tunay ngang umunlad, subalit ang kalamangan ng mga bagong tunguhing ito'y pakikibabang lamang ng sumisikat na kabataang marunong umunawa at magpahalaga sa mga yaon, na di katulad ng mga kastila sa Espanya, na, sa panahong ito'y gumaganap sa Pilipinas ng mga pangunahing tungkulin, at nangabibilang pa rin sa matandang paaralan. Ang mga ito'y lumaking binuhay ng matatanda't salin-saling kaugalian, na nagbabalita sa kanilang ang Espanya'y hindi lamang sa nakalipas na panahon naging kauna-unahang lakas sa daigdig, kundi siya pa ring kinikilala hangga ngayon: narinig ng mga taong ito buhat sa kanilang kamusmusan, na ang bayang kastila'y naging isang bansang marangal at matapang na higit na nangingibabaw sa lahat ng mga bansang banyaga. Ang gayon kalaking panghihinuha, kung ipipisan sa kawalang kaalaman sa mga bagay-bagay sa ibang bansa ay walang sadyang maidudulot sa kastila kundi ang kilalanin nilang walang mabuti at maganda lamang kundi ang sa Espanya at ang sa tinatawag na kastila. Sa gayo'y hindi nakapagtaka sa akin ang maraming bagay, dahil sa pagkaunawa ko sa pambansang kahinaanang ito. Sa pagsasaalang-alang sa di-ganap o di-tumpak na pambansang ito na nag-aangkin ng isang walang wawang pagmamataas na nakapipinsala lamang sa bayang iyon, ay nagpapakilala sa akin kung bakit ang mga kastila'y naiinis o sumasama ang loob, kapag ang bansang Espanya'y pinupuna o tinutuligsa, maging sa loob ng bansang iyon o sa mga sakop, maging ng Inglés, maging ng mga alemán, o mga pransés, bagaman ang pagtuligsa nitong huli'y pinagpapahaman nilang higit kaysa mga iba. Ipalagay nang sa paningin ng kastilang pangkaraniwan, ang indiyoy nasa-lalong mababang kalagayan kaysa kinalalagyan ng mga banyaga; (may ilang nag-aalinlangan, gaya ng sinabi na namin, sa kanyang dangal, sa pagkatao) at madaling mauunawaan kung ilan ang di-mabilang na kakampi ng gayong palagay, na di magkakaron ng masasamang-loob at ng makikitid ang noo, sa sandaling ipagsigawan nila ang pagbaka sa

isang indiyong nagpapalagay na maaaring punahin ang mga bagay-bagay sa Espanya. Sa gayon ko naipaliwanag sa pasimula pa lamang, kung bakit si Rizal, gayong siya'y isang indiyong lamang, ay naaring makahula na ang akda niya'y makakatagpo ng isang hukbo ng mga mahihigpit na kalaban kahit na doo'y hindi niya binanggit ang mga suliraning nauukol sa Teolohiya (karunungan ukol sa Diyos).

Mahuhulaan na ring ang kanyang akda'y ganap na kikalalanin at ipagsusumbong na isang aklat na laban sa mga kastila. Hindi ako humahanga sa pagkakaroon pa ng mga kastilang gayong ang kanilang pananaw ay lumalampas sa mga hangganan ng kanilang inambayan, ay makakatagpo pa sa Noli Me Tangere, ng isang poot na mala-Satanas laban sa Espanya, gaya nang di ko paghanga sa pagkakabasa sa mga aklat ng mga pransés, na ang mga alemán ay mga salbahe o mga magnanakaw ng relos. Magpapaliwanag ako; ninais ni Rizal na ilarawan sa kanyang Noli Me Tangere ang buntong ng mga samang sukat pagtiisan ng kanyang bayan sa kapangyarihan ng mga prayle at sa pagmamalabis ng mga kawani. At sinu-sino ang mga prayling ito? at sinu-sino ang mga kawani ng ito? At sinasagot; Una: mga kastilang nasa-Espanya (peninsulares), Ikalawa: mga kastila, Ikatlo: mga kastila. Dahil dito'y nailarawan niya ang mga kastilang umuugit nang di-wastong panamahala, kaya't tinawag ang kanyang aklat na kalaban ng kastila. Dito nagbuhat ang mga suplong.

Ang aklat ni Rizal ay kalaban ng kastila: Una at ikalawa, pagka't ang may-akda ay isang indiyong nangahas na magsabing lalong magaling ang mga samahang banyaga kaysa mga samahang kastila: at Ikalawa, pagka't el bete noire, ma itim na larawan o pinaka-bangungot ng kanyang nobela ay binubuo ng mga kastila, bagay na di-maliwasan maliban kung hindi sasalingin ang paksa ng Noli Me Tangere. Dapat idagdag dito ang tumpak na pagpapalagay ni Flaridel na isusumbong ng mga prayle sa pagka-pilibustero ang lahat ng indiyong ilustrado na maibigin sa pagkakasulong, at bawata't kastila'y nagnanasang pakislapin ang pagka-pilibustero sa likod ng bawata't ki-

los ng taal na pilipino. At itinatanong ko sa kastilang hindi pa naririmlan ng pag-isiip: Maaari bang puulan ang kala-gayang politiko ng Pilipinas nang di tutu-ligsain ang mga kastilang nasa-Espanya? At sa ganitong kadahilana'y dapat bang tumahimik ang panunuligsa? Isa bang kagalingan ang pananahimik ng mga pa-tay?

Isinakdal si Rizal, at ang ibinuhay ay mga bagay na nakapagpapahinala sa ku-ru-kuro ng mga nagsusumbong, o nagpa-palutoo man lamang ng kakulangan nila ng kahinahunan. Pinaratangan siya na lahat ng kastila sa kanyang aklat ay pa-wang pilyo, mapalibak, mapagawang-usap, masamang kaasalan, atbp., at ito'y pinagbatayang bilang pangunahing patu-toong ng pagka-laban-sa kastila ng aklat. Na ang karamihan sa mga tauhang kas-tila sa aklat ay hindi maaari ni dapat maging uliran ng kagandahang asal, ay napagkilala na sa mga layunin ng pau-nang salita ng aklat; gayunma'y may ma-raralang din sa mga kastilang anak sa Espanya na binabanggit sa *Noli Me Tan-gere*, katulad ng matandang tenyente ng Guwardiya Sibil, na sa simula pa lamang ay napagkilala na. At tanggapin na na-tang ang mga kastila ni Rizal ay pawang mga imbi, dahil ba rito'y magiging kala-ban na ng kastila ang aklat na sinulat nang taglay ang maalab na pagka-maka-bayan, upang pukawin ang kalooban ng mga taga pamahala hinggil sa kanser na ngumangatngat sa puso ng bayan? Hin-di ba nagkaroon, at wala bang kabulukan sa Pilipinas? Bakit pinupuri nang gayon na lamang ang kasalukuyang Kapitan Heneral Weyler? Bakit? Pagka't ibig nang ilugso nito ang sama: dapat ba akong bumanggit ng mga pangalan? Hindi ko ibig magla na maruruming damit. May sapat ngang katuwiran si Rizal upan ilarawan sa *Noli Me Tangere*, ang kaitiman, ang kaitiman! Subali't ka-tawa-tawa o kalait-lait ang siya'y ipala-gay na napopoot sa mga kastila, dahil lamang na siya'y indiyong o sapagka't ipina-lalagay ang lahat ng kastila na mga imbi. At hindi ako lamang, kundi ang lahat ng mga kagalang-galang na marurunong at manunulat ng Pransiya, Inglatera, Ale-manya, Austriya at Italya na nakaurali't nakasama ni Rizal, alam naming mabuti, gaya rin ng di-mabilang niyang mga ka-

ibigang kastila't pilipino, na ang kanyang puso'y hindi nagkikimkim ng kahit ga-bahid na poot ukol sa lahi. Iniibig niya ang lahat ng kastilang sa katotohana'y marangal at matapang, gaya rin ng kan-yang pagkapoot at paghamak sa lahat ng mapaniil, sa lahat ng mga alisaga, sa la-hat ng nakalilimot sa tungkulin, kahit na siya'y isang kastila, isang indiyong, itim o taga-Papuwa. Hindi siya tumitingin sa kulay ng balat ni sa pagkakaiba ng wika, kundi sa katangian ng tao. Ito ba ang ipinagiging kalaban ng kastila? Hindi ba ito ang sa magandang sabi'y.... pag-papaging-kastila sa kahulugang nababa-tay sa karangalang angkin ng bansa? Ang kanyang di-pagkakaroong ng kaganda-hang-loob para sa mga prayle ay alam niya kung bakit, at ito'y ipinaliliwanag ng kasalukuyang mga pangyayaring tina-tawid ng kanyang bayan at ng kanyang sarili, nguni't kailan ma'y hindi siya na-giging kalaban ng pagka-kastila.

May paniniwala akong kung si Rizal ay naging "peninsular (taga-Espanya) ang kanyang *Noli Me Tangere* ay di sana nakabunggo ng gayong napakaraming ka-away. At kung hindi, ay tingnan natin ang nangyayari sa Pransiya. Doo'y ini-larawan ni Zola (Emilio) ang kanyang mga pranses nang higit sa kasamaang ginawa ni Rizal sa mga kastila sa Es-panya. Sa Nana, maliban sa isang ta-ninging ginang, ang lahat ng tauha'y pa-wang mahahalay at bulok, at gayunman, si Zola'y walang hinangad sa pagsulat ng nobela, hindi ang makalibang sa magu-long pulutong ng mga mapag-usisang du-maragsa sa mga salon, kundi ang iharap sa bayang pranses ang isang salaming kamamascian ng kanyang wasak-wasak na kaugalian. Kinamuhian ba dahil dito, si Zola, sa Pransiya? Pinalayas ba dahil dito si Zola, sa kanyang bayan, gaya ng ginawa kay Rizal? Dahil ba rito'y ipi-nagsigawan ng mga pranses na siya'y prusiyano o kaaway na mapanganib ng Pransiya? Hindi, at sa halip niya'y pina-rarangalan pa nga siya ng mga pranses, bilang isa sa kanilang lalong dakilang no-belista, ipinagmamalaki ang kanyang pa-ngalan at di malalao'y yuyukuran siya't papalangkapan sa Akademya, gayong kung hahatulan, batay sa kanyang mga nobela, ang Pransiya'y walang iba kundi isang bahay ng masasamang babae, isang pa-

raiso ng mga kapula-pulang palaboy. Kasawian ni Rizal ang pagkakasilang sa maliwanag sa isang pulong-kastila at isa pang indiyó! Ito ang kanyang pangunahing kasalanan!

At mayroon pa akong ibig banggiting nagbibigay katangian sa kalagayan ng Pilipinas. Halos bago pa lamang natalos sa kapuluan ang aking balak na pagsasalin sa wikang alemán ng **Noli Me Tangere**, ay tumanggap na ako ng sulat sa mga kaibigang pilipino at kastila, na sa aki'y nakikiusap na huwag kong ipagpatuloy ang aking balak. At bakit? Sapagka't ang mga pilipino'y natatakot na ako, akong sa tuwi-tuwina'y nakipagtunggali alang-alang sa karangalan at kabuuan ng Espanya, angkin ang kapusukan ng isang makabayan, ay magkaroon ng pangalang pilibustero, dahil lamang sa pangyayaring isinalin ko sa alemán ang **Noli Me Tangere**, bagay na maaaring maging mapanganib para sa aking mga kaibigang pilipino, sa pagka't ang pilibustero kundi gayundin ang mga kaibigan nito.

Ako'y napahalakhak nang tanggapin ko ang kauna-unahan sa mga sulat na ito. Ako, na pinakamatapat na kapanig ng "Reyna Regente" (Reynang nasa-kapang-yarihan), ng kanyang kulang-palad na asawa at ng batang haring walang malay, ako, na sa salita at sa pagsulat, ay nagtanggol sa dangal at sa watawat ng Espanya, ako...maging pilibustero! Ito, para sa akin ay labis na kahangalan! Gayunman, nang mahinay kong mapagku-ro ang bagay na iyon ay di ko na itinuring na napakalabis ang mga pangamba ng mga kaibigan kong pilipino; sa ibabaw ng lahat, pagka't ang makapagbubuhay lamang sa akin ng pagka-pilibustero ay ang mga bulag at walang kaya dahil sa kasamaan at kahangalan, ay magpapatuloy ako sa landas kong binabalak, pagka't kailanman sa buhay ko'y di ko inalumana ni ang tulong, ni ang poot ng mga bulag at mga hangal, ni hindi ako mag-iingat man lamang sa kanila, sa hinaharap.

Sa kabilang dako'y ano ang pinagsasabi ng mga kaibigang kastila sa Espanya? Pinakikiusapan akong huwag ko nang ilathala ang aklat sa wikang alemán, upang huwag mapag-unawa ang kanyang laman, sa Austriya, ni sa Alemanya, at

upangding huwag mawala sa akin ang pakikipagtalik na di mamakailan kong nata-mo sa Espanya. Ang pananalitang ito'y nakapagpapisip ng malalim at ang pakiusap na ito'y ganap na nagsasaad ng pagkiling sa **Noli Me Tangere**, sapagka't sa mga pakiusap na itong dumating sa akin buhat sa iba't ibang dako'y mahihinuha ang isang buntong ng mga kahanga-hangang pagsasaalang-alang.

Sa madaling sabi'y nahihinuha ko buhat doon na ang malaking bahagi ng mga kastila sa Espanya ay wala ni ng pinakamaliit na kutob ng loob na sa bansang banyaga'y kilalang-kilala ang kalagayan ng Pilipinas. Bakit ang nakikiusap na iyan, na sa di mapag-aalinaanang udyok ng isang tapat na damdamang makabayan, ay nakikiusap sa aking talikdan ko ang pagsasaling-wika sa akda, sapagka't nangangambang baka dahil sa **Noli Me Tangere** ay mabunyang sa Austriya at sa Alemanya ang kaimbihan ng paghahari ng mga pari o mga monghe at pagka-mapagmataas ng pangasiwaan sa Pilipinas? Gayon may ipinagunita ko sa aking mga kaibigang ito na ang mga alemán, sa pag-aaral ng ukol sa Pilipinas, ay bumabasa, hindi lamang ng mga akdang alemán, kundi ng mga kastila, pransés, inglés, at olandés, at sa napakayamang aklatang ito ay may mga sumbong at paratang laban sa mga prayle at mga kawani, at sa piling ng mga ito'y lumalabas na ang **Noli Me Tangere** ay siyang tagapagtanggol ng mala-amang pamahalaan. Ang pagkakalathala ng aklat ay wala ring maituturong anumang sa mga alemán, at pinangangahasang ko pang maniwala (sa pagkakailala, gaya ng pagkakailala sa buong Europa, ng kawalan ng wastong pamamahala sa Pilipinas, na buong pusong dinamdam ng lahat ng kaibigan sa Espanya) pinangangahasang ko pang maniwala, inuulit ko, na ang **Noli Me Tangere** ay maaaring makapaglingkod lamang sa mabuting pangalan ng pananakop ng Espanya, sapagka't ang akdang ito'y nagpapatunay na ang kabihasnang yaon ay nagluwal ng mga bunga, dahil sa nag-udyok sa isang bata at marangal na anak ng bayan, ng pagkamuhing yaon sa kasamaang-asal na napamamalas sa ilalim ng anumang anyo, kilos o balat-kayo, pagkamuhing di-mapag-aa-

linlanganang siyang tiyak na tatak ng isang kabutihang-asal at kabihasnang ganap na ganap.

Sa gayon naihapay ang pangunahing matuwid para sa maaga at di napapanahong pagpigil sa aking pagsasalungwika, na sa kasamaang-palad ay hindi pa natatapos. Datapwa't bukod sa rito'y ibig kong ipatalastas sa mga kaginooan na ang Noli Me Tangere ay isang aklat na kilala na sa Alemanya. Hindi lamang ang Kapisanang Heograpiko sa Berlin ang tumukoy at tumalakay sa aklat buhat nang ito'y isilang sa maliwanag, kundi gayundin ang Gasetang Kolonya, sa mga di pa nalalaunang mga araw, noong ika-26 ng Nobyembre, 1888; ang Gasetang Hilaga ng Alemanya, dalawa o tatlong araw pagkatapos, at ang *Dresdener Anzeiger* noong ika-3 ng Disyembre. Ang mga aleman ay siyang tiyak at higit na nakatatalos ng kalagayan ng Pilipinas.

Nguni't sa pakiusap na ito'y may ibang bagay pang mahihinuha: mahihinuha ang tahimik at taimtim na pagtatapat na ang mga bagay-bagay na tunay na matatagpuan ay yaong gaya ng mga inilalarawan ng may-akda ng Noli Me Tangere. At bakit, kung di nga gayon, ang may pangambang pananabik na mapatahimik ang nobela? Bakit hindi tinututulan ang may-akda? Bakit siya nilalait lamang at isinusumbong sa salang pagka-pilibustero? Sa lahat ng mga kasulatang ipinadala laban kay Rizal, ay wala akong natunghayang anumang pagsalansang, sa bagay na, katulad ng isang kidlat na natitigmak ng dugo ay makapagbibigay kulay sa buong nobela, at magagamit na pinakapaksa nito.

Ang taal na anak ng bayang nakalikha ng poot ng mga prayle, ay naroon ng walang tangkilik at walang karapatan, sa dahilang ang pamahalaan ay isang bisig lamang na tagapagpaganap ng monagismo (simulang pangmonghe) na ang mga kapakanan ng kanyang orden ay ipinaiibabaw sa mga kapakanan ng Estado.

Habang tinutugon ng kata-kataga ni Plaridel, na tagapagtanggol ni Rizal, ang mga paratang na pagka-pilibustero, ang mga mapanira ay nagsasayang lamang ng panahon sa mga malalabo at walang kabuluhang mga paratang. Hindi ko na ibig

paggugulan pa ng panahon ang munting aklat ni P. Fr. Rodriguez, sapagka't ang bawa't katagang iniukol kay Rizal ay isang kasalulaan lamang: ibig ko lamang ipainawa sa mga manbabasag aleman ang sumusunod, upang malaman nilang si Rizal ay lumalaban sa mga katunggaling walang dangal: "Ang Fr. Jose Rodriguez na ito ay nagbabalita sa mga hangal lamang (sapagka't para sa mga hangal lamang siya sumusulat) na ang "Noli Me Tangere", sa lahat ng kanyang pahina, ay nagpapakilala ng lalong magaspang na kamangmangan sa mga alituntunin ng panitikan"; ito, gayuman, ay isang kasinungalingan at nagpapatunay lamang ng tunggag na poot ng pari, dapat alaming kahit na ipatalastas nang buong galak ng mga kalaban ni Rizal ang ilang matitigas na pangungusap ng nobela, ang mga natitira sa gayon, ay nasakatayugang wasto na di mapagkakaitan ng pagkilala sa kanyang di-pangkaraniwang kahulugang pampolitika at pampanitikan.

Nguni't narito pa; hindi lamang natagpuan sa Noli Me Tangere, na ang elementong kastila ay inilarawang nakukulayan ng itim, kundi gayundin, nadamang ang indiyong nasa-akda ay ginawang mga huwarang nilalang, at sa gayon, pinatangang parang isang pagkukulang. Ito'y hindi nangangailangan ng pagtatanggol, sapagka't namamalas kong likas at tumapak na iharap ni Rizal ang mga kababayan niyang minamahal, sa ilalim ng gayong kaanyuang ipinalalagay niyang siyang lalong matuwid. At hanggang sa inaakala kong yao'y tungkulin niyang iharap sa ilalim ng isang pinakamabuting liwanag na hangga ngayo'y ating nakikita, kaysa nang tayo'y ilarawan nina Cañamaque at Quiloquiap. Ang huling ito, gaya ng nasabi na namin, ay hindi kumilala kailan man sa pagiging tao ng indiyoy; Si Cañamaque ay nagsaad, iyo'y parang isang batang maaaring pamahalaan lamang, sa pamamagitan ng mga palo. Kinilala ni Rizal na ang kanyang mga kababaya'y kasimbuti ng mga kastila, ng mga manlalakbay at mga manunulat na banyaga, at nangangahas pa akong maniwala na ang mga iyo'y kinikilala niyang higit na mabuti kaysa lahat ng kastila, aleman, pranses at ingles kung ang mga ito'y pagsasama-samahin.

Subali't dito'y nagpapakilala rin naman na ang mga kaaway ay binulag ng poot, sapagka't ang kanilang mga tudla'y tumataas sa ibabaw ng pinatatamaan at nagpapakilala pa ring ang nobela'y bina-sa lamang nila nang sila'y nakasalamin ng may tatak Quioquiap at C. Dahil sa pangyayaring sa nobela'y ipinamalas ang ilang mabubuti, mararangal at walang pag-iimbot na mga indiyoy, atbp., ang Matatanda at mga Bago ay nangagbubulag ng: "Oh, ang pilibustero!; ang mga kastila'y inilalarawang may kulay na itim at ang mga indiyoy may kulay na puti at rosas". Sa pagdinig sa kanila'y ipalalagay na ang mga indiyoy sa **Noli Me Tangere** ay pawang mga anghel at mga serapin; bagay na hindi tutoo, pagka't ini-harap sa atin ni Rizal, buhat sa kalipunan na rin ng mga indiyoy, ang isang kawan ng mga mapagkukunwari, mga piloy, mga mapamahiing kapatid sa kurdon, mga tahir, at iba pang tauhang kauri ng mga yaon, na anupa't kung ang mga indiyoy magiging marandaming gaya rin ng mga kastila sa Espanya ay di malayong magkamalatan din sa pagsigaw laban sa mayakda. Dahil dito'y ang mga nagbubuhay ng kasalanan sa kanya, na, ang mga tauhang kastila (sa Noli) ay di makapagparangal sa bansa, ay dapat din namang magpahayag, alang-alang sa katarungan, na ang mga taal na anak ng bayang pilipino sa **Noli Me Tangere**, ay pinaglutitan din ni Rizal.

Hindi ko na tutukuyin ang mga tulig-sa at mga katangian ng ilang tauhan ng nobelang itong napakasagana sa mga kahanga-hanga't madudulang mga tagpo; gayunma'y dapat ding alamin kung paano hinanap sa kabila ng balatkayo ng mga tauhan ng nobela ang orihinal na naging huwaran, isa pang patunay ng pagka-matapat ng kanyang pagkakalarawan, gaya ng nagpapatutoo rin naman ng isang mapusok na kalaban ni Rizal: mga tauhang masasabing tunay na buhay, at siyang mga kapoot-poot (na sadyang pini-li); at ang mga tau-tauhan lamang, na gaya ng lahat ng indiyoy, (katulad ng mga sinabi naming hindi tutoo) ay siyang naging kalugud-lugod at mala-makata pa.

Sa maraming sulat ay idinaraing sa akin ngayon na bawa't mag-aaral na pilipino ay nag-aangkin ng isang **Noli Me**

Si Dr. Trinidad Pardo de Tavera.
Ipinagtanggol niya si Rizal kay Fr. Fawura tungkol sa Noli.

Tangere, at sa katunaya'y pinaghahanap at binibili ng mga taong ilustrado sa bayan, sa ibabaw ng mabibigat na parusang pangkataan at pangkaluluwa na ibinabalang ipapataw sa bawa't nag-aari. Tunay na hindi ko maunawaan ang mga dating na ito. Bakit nila sinamsam kung gayon, ang aklat at ginising ang kaloo-ban ng lahat ukol doon? Kung ang mga kastila'y nagpapatatag, hindi lamang laban sa mga indiyoy kundi gayundin sa mga mestiso at sa mga kastilang pilipino na di nangagbabasa ng lumang aklat, saan nga kaya nagbubuhay ang malaking pananabik sa nobela? Hindi kaya maaaring nadaya ang mga kastila sa Espanya hinggil sa katamaran ng mga Pilipino?

May isang bagay na hindi na kailangang pagtalan, at ito'y ang katotohanang walang alinmang aklat na pinakapag-usig ng gayon na lamang sa Pilipinas, na gaya ng **Noli Me Tangere**. Sa lahat ng dako'y pinag-uusig ang kanyang paglaganap at hindi bihira ang mga pagririkisang panggabi na ginagawa dahil sa layuning ito. Ang lahat nang ito'y nakatutulong lamang sa pagpapadakila sa kahulugan ng aklat: at ang walang tigil na pag-uusig na ito'y walang humpay na nakapagpaparami ng mga bagong mambabasa. Nangabubulag na ang kanyang mga kaaway; ang mga prayle na rin ang lalong nagpapalaganap, bagay na dapat kilalanin

at pasalamatan sa kanila ni Rizal. At kung paanong si Quioquiap ay isang buhat na hindi nagkukusang kinatawan ng pagka-pilibustero, na di man niya nalalaman ay nakpangangalap ng mga kapanig, sa pamamagitan ng kanyang walang habas na panlalait sa mga indiyos, gayundin naman, sa pamamagitan ng ganitong mga kaparamang pang-inkisisyon ay pinalalawak ng mga prayle ang bisa at layunin ng aklat, nang laban sa kanilang kaloo-ban. Sa ngayon, ang *Noli Me Tangere* ay nakikilala na't binabasa sa lahat ng dako ng kapuluhan, buhat sa Batanes hanggang sa sinapupunan ng Dabaw.

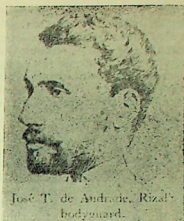
At mayroon pa! Alinsunod sa ulat ni P. Font, ang Pamahalaan sa Pananakop ay nagbawal sa aklat ni Rizal at sa pagpapalaganap sa kanya, sa ilalim ng mabigat na kaparusahan, dahil sa pagiging mapanganib laban sa Estado (laban sa Espanya) at dahil sa mga tuligsa laban sa Simbahan.

Ngayon; nagpasabi sa akin ang isang kaaway ni Rizal, na anyay ibig niyang sumulat upang tuligsain ang aklat sa pagiging kalaban ng Espanya, nguni't ang kanyang munting aklat ay ipamahahagi sa Espanya. sapagka't hindi pahihintulutan iyon sa Pilipinas! Ipinagbabawal nga ba sa Pilipinas ang pagtuligsa sa isang aklat na pinarusahan sa pagiging mapanganib para sa Estado? Nawalan ng say-say ang aking pagpapagod sa paghanap ng isang kapuripuring matuwid hinggil sa kakaibang pagbabawal na ito. Ang masasabi ko'y kung tunay ngang ang nobela ni Rizal ay sadyang kalaban ng Espanya, gaya ng inilalarawan ng kanyang mga kaaway, kung gayo'y lahat ng mga tumutuligsa at sumasalansang sa kanya ay kailangang maging karapat-dapat sa isang ganting-pagal o isang pampasigla. O, baka sinisikap na patayin ang aklat sa pamamagitan ng pananahimik? Kung gayo'y bakit ipinalalathala ni Fr. Jose Rodriguez ang maliit niyang aklat? Bakit buhat sa pulpito ay sumisigaw si P. Baldomero Real nang laban sa hindi mapagtaggol na *Noli Me Tangere*?

Sa pagtatapos, ay bubuuin kong ilarawan ang mga sanhing pinagbuhatan ng marahas na pagkakatuligsa kay Rizal.

Ang pananarili at ang makabansang karangyaan ng mga kastila ay nangasaktan nang mamalas na ang isang indiyoy nangahas na maglagay sa kanyang nobela ng mga kinatawan ng lahing nakata-taas, na ang kanilang mga sariling kapakanan ay pinangingibabaw sa kanilang dangal at sa tungkulin sa kanilang Estado. Ang kawalang tiwala ng kastila sa mga anak ng kanyang mga nasasakop, ay nagpasilakbo ng poot sa may-akda ng aklat. Dito'y maidaragdag ang pagsaláng ng may-akda na rin, sa ilang tiyak na kapakanang lalong makapagdaramdam: ang mga kapakanang pangpananalapi ng ilang kalipunan ng mga kastila, na pinagbantaan ng nobela. Hindi pa nalalaunang ang inang-bayan ay nagsimula nang talaga ng malabis na pag-aaral ng mga bagay na nauukol sa Pilipinas, na matagal nang panahong napapabayaang. Ang unang hakbang ng mga pagbabago ay ang pag-aalis ng nakaiinis na pag-iimbak (pag-iistangko) ng tabako, na ipinagkautang ng Pilipinas sa Ministro ng Ultramar (punong namamahala sa mga nasasakop sa malayong karagatan). na si Balaguer, ang Tanghalan ng 1887, at ang pagpapasok ng Kodiga Penal; tangi sa iba pang mga bagay-bagay, na sa kabuuan ay nagpapatutoo na ang pamahalaan sa Madrid ay nagsisimula nang di lamang duminig kundi humarap sa mga sumbong ng kanyang mga lalawigan sa malalayong karagatan. Nagdaragdag araw-araw ang bilang ng mga kastila sa Espanya na, sa pagsunod sa isang marangal na udyok ng pusò at ng pagkamakabayan, ay naninindigan sa Pilipinas ng mga pagsasakit at pagsasakatuparan ng mga pagbabago. Samakatuwid, lahat ng taong ang pamamalagi sa Pilipinas ay namamalas na pinagbabantaan ng pagpapasok ng mga pagbabago, ay sadyang dapat matakot sa nobela ni Rizal, na pinaglarawanang ganap ng mga kaaba-abang pagdaralita ng mga indiyos, at siyang makapagpaparaming lalo ng bilang ng mga makagagawa ng mga pagbabago sa Espanya. Bumuo, dahil dito, ng isang batalyong ganap, at pisan-pisang nagsimulang lumusob sa mga kalaban. Sa ibang kaparaana'y hindi mapaliliwanag ang gayong kagulat-gulat na galit, na isinagawa ng nasabing pulutong na ang sigaw ay iniudyok ng sikmura.

Tangi sa rito'y ipinalathala ni Rizal ang kanyang nobela sa Alemanya, at kalakip nito'y pinupuri niya ang mga kaugalia't samahang alemán, pagpuring ipinagkaroon niya ng mga kaaway. At noong 1885 ang Alemanya'y hindi lamang nawalan ng mga kaibigang kastila kundi buhat noo'y iniralan sila ng isang uri ng pagkasuklam laban sa alemán, sa ilalim ng iba't ibang kaanyuan. Sapagka't bagaman hindi nangyari ang hidwaan dahil sa Karolinas, ang Berlin, na pinaglimbagan, at ang pagkapuri sa mga kaugaliang alemán, ay sapat nang nakapagpamuhi sa mga prayle, palibhasa'y para sa mga ito, ang Alemanya ay patuloy sa pagiging isang bayang bantog sa pagkaerehe: kaya't buhat sa púlpito ay pinanganlan si Rizal ng agustinong si Fr. Baldomero Real na isang kaibigan ng napasamá at nakapagpapasamang Alemanya. Tila nalilingid sa mabuting pari na ang Alemanya'y mayroong 16½ angaw na katolikó, at napakahigpit na katolikóng sa maraming pagkakataon ay nagiging higit pang makapapa kaysa tunay na Papa. At sa dahilang ang mga prayle, sa kabuuan, ay mga kastila at nasa-kalagayang di-naghuumpay sa mga pambansang kaabalahan, gaya ng ibang mga lego, kung kaya dapat silang magpakilalang kalaban ng aklat, sukdang ganap mang katkatin ni Rizal ang lahat ng pagtukoy sa mga bagay na pangrelihiyon. Tangi sa roon, sa pagkakapili ni Rizal sa bunton ng mga prayle, niyaon pa namang mga uring kasuklamsuklam, ang mga ito'y dapat na maligalig sapagka't sa pagpapalagay nilang sila'y mga panginoon sa Pilipinas, ay itinuturing nilang isang mabigat na paninirang-puri at isang kapangahasan (ng isang indiyó!) na ang makapangyarihang dangal ng kanilang uri ay siyang maging bete noir (maitim na uri) sa kanyang nobela. Ang sigaw na ipinailanlang ng mga prayleng nasisiraang-puri ay nakahawarin sa mga kastilang, sakaling hindi man sa bagay na yaon ay namalagi sanang walang kinikilingan, sa pag-akit sa kanila nang laban kay Rizal, pagka't sa kani-kanila'y naghahari ang paniniwalang sa pamamagitan lamang ng mga prayle naaring masupil nila ang Pilipinas; dahil dito, ang mga naninindigan sa gayong palagay na dapat magsiamin na ang isang aklat na nakikibaka nang hayagan laban

Si Don Jose T. de Andrade, ang taliba na ibinigay kay Rizal ni Gobernador General Terrozo, noong siya (si Rizal) ay dumating sa Pilipinas matapos nabasa ng mga prayle ang NOLI.

sa mga prayle ay nararapat din namang maging sapilitan at tuwirang kaaway ng mga kastila.

Kung sasabihin ko ang aking palagay tungkol sa Noli Me Tangere, ay tahasang ipagtatapat ko na ito'y kinikilala kong isang dakilang akdang pampánitikan na kailanma'y hindi pa naisusulat ng sino mang pilipino o ng sinumang iba tungkol sa Pilipinas, at nagiging maligaya ako sa pagpapalagay na hindi lamang akong mag-isa ang nag-aangkin ng gayong pagkilala ng napakaalab na pag-big sa inambayan, gaya ng nasa-Noli Me Tangere, na sinulat ng dugó ng pusò ng isang makabayang hindi nag-uukol sa Espanya ng anumang pamatay na poot, kundi ng isang makakatarungang pagkamuhi sa lahat ng taong nagpapakalabis sa isang paraang pansarili at maalingasngas sa kapangyarihang sa kanya'y itinalaga ng Estado o ng Simbahan. Ang pangyayaring pawang kastila ang malaking bahaging hinatulan ni Rizal sa kanyang akda, ay bunga ng kalagayan ng Pilipinas, na ang lahat ng gawaing pampamahalaan doon, ang pinakamabubuting parokya at ang pinakamalalaking bahagi ng mga karangalang pangsimbahan, ay nasa-kamay ng mga kastila. Walang sinumang may karaniwang pang-unawa ang makapipilit kay Rizal, na dapat niyang tulungan o tangkilikin sa pamamagitan ng pagtahi-

mik upang siya'y maging kasabuwat sa mga pagmamalabis ng mga pinuno't kawani ng Estado at ng Simbahan, dahil na dahil lamang sa sila'y pawang kastila. Ang gayong pamimilit ay magiging makabuluhan lamang para sa isang guro sa patolohiya (kalagayan ng sakit) at mangangahulugang isang kabaliwang moral sa sarili ng mamimilit.

Ang nobela'y sinulat, hindi upang ihinalay ang Pilipinas sa Espanya, kundi upang tawagin ang kalooban ng lahat ng kastila sa Inang Bayan, yaong mga mararalang nang hindi sa bihig lamang, ukol sa di-wastong panamahalang sa bayan ay naghari, maghahari, at maaaring maghari, upang ang Pilipinas ay mapapanatili sa pamamagitan ng pagpapasok ng mga kailangang paghabag. May mga bagay na mapapait, may mga bagay na di nakasisiya na isinasalaysay ni Rizal sa atin, subali't yaon ngang pinakamapait na gamot ang siyang buong bisang nakapagdudulot ng kalusugan sa mayasakit. Ang mapayapang kaunlarang naibubunsod ng Espanya, pagkatapos ng isang panahon ng di mabilang na paghihimagsik, salamat sa mabibisang katangian sa pamamahala ni Alfonso XII at gayundin ng kanyang marangal na balo, ay makapagpapaasa na ang mga mithiin ni Rizal ay tahasang matutupad. At ako na rin sa sarili'y nani-niwala, na ang masigasig na kilusang isinasagawa ngayon sa Pilipinas ni Heneral Weyler, laban sa kabulukan, ay bunga ng *Noli Me Tangere*, at kung ako'y di nagkakamali, ay masasabi kong si Weyler ay gumagawa sa suliraning ito nang sang-ayon kay Rizal.

Sa wakas, ay di ko makakaligtaang di banggitin na lubos na isinakit ng loob ko ang pangyayaring ang Orden Agustiniana ay nakagawa ng isang napakalungkot na tungkulin sa pag-uusig laban kay Rizal. Si P. Font, sa kanyang pamumuna ay nasa ilalim ng kataasan ng kalagayan, at ang bantog na P. Baldomero Real, na siyang nagbigay-buhay sa pagtuligsa laban kay Rizal ay nangailangang manirang-puri't lumait sa Imperyong Aleman, isang Estadong kaibigan ng Espanya, at nasa-mabuting pakikipaglagayan sa Papa. Datapuwa't malungkot, napakalungkot na

isaalang-alang ang katangian ni P. Jose Rodriguez, na sa kanyang kathang "Bakit di ko babasahin ang mga iyon?" sa pahina 9, hindi lamang may isang talasalitaan ng mga kalaswaan, kundi ng mga di-katumpakan din naman (nasaan ang mga beliw na palagay? Nasaan ang mga pag-upasala?) at ang maykatha'y hindi nahiyang magkulan ng putik kay Rizal, sa isang kaparaanang hindi karapat-dapat sa isang taong gaya niyang may pinag-aralan, sa isang marangal na kastila, sa isang paring kristiyano at sa isang mabait na monghe. Masakit ito sa akin, at lalo nang masakit sapagka't hindi lamang sa ako'y bininyagan ng isang agustino, kundi sapagka't kinilala kong lagi na, kalakip ng tanging paggalang, ang mga agustino sa Pilipinas, na sa nakaraang panahon ay pinagtagumpayan nila ang mga karapatan at naging mga bituing may pang-unang nungning sa daigdig ng panitikan. Ang mga kahinang naipakilala nila sa kilusang ito, ay ipinangangamba kong lumampas na sa kasaysayan ng maluluwalhating araw ng mga agustinong yaon. Sa lahat ng prayle, gayunman, ay dapat kong ipaalaala, bilang pangwakas, ang mga pangungusap ng isang Mabuting Katolikong Aleman (Reinhold Baumstark):

"Hindi maka-katarungan, sa ilalim ng lahat ng pananaw, ang karaniwang paniniwala na sa mga tunggaliang politiko, pangrelihiyon o pangsimbahan, ang matuwid ay matatagpuang malinaw at walang pasubali, sa isang bahagi, samantalang ang kawalang-matuwid ay mapaparon nang walang pagtatalo, sa bahaging kalaban. Napakatumpak, gaya ng inabubuhay lamang ang isa at tanging katotohanang maka-Diyos, gayundin naman, hindi matututulan na ang kanyang mga pinuno sa ibabaw ng lupa, sukdang naising maglingkod at sa katunaya'y naglilingkod nga sa ilalim ng isang mabuting hangarin, dahil sa kawalang-katarungan nila, dahil sa katigasan at kalupitan ng kanilang mga pamamaraan, dahil sa kanilang mga simbuyo ng loob at mga kasalangan may lahat ng uri, ay nagbibigay ng dahilan sa kanilang mga kaaway upang ang mga ito'y maniwalang nasa kanilang panig ang katuwiran."

M. R. Fr. JOSE RODRIGUEZ*

Kagalang-galang na Pari ng aking pag-aalang-alang at pagpipitagan:

Nang isa sa mga araw na ito ay nakita ko at ganap na nabasa ang munting aklat na inyong ipinalathala, na pinamagatang "Bakit di ko sila Babasahin?" Naipala gay kong yao'y napakabuting katulad ng lahat ng nagbuhat sa inyong malasakit na wagas at tunay na makaabanghelyo. Sa pagpapatuloy ko ng pagbasa sa kanya, sa dakong huli, ay umabot ako sa ikaanim na alituntunin, isa sa mga itinakda, upang makilala ang mga aklat na ipinagbabawal. Ito'y nagsasaad: "Ang mga aklat na ginawa at inihayag na may lamang mga kamaliang labag sa pananampalataya." At inyong idinagdag: "Ganyan ang aklat ni doktor Rizal na pinamagatang 'Noli Me Tangere', na binabasa ngayon ng maraming umano'y kato'iko, gayong ang pagbasa sa kanya ay nakapagkakasala nang malubha, sapagka't isang aklat na puno ng pagka-erehe, paghamak sa Diyos at mga kamaliang malalaswa."

Nakarinig na ako ng ukol diyan noon pang mga panahong nagdaan; sinasabing si Dr. Rizal ay isang erehe na tumutuligsa sa mga samahang pangrelihiyong pinagtibay ng Simbahan, hindi naniniwala sa Purgatoryo, tinatanggi ang bisa ng mga indulhensiya, at gayundin, ang walang hanggang kahalagahan ng sakripisyo ng misa; ang mga iba'y hindi sumasang-ayon sa gamitong palagay at nangagpapahayag ng katimbalikan. Nang unang basahin ko ang "Noli Me Tangere", alin man sa mga palagay na itong nagkakasalungatan ay hindi naging saligan ng aking kapasyahang matalos kung alin ang katotohanan, kaya muli kong binasa nang lubos na kataimtimang maaari kong garin.

Buong katapatang ipahahayag ko sa inyo ang nabuo kong pasiya, alinsunod sa aba kong pagkaunawang napapaloob sa mga sumusunod na palagay:

Si Dr. Rizal, sa ilalim ng naglalambungang mga banggit ay mahigpit na pumuna sa napakalubhang pagmamalabis ng mga tauhan ng ilang institusyon, bagaman hindi tinutukoy nang tiyak ang mga ito, na umpa't hindi niya idinaramay sa pagpuna ang katutubong kabutihan, dahil sa kanyang makalumang kaisipan. Ang sama ng mga pagmamalabis ay nakahaharwa, tunay nga, na gaya ng ketong, sa mga kasapi ng isang Samahan; nguni't hindi gayon ang sa pagpunagng maaaring ilapat sa kanila upang sila'y mapabuti at gayon din, upang mahonasan ang ayos ng mga kasamaang nalilikha. Sa kasamaang-palad ay laging pinagkakamali sa mga tao ang mga bagay lamang ng simbuyo ng damdamin o ng pag-iimbot, at ang katauhan ng mga relihiyoso sa malinis na Relihiyon, na kanilang pinakikibagayan, at ang kamaliang ito ay nagtataglay ng mga nakahahambal na kahidwaan na ang kadalasa'y lumilikha sa maraming pagkakataon, ng walang lutas na paglabag sa katarungan. Kung wala ang mga kamaliang ito ng kaisipan ay dapat na naharap ang nauukol sa pagpuna sa masasamang hilig na namamalalas sa lipunan, o kaya'y sa pangkaraniwang mamamayan. Pinipuna, halimbawa, ang pagmamayabang na walang kabuluhan at

(*) Ang artikulong ito'y nalathala sa "La Solidaridad" noong ika-31 ng Marso ng 1890, pahina 77, at parang isang bukas na liham kay P. Jose Rodriguez, na sumulat ng mga polyetong mahigpit na tumuligsa sa "Noli Me Tangere" ni Rizal.

Ang may-akdang si P. Vicente Garcia ay isang paring pilipinong naging Provisor at Vicario General sa Katedral ng Maynila. Noong 1862 ay nahirang siyang Gobernador ng Obispado ng Nueva Caceres. Sa artikulong ito'y inilagda niyang pinakasagisag ang V. Caral.

(Tinagalog ng Pangkat ng Wikang Pambansa ng JRNCC.)

katawa-tawa, ng mga nilalang na nagpapanggap na mga "devota", sa baliw na pagpapaligsahan ng isa sa isa, kung sino sa kanila ang nagkamit ng maraming induhensiya upang makapagligtas ng mga kaluluwa sa pagdurusa sa purgatorio, na ang inilalabang pagmamatuwid ng bawat isa, at ng ilan pa sa mga iba, ay ang mga di mabilang na mga induhensiyang lubos at hindi lubos na natamo sa pagdalaw sa mga dambana sa mga araw na tinatawag nilang toties quotes; sa paggamit ng iba't ibang kalmen na sa pagpaparangala'y pinababalatay sa ibabaw ng kanilang dibdib at likod; mga induhensiyang lubos at di lubos dahil sa ilang pami-sang buong taimtim na sinimbahan, na bilang pagpaparangalan ng ibang nakikipagpaligsahan, di-umano'y nagtamo sila sa loob ng isang taon ng mahigit sa anim na raang induhensiyang lubos. Ngayo'y ilantad nating nababatbat ng buhay at matitingkad na kula ng pamumuna, iyang hangal na pagpapalalo, iyang mapagmalaking kayabangan at katawa-tawa ng mga nasabing "devota", pagtanggap ng kaya sa pagkakaroon ng Purgatoryo, sa bisa ng mga induhensiya, at sa kahalagahang walang hanggan ng sakripisyo ng misa? Mapatutunayan kaya ang gayon ng sinumang hindi binubulag ng simbuyo ng damdamin? Ang tunay na may-akda, na malayong hindi kumilala sa purgatoryo, ay nagpapatutoo na ang binabanggit ay ang kapangyarihan ng Konsilyo sa Plorensiya na idinaos nang 1439 at ng Tridentino, sa ilalim ni Pio IV, nang 1563, kapulungang 25, sa pahayag-utos na nagsisimula sa pangungusap na Cum catolica Ecclesia Spiritu Sancto edicta, etc. (Ang iglesia Katolika sa pamamagitan ng Espiritu Santo ay nag-utos, ttp.) na tinitiyak pa ring noon pa mang bago dumating si Hesukristo sa lupa, ay may hivatig na ang ibang mga pilosopo, sa pook na yaon ng pagpapakalinis. Tingnan sa pahina 67.

Babanggit ako ng ilang pangungusap ng nasabing may-akda na nagpapakilala nang buong kaliwanagan sa kalinisan ng kanyang pananalig, anya: "Sa atin-atin ay nasasabi na ang diwa ng Purgatoryo ay magaling, banal at makatuwiran; nagpapatuloy ang pagkakaugnay ng mga namatay na at ng mga nabubuhay pa at nag-aatas ng isang lubos na pagpapakalinis sabuhay... Ang samá ay nasa-pagsasamantalang sa kanya'y ginagawa." Pah. 66. Dapat unawain ang mga huling pangungusap na ito, kailan ma't idarako sa panig ng sama ang kanyang mga pagpuna, at huwag ilimutin ang uri ng bungang kinaiyakulan ng Noli Me Tangere. Ito'y hindi isang aklat na maaaring ipangaral, ni pangdoktrina, kundi isang nobela, na sa ilalim ng mga pakiwatig na nalalambungan, ay pumupuna sa malulubhang pagmamalabis. Kung siya'y nanunton o hindi sa kanyang pamumuna, alinsunod sa mga alituntunin ng sining at ng mabuting panlasa, ay nahatulan na sa ganito, nang walang pagkiling, ng mga bihasa sa gawaing iyon.

Sinasabi ninyong si Dr. Rizal ay isang lapastangan sa Diyos, erehe at mapanglibak, na nangangaral sa iba ng kawalan ng Diyos; ngunit di-kayo bumabanggit ng isa mang patutoong nagpapakilala ng kanyang kalapastanganan sa Diyos, pagkaerehe, a pagkamapanlibak. Sa mga pangungusap a sa iba't ibang panahon ng kanyang aklat na aking babanygitin, ay nadarama ko ang kanyang pananalig sa Diyos at sa Pananampalatayang Kristiyano, na pumapawi sa lahat ng diwa ng kalapastanganan at pagkawalang Diyos.

Ang pananalig niya sa Diyos. — Pah. 68. Nang tanungin si pilosopo Tasyo ng isang babaing may-asawa, kung siya'y (si Tasyo) naniniwala sa kaparusahan, ay sumagot: "Hindi ko alam ginang, kung ano ang gagawin sa akin ng Diyos. Pag ako'y naghihinalo na ay ibibigay ko na sa Kanya ang aking sarili nang walang takot: gawin Niya sa akin ang Kanyang niloloob." Makapagsasabi ba ng gayon ang isang walang Diyos (ateo) na tumatanggi sa pagkakaroon ng isang Diyos na Buhan, ang isang lapastangan nang-aakit sa iba upang mapapanalig na Walang Diyos?

Ang sumusunod ay saklaw ng mataas na karunungan sa Teolohiya (Pala-Diyusan), at tumatalakay tungkol sa kung marami ang mga taong nakakiligtas kay sa paparusahan. Ginawa ni Pilosopo Tasyo ang kanyang pagtaya at nagsabi: "Kung ang makaliligtas lamang ay ang mga katoliko (sa mata ng Diyos, dapat unawain) at sa mga ito'y isang ikalimang bahagdan lamang, ayon sa paliwanag ng maraming ku-

ra, at kung ang mga katoliko'y binubuo ng isang ika-12 bahagi ng mamamayan sa lupa, alinsunod sa mga estadistika, ay lumalabas na pagkatapos na maparusahan ang libu-libong mga tao sa loob ng mga di na mabilang na mga dantaong lumipas bago dumating sa lupa ang tagapagligtas, pagkatapos na mamatay ang anak ng Diyos nang dahil sa atin, ngayon ay mawri lamang na mangaligtas ang lima sa bawo't sanlibo't dalawandaan." "Oh, hindi, hindi nga! Mamabutin ko pang sabihin at manalig kay Hob, na nagsabing: "Ikaw ba'y magiging malupit sa isang dahong lumilipad, at pag-usig ang isang sungot ng palay na tuyos? Hindi, hindi mangyayari ang gayong kapalamakan; isang kalapastanganan sa Diyos ang paniniwala sa gayon, hindi, hindi!... Isang kidlat na nakasisilaw, kasaliw ng isang kulog na nakapanghihilakbot, ang tumanglaw sa pilosopo, na susigaw nang nakamat sa Langit ang mga kamay:

"Tumututol ka!" Alam ko nang ikaw ay hindi malupit, alam ko nang dapat lamang kitang tawaging "Ang Mabuti". Ang mga ito ba ang mga paglibak sa Diyos at mga erehiyang sinasabi ninyong pumupuno sa Noli Me Tangere? Hindi ba ito ang nabubuo nating isipan hinggil sa walang hanggang kabag ng Diyos, na lumaganap sa lupa? Ganyan ang mga Teologo (mga pantas ukol sa Pala-Diyusan).

Ang kanyang pananatig sa Relihiyong Kristiyano. — Pah. 88 Nagsasalita ang bayani ng nobela, na ang amang buong kagandahang loob na tumatangkilik sa mga nagsisipag-aral na batang mahihirap ang buhay, ay inusig nila hanggan sa mamatay, hinukay ang kanyang bangkay sa libingan at itinaon sa isang lawa: "Lalo kong napag-isip-isip," ang wika sa guro ng paaralan, "at inaakala kong kung aking isasagawa ang mga balak ng aking ama (sa kapakinabangan ng mga nasabing bata) ay lalong mahalaga kaysa siya'y panangisan. at lalo pang mahalaga kaysa siya'y ipaghiganti ko. Ang libingan niya'y ang banal na kalikasan, at ang kanyang mga naging kaaway ay ang bayan at ang pari nito; pinatatamad ko ang una dahil sa kanyang kamangmangan, at iginagalang ko ang ikalawa dahil sa kanyang sariling katangian, at sapagka't ibig kong pagpitayanan ang relihiyong nagtuturo sa lipunan. Ibig kong mapukaw ang aking loob sa diwang nagbigay sa akin ng pagkatao, at sa ganito'y ninanais kong makilala ang mga salabid na kinatitisiuran dito ng pagtuturo." Narito ang relihiyon ni Hesukristo, na inangkin sa diwa, at sa katotohanan'y hindi sa paraang opisyal at hindi sa mga pangungusap na pinasunungalingan ng mga gawa at mga pagmamalabis na nakasisirang-puri at ikinapopoot ng Diyos sa Kanyang mga ministro.

Sinabi pa rin ninyo: "Ang tanging kapuna-punang nakikita sa may-akda, ay ang kanyang poot sa relihiyon at sa Espanya." Ito'y mapaniniwalaan lamang ng mga di-nakabasa ng kanyang aklat at nangakarinig ng masigasig na pagpapalaganap laban sa kanya dito at sa lahat ng mga lalawigan; nguni't ang mga nakatatlastas na mabuti ay pawang tumatawa lamang sa ganyan. Nasabi ko nang di-dapat ipagkamali ang katauhan ng mga makarelihiyon sa malinis na relihiyong pinagpaparisan. Ang pagtutulad doo'y isang kabaliwan; gayunma'y ganito ang ibig nilang ipakahulugan na parang tunay na sa relihiyon ang mga pinupunang pagmamalabis.

Inuupasalanan ninyo si Dr. Rizal sa pagiging erebeng politiko at sinasabing siya'y napopoot sa Espanya; datapwa't ang inyong ibinubuhay ay wala ring katotohanan o kaya'y walang mga patutao maliban sa inyong salita. Hindi mapag-aalinlanganang hindi ninyo natatalos na ang tunay na aklat ay nagpapabulaan sa inyo sa maraming bahagi nito. Ilalahad ko ang ilan. Nakikipag-usap si Ibarra kay Elias, na sugo ng mga pinag-usig, na tinatalakay sa Kabanatang ika-49, at siya'y tinatanong. Pahina 263:

— Ano pa ang kanilang hinihingi?

Elias.— Mga pagbabago sa pagpapari: hinihingi ng mga sawimpalad ang lalong malaking pagtangkilik laban sa mga samahang relihiyoso.

Ibarra.— Nalimutan na ba ng Pilipinas ang pagkakautang sa mga samahang ito? Nalimot na marahil ang napakalaking utang na loob sa mga nagsihango sa kanila sa kamalian upang sila'y isasinapupunan ng pananam-palataya, sa mga kumupkop sa kanila laban sa kalupitan ng kapangyarihang sibil? Narito ang samang di-pagtuturo ng kasaysayan ng bayang kinamulan. . . . . *Pahina 234.* Inibig ko ang ating Bayan, gaya ng pagibig ninyo sa kanya; gayunman, kaibigan ko, nadarama kong kakaunti lamang ang nakikita ng mga mata nating pinanalabo ng simbuyo ng ka-looban; dito'y namamalas kong hindi gaanong kailangan ang mga pagbabago, na gaya sa ibang dako.

Elias.— Maaari bang mangyari, ginoo? Maaari bang hindi ninyo makita ang pangangailangan ng mga pagbabago, kayo pa naman, na ang mga kasawian ng inyong kaanak. . . .

Ibarra.— Ah! Nilikimot ko na ang aking sarili, nilikimot ko na ang sariling mga kasamaan sa harap ng katiwasayan ng Pilipinas, sa harap ng mga kapakanan ng Espanya. Upang mapapamalag ang Pilipinas ay kinakailangang magpatuloy nang gaya ngayon ang mga prayle, at sa pakikiisa sa Espanya ay naroron ang kagalingan ngating bansa.

Elias.— Naniniwala ba kayong sa pamamagitan ng mga prayle'y mapamamalagi ang Pilipinas?

Ibarra.— Oo, sa pamamagitan lamang nila: gayon ang paniniwala ng mga nagsisulat hinggil sa Pilipinas.

Elias.— Hindi ko akalainang magkakaroon kayo ng ganyang kaaba-abang kaisipan tungkol sa Pamahalaan at sa ating bansa. . . . . *Pahina 280.*

Ibarra.— Ang kinikingi ng bayan ay hindi maaaring mangyari at kailangang maghintay.

Elias.— Maghintay, ang paghihintay ay katumbas ng pagtititiis.

Ibarra.— Pag hiningi ko, ay tatawanan lamang ako.

Elias.— At kung kayo'y panindigan ng bayan?

Ibarra.— Kailan man! Hindi ako kailan man mamumuno sa madla upang kamtin, sa pamamagitan ng lakas, ang hindi pinaniniwalaan ng pamahalaang napanahon na, hindi. At kapag nakita ko, sa ilang pangyayari, ang karamihang iyang nasasandatahan, ako'y papanig sa Pamahalaan at kakalabanin ko sila; at alamin ninyong sa mga manggugulong iya'y hindi ko makikita ang aking bayan. Ninanais ko ang kanyang kabutihan; kaya nga't ako'y nagtatayo ng isang paaralan; hahanapin ko iyan sa pamamagitan ng pagtuturo, sa patuloy na pagsulong; kung walang liwanag ay walang landas.

Elias.— Pag walang pakikihamok ay wala rin namang kalayaan.

Ibarra.— Datapunta't ayoko ng ganyang kalayaan.

Elias.— Ngumit kang walang kalayaan'y walang liwanag. . . . ? Ano ang aking sasabihin sa mga nagsugo sa akin?

Ibarra.— Sinabi ko na sa inyong dinarumdang ko ang kanilang kalagayan; subalit dapat silang maghintay; sinasabi kong ang kasamaan ay hindi nalulunas ng kapuwa samá.

Kung ang pagbabataya'y ito, sino ang makapagsasabi na ang gayong pagpapahayag ng kanyang mga damdaming pang-makabayan ay isang kataksilan sa Espanya? Kung binasa ninyo nang walang simbuyo ng damdamin, at walang kinikilingan ang Noli Me Tangere, marahil ay hindi kayo magkakalakas ng loob na magparatang sa may-akda ng pagka-ereheng politika, sa pagsasabing napopoot siya sa Espanya.

Sa mga huling yugto ng nobela, si Ibarra ay nahulog sa mga patibong na ini-umang ng mga kura, siya'y napit sa salang pakikipagsabuwalan; ngumit siya'y

itinakas, poot at walang pag-asa ay nagnais na maging pilibustero (survail) upang maghiganti; sa gayong udyok ng kawalang-katarungan ng mga tao, at parang isang baliw, nang sumaisip na wala nang kaanak na magiging sarwi at wala pa ring sana'y magiging kaisang dibdib, na pinipilit na ipakasal sa iba, ay nagsabi, sa kagsagan ng simbuyo ng kawalang pag-asa, "Walang Diyos, walang pag-asa, walang sangkatauhan, wala nang nalalabi kundi ang katwiran ng lakas." Ito'y mata-tugpuan ninyo sa pahina 337, at kung isasakatawan ni Ibarra si Rizal, ay maipalagay ninyo iyan, ukol sa kanyang mga damdamin sa pagkamatapat sa Espanya: nguni't ano ang isasagot ninyo sa mga magtatanong sa inyo ng: Sino ang may kasalanan ng kanyang pagkabalaw?

Bukod dito'y huwag sabihing ako'y napakikilalang tagapagtanggol ng aklat na iyan, huwag. Kahit na sinasabi ng murami na mapusyaw pa ang pagkakalarawan at pagkakapaliwanag na isinalaysay ukol sa mga pagmamalabis na binabanggit ko, ay hindi gayon ang aking palagay, hindi ko pinagtitibay ang katulisan ng kanyang mga pagpuna. Ang mga buhay at matitingkad na kulay na kanyang puna ay nakalikha ng samâ ng loob sa mga maawain at maselang na pandinig ng matapat na bayang ito, na wagas na katoliko, at gayundin, nakasisilaw sa mga mata ng mga taong maselang na paningin at masasaktin, sa malabis na kaliwanagan ng isang ilaw na artipisyal o ng mga sinag ng araw. Ilagay ang katotohanan sa dapat kalagyan. Kung dahil dito'y sasabihing si Rizal ay isang lapastangan sa Diyos (impio), erehe, mapanglibak at eskomulgado nang di pa nahahatulan ang kanyang aklat ng mga may kapangyarihang dapat na magpasya, ay may napakalaking agwat.

Hindi mapag-aalinlanganang ang inyong pamumunang ginawa sa udyok ng simbuyo ng damdamin, nang di muna inunawa ang kailaliman ng mga bagay-bagay, ay siyang humilikha ng hatol na iyan ng bayan, nakasugat sa kanyang pananalig at sa kanyang dangal, lakip ang hangaring hintayin ang kanyang pag-alis, upang siya'y tuligsain nang walang laban. Nang, sa niyong mga pagtuligsa'y gumanap kayo, bilang kapangyarihang may karapatan, gayong wala naman, at magsasabing ang mga aklat na yao'y puno ng mga pagkaerehe at panlibak, na di man lamang bumabanggit ng anumang patutoo ng paka-erehe o pagka-mapanlibak, ang bayang

Sinagot ni Rizal ang tulig-sa ni P. Rodriguez sa Noli sa munting aklat na ito: *La Vision de Fr. Rodriguez*

matalino, na di naniniwala sa inyo, ay makahahango buhat sa inyong salaysay ng ibang uri ng sanhi, halimbawa'y ang kasumpa-sumpang takot na mawalan kayo ng pagkukurahan, ng mga asyenda, sa nabanggit nang mahigpit na pagpapalaganap laban sa nasabing layunin.

Nangarito ang matuwid sa kawalang ito ng paniniwala:

Una.— Hayagang napag-alaman na ipinagsimbong ang aklat na iyan sa Pamahalaang panlahat, at mga taong may labis-labis na lakas at mahigpit na nag-u-nais na maparam iyon ay nagsikap nang gayon na lamang at nagsilakad sa Kamunahang Kapangyarihang Sibil at gayundin sa Kapangyarihang Eklesyastiko upang ipagbawal ang pamamahagi o pagpapakalat sa aklat. Napagtalastas na isinailalim iyon ng pagsensura. At ano ang naging bunga? Hindi nagwagi ang hangad. Walang pinagpasyahang utos, ano ang malay natin, ng pagbabawal na hiniling ng mga nangangailangan. Sadyang inaasahan na, ang bungang ito ng lakad, sanhi sa kasalukuyang pamamalalakad na naghahari sa Espanya, at ayon sa kapaligirang doon, dito at sa lahat ng dako'y nalalanghap. Nakita ko ang pasiya ng kurang sumuri, kiling na kiling na talaga sa hangad; sa palagay ko'y tutoong masagwa at walang alinlangang sana'y sasakamay na ang pagsang-ayong opisyal sa kanya, kung yao'y iniharap noon pang ika-dalawampung taong nagdaan, ibig sabihin'y noong panahong yaon ng sikangán, na hindi makapagsasalita dito ng anumang nalalaban sa mga pagsasamantala ng ilang tiyak na uri ng mga tao, sapagka't umaalingawngaw saan mang dako ang isang binging tinig ng nakapangingilabot na paghikiganti, na ang alingawngaw ay katulad ng sa Noli Me Tangere.

Ika-2. Sa loob ng panahong ipinatatili dito ni Rizal, humigit-kumulang sa isang taon, ay nangagpaunang kilos na ng isang tolle tolle (alis! alis!) na lalong nakapagbigay-halaga sa aklat na ito hanggang sa may tumatawad ng anim (6) na piso bawat sipi. Kung tunay na puno ng mga erehiya at pantilibak, and dapat sana'y nilabnot ng ating mabait at mapaghinalang prelado sa mga kamay ng mga manong at manang ang aklat na iyang umano'y nakalalason at makamandag sa mga kaluluwa, at ipinagbawal sana, sa ilalim ng kaparusahang iniaatang ng batas ng relihiyon o kanoniko.

Ika-3. Sa pahinang ika-25, sinasabi ninyo na ang Kapangyarihang pangsimbahan (pangrehiyon) ay siyang tanging may karapatan sa paglitis at paghatol sa kabutihang kasamaan ng isang aklat. Mabuti nga, ngunit ang P. Prior ng kumbento ng Guadalupe, sa pagiging prior lamang, ay isang kapangyarihan na ba kayang pangsimbahan na may angking karapatan? Hindi? Kung gayon de ore tuo te judico (sa bibig nabibingwit ang isda)

Ang tatlong matuwid na ito ay sapat na upang makapagbigay-kasiyahan sa sinuman sa pangangailangang kayo'y magbigay ng paliwanag na kailangan ukol sa bagay na iyon lamang, o ang kapangyarihang may karapatan ay magsabi ng pasiyang nagpaparusa laban sa nasabing aklat kailanma't kinikilala nilang karapat-dapat na isakatuparan.

***

Ako'y patutungo sa walang busabos,
walang umiinis at berdugong hayop;
pananalig doo'y di nakasasalog,
Si Bathala lamang doo'y haring lubos.

—Rizal.

Si "PROMETEO NA GAPOS" ang bayani ng Kamulanan, siyang kaibigan at mapagkawanggawa sa sangkatauhan, siyang lumikha at Guro ng buhay, — ay naggipumiglas, hubu't hubad at walang tapang nagkukubli ng katotohanan; — sa may ulunan ay narno't nakabantay ang isang buwitreng dayupay na naghihintay na siya'y malagutan ng hininga upang kanyang pupusang gutayin, katayin, lapain, at lamuin. Iyan ang larawan ng kanyang Bayang ipinapos ng tanikala ng kamangmangan, kasibaa't kalupitan ng bansang sa kanya'y nakasasakop na walang iniban sa buwitreng nagbantay.— G. E. Tolentino.

Ang Mga

PAGLALAKBAY

Laong Laan

A STATUETTE CARVED BY RIZAL
REPRESENTING PROMETHEUS BOUND

(Tinagalog ng Pangkat ng Wikang Pambansa ng "Jose Rizal National Centennial Commission" sa isang artikulong sinulat ni LAONG LAAN (Jose Rizal) sa La Solidaridad, pahayagang lumalabas tuwing ikalabinlimang araw, sa Barcelona, Espanya, Taon 1, Bilang 7, Barcelona, ika-15 ng Mayo.

Sino ang hindi nakapaglakbay? Sino ang hindi nawiwill sa mga paglalakbay sa ang mga ito'y siyang pangarap ng kabataan sa unang pagkaalam nitó ng kahalagahan ng buhay, sa ang mga paglalakbay ay isang aklát para sa mga may sapát na gulang, kapag ang paglulunggati ng karunungan'y siyang kinaaabalahan ng diwá, at sa wakás ang mga paglalakbay ay siyang huling pahimakás ng matanda kapag nagpapaalam sa daigdig upang tumahak sa lalong pinakamahiwa-wagang landás?

Ang paglalakbay ay isang humaling sa kamusmusán, isang simbuyó sa kabataan, isang pangangailangan sa mga tao at isang malungkot na tulá sa katandaan.

Huwág ninyóng basahin sa mga batá and Robinson ni ang Gulyber, kung hindi ninyo nais na malingáw sa mga tanóng hinggil sa mga bayang iyóng ang mga panghalina'y ipinagiging maramdamin ng kaniláng kaisipán; huwág ninyóng ilarawan sa mga batá ang mga damdamin, ang mga biglang pagbabagu-bago, pakikipag-sápalarán sa mga bansáng banyagá o kaya'y di-kilalá; alisin ninyó sa mga matá

nilá siná Julio Verne, Mayne Reid, sapagká't kung hindi, ay pupukawin ninyó ang mga gabi nilá, at maidaragdág pa ninyó sa sumisilang niláng hangarin, na balabalaki't mapupusók, ang isá pang magpapasakit sa kanilá sa pagkápailalim sa iba o sa kaniláng kakapusán ng salapí. May napakalaking pangganyák sa mga kababalaghang di-kilalá, napakalaking panghalina sa pagmamasid sa kalikasan!

Katutubó na sa tao ang pagnanasá sa paglalakbay gaya ng pagnanasá sa karunungan, na tila bagá yaó'y inilagáy ng Lumikha sa bawa't isá sa atin, upang sa udyók niya'y pag-aralan at kamanghaan natin ang kanyáng mga gawá, makipagtalastasan at makipagkapatiran tayong pinapaghiwalay ng kalayuan, at kapag nagkakaisá na'y bumuó ng fisang angkang siyang lunggati ng tanáng mga paláisip.

Sa dahilang itó, kayá ang tao'y ginawang mamamayán ng daigdig, nilikha ang mga dagat upang sa ibabaw ng nahahawing katawán nitó'y makapagpadulás ang mga sasakyáng-dagat; ang hangin upang siyang makapagtulak at makapagpatakbo ng mga yaón; at ang mga bituin upang

siyáng makapamatnugot kahit sa gabíng lalong madilím; at ang ilog na bumabag-tás sa ibá't ibáng dako. Siyá'y nagbukás sa mga batóng malalakí ng mga lulusu-tá't daranán, nagtayo ng mga tuláy, nag-bigáy sa árabé ng mga kanyóng gaga-niín sa mga malalawak na iláng, at ng reno at aso sa mga naninirahan sa mga napakalamí ng kadulu-duluhan ng lupa, upáng humila ng mga sasakyán niláng waláng gulóng na ginagamit sa yelo.

Ang lahat ng pagkakasulong ng mga lipunang makabago ay utang na lahat ha-los sa mga paglalakbáy. At sa katunayan, buhat pa sa kauná-unahang panahón, ay naglakbáy na ang mga tao sa paghanap ng karunungan, na para bagáng itó'y nakasulat sa mga lupí ng dagat, sa mga dahon ng mga punong-kahoy, sa mga ba-tó ng lansangan, sa mga bantayog at mga libingan.

Ang mga griyego'y nagsadvá sa Ehip-to upáng humingi sa mga pari nitó ng aral; nagbasá silá ng mga papiro at na-tillhan sa panonood ng napakalakíng li-bíngang makulimlim na kinatawán ng ka-ispáng pambansá; silá'y sumimsim ng sig-lá sa kaniláng luksáng kadakilaan, gaya ng ginagawá ngayón ng mga pantás sa Europa sa mga heroglipikó o di-madalu-mat na titik; at buhat doó'y nagsiuwíng mga dalubhasang pilósopó, gava n' Pitá-gorás, mga mánanalaysáy, gaya ni Hero-doto, mga mambabatas, gaya niná Likur-go at Solón, at mga makatang gaya niná Orfeo at Homero. At ang relihiyón, ang kabihasnán, ang mga aghám, ang mga ba-tás at mga kaugalian ay nanggagaling noón sa Ehipto, bagamán sa pagsadsád nilá sa mga nakangiting baybayin ng Fla-de, ay naghuhubád ng kaniláng mga ma-hiwagang bihis upáng magsuót ng pang-karaniwan at kaakit-akit na kasuotan ng mga anak na babae ng Gresiya.

Pagkatapos, buhat sa tudling na iginu-hit ng isáng araro'y gumitaw ang isáng bayang malakás, masipag, dakilá, palaló, at kahanga-hangá. Buhat sa kanyáng ka-pitolyo ay pinagalá ang tingín sa daigdig, na naging karapat-dapat na pakay ang isáng kasakimáng waláng hanggán, at nagpalagablá sa kanyáng mga hangarin. Pinawalán ang kanyáng mga limbás at pi-nalakad ang kanyáng mga kawal. Sa pag-balik ng mga itó'y nakasingkaw na sa kar-

wahe ang lahat ng mga bansá. Ang Gre-siyang napakaliit ay nahigop ng Romang lalong mapagwagi, datapwá't ginawá ng Gresiya sa Roma ang ginawá rin ng Ehip-to sa Gresiya: tinuruan ng Gresiya ang mga anak ng Roma, pinalamutihan ng mga gawá ng kanyáng mga anak ang mga lan-sangan at liwasan nitó; at ang lahat ni-yáng karunungan, aghám, pilosopiya, mga sining ukol sa kariktán at pánitikán, ay inilipat sa Roma, at bagamá't ang mga yaó'y nabawahan sa angking panghali-na't kariktán, ay naragdagan namán sa kadakilaat kamaharlikaan sa pagpaki-lala ng wani (*genio*) ng bayang palaló. Sa gayó'y nasaksihan sa Roma ang nang-yayari ngayón sa mga bayang bihasá hing-gil sa pagpapahalagá't paggaya sa mga bagay-bagay na galing sa Pransiya; ang kabihasnáng griyego ay nakapasok sa la-hát ng dako, ang mga tulá't mga salít niyá'y nagpalipat-lipat sa mga bibig, ang mga kaugalia't pilosopiya niyá'y tinularan at isinasagawá. Ang aghám ngá at ang kabihasnán na hanggáng sa mga araw na yaó'y naging pag-aari ng Silangan, sa pag-tulad sa katutubong takbó ng mga bun-talá, ay naging ng mga Kanluran, bagamán nang dumating na sa pusó ng daigdig ay tumigil na para bagang ibig magturó sa lahat ng mga bansá't mga lahi. Nang panahong yaón, ang Iberya, Galya, Ger-manyá, Bretanya at pati na ng Aprika ay nagpapadalá ng mga anak nilá sa lunsód, na siyáng tagpuan ng kapangyarihan, ng karunungan at ng kayamanan, upang ma-kita, hangaan at mapag-aralan nilá sa ma-luwáng na poók na nakukubkób ng mga pader ang tanáng nahaká ng isip ng tao hanggang sa panahóng iyón. Palabás na itinanghál sa lahat ng panahón ng sang-katauhan ang pagtungo nitó sa liwanag upáng ang lupa'y matanglawán. Ang san-hi nitó ay sapagká't kalakip ng kalikasán ng tao ang pagkahilig sa kaganapan, ga-ya ng kalakip ng pinakabuód ng mga ka-tawán ang kabigatan, gaya rin ng kala-kip ang diwá ng kaliwanagan sa pagkilala sa araw.

At habang tumatandá ang mga bayan ay nawawalán ng katás na nagpapalusog sa kanilá noóng unang panahón, at isini-silang namán ang ibáng bayang lalong ba-tá upáng maging tagapagmana niyaóng mahalagáng kayamananang natipon ng ma-laking angkán ng sangkatauhan at pina-

muhunanan ng panahón at mga pagpapakasakit.

Nabigô ang pagpapakawalâ ng Hilagâ ng mga sigwâ upang maghatid ng kamatayan sa masasayang lunsód ng Timog; waláng napalâ ang kamangmangán at kabuktutan sa pagtitirík ng watawat sa ibabaw ng libingan ng Romang panginoón ng daigdig; kung ang aghám ay tumakas na nasisindák, ang gayô'y upang magpapakas lamang sa pagkakaligpit sa mga klaustro at nang buhat dito'y muling makalabás na hindi nahuhutok at mabagsik, at inaakay ng kakristiyanuhan upang imulat ang mga matâ ng mga pulutóng ng mga taong waláng tuto na nagtangkang sumakâl sa kanyâ.

Sina Hidalgo, Tavera, Rizal, at Luna sa estudio nitong huli sa Paris.

Mga Pilipinong nakasumpung ng saganang kaalaman sa ibang bansa.

iba't ibang lahi ng tao, ang Linguiwistikang nauukol sa iba't ibang wikâ, ang Meteorolohiyang tumatalakay sa mga pangyayari sa papawirin, ang kasaysayan, ang mga hayop, ang mga halaman, ang Estadistika, Eskultura, Arkitektura at Pintura at iba pa; lahât ng nasasangkâp sa kaalamán ng tao ay dumaraan at nabubunyâg sa mga matâ ng manlalakbâ.

Sinumáng nakakakilala ng balât ng lupa, ng topograpiyâ ng isáng bansâ sa pamamagitan ng mga mapa at planong sinusuri sa loób ng isáng tanggapan ay magkakaroon ng isáng kaalamán, hindi ko sasabihing hindi, datapwâ't isáng kaalamang kawangis ng kaalamang maaaring makamit ng nakakikilala, sa pamamagitan

Sa gayô'y itinatâg ang mga paman-tasan. Maraming mga nangagsidayo buhat sa lahât ng dako upang pumasok sa mga paman-tasan, at ginawâ nilâ ang ginawâ ng mga griyego sa Ehipto, ng mga romano sa Gresiya, at ng buong sandaigdig sa Roma at Bisanisiyo. Sa lahât ng panahón at sa lahât ng mga kapanahunan ng kasaysayan, ang mga paglalakbâ ay siyang naging matibay na suhay ng kabihasnán, palibhasâ sa paglalakbâ lamang nahuhubog, naaaranan at namumulat ang puso't ang diwâ, sa dahilang sa paglalakbâ lamang nakikita at napag-aaralan ang lahât ng pagkakaunlad, ang mga karunungan gaya ng Heolohiyang nauukol sa anyô't pagkakabuô ng lupa, ang Heograpiyang naglalarawan ng iba't ibang panig ng lupa, ang Politikang natutungod sa pamamahala, ang Etnolohiyang nauukol sa

ng mga lathalaín ng mga pahayagan, ng mga ópera ni Meyerber o Rossini. Maaaring makitang nakaukit o nakalarawan ang buóng isáng lupain, at ang pagkakakilala ng naglarawan sa lupaing iyón ay maaaring napakaliwanag na naari niyang ilipat sa kayo ang isáng silahis ng araw ng lupaing iyón, ang kalamigán ng kanyang langit, ang kasariwaan ng kanyang mga parang, ang kamaharlikaan ng kanyang mga masaganang daloy ng tubig at mga bulubundukin, ang mga mamamayan at mga hayop at sampung paggalaw na kinikintal sa damo ng magaang na paghampas ng pakpak ng haging banayad at paláy-áláy — ang lahât nang itô'y pawang maisagagawâ ng pinsel ng isáng tagapaglarawan ng mga bansâ, gaya nina Claudio Lorena, Ruysdael, o Calame at maaaring higit pa sa riyán marahil, datapwâ't hindi maa-

ring agawin sa kalikasan at ilipat sa kayo
siyóng buháy na pagkikintál sa alaala na
yaóng lamang ang nakaanalán at maaaring
magbigáy, yaóng paggaláw, yaóng buhay
na nasusumpungán sa awit ng mga ibon at
mga punungkahoy, sa halimuyak o ba-
ngóng sarili ng pook, sa aywán ko ba kung
anóng hindi maaaring maipaliwanag na
nadaramá nguni't hindi natitiyák ng man-
lalakbáy at tila gumigising ng mga mata-
tandáng gunítá ng mga maalindóg na
araw, mga kalungkutan, mga katuwang
nagsiyao upang hindi na magbalik; isáng
pag-ibig na nalimot, isáng larawang mi-
nahál sa kanyáng kabataang pumanaw sa
gitná ng ipu-ipo ng daigdig, mga nilikhang
nagsiyao na, mga kakilala. . . aywán ko
ba kung anó pa. Mga damdaming malu-
lungkót na nililikhá ng anyó, pagmumuk-
há o singáw ng bansá o kayá'y ng wani,
nimpa o Diyós, gaya ng sinasabi ng ma-
tatandá. Maaari ninyóng makita sa lara-
wan na sinasalpók ng dagat, halimbawá,
ang baybayin ng Italya nang isáng hapong
sakdal gándá, kapag ginigintuán ng mga
nakahahalinang silahis ng araw ang ma-
puputing dampáng nakatayó sa mga ba-
tóng nababalot ng mga luntia't kulay es-
meraldang putong na mga bulaklak; ang
tubig at buláng sumasalpók sa mga na-
kukubling sinapupunan ng mga batóng
malalaki, kaakibat ng nadaramang kato-
tohanang kapanga-pangarap ng mga pook
na yaón, kung maaaring gamitin ang ga-
nitóng pangungusap; datapwá't hindi
ninyó mapapansín at panghihinayangan
ninyó ang kawalán ng halimuyak, ng bu-
hay, ng galáw, ng kadakilaan; hindi ninyó
mahahagap ang buóng panghalina ng mga
itinangng bagay na yaón na ginawang
walang kamatayan ng napakaraming na-
katá, hindi ninyó malilibot ng tingin ang
panooring yaóng nakatawa't matulain, ga-
ya ng pagkakátanaw buhat sa isáng sa-
sakyáng-dagat ng isáng taong magiliw na
hinahagkán-hagkán ng simoy ng hanging
nagpapaumbók sa mga layag, at nakaki-
kitang napakarahang tumatalilis na wa-
láng iniwan sa pagtallis ng mga pakpak
ng panaginip sa noó ng sanggól, ng unáng
katagá ng pag-ibig sa mga labi ng isáng
birhen, ng magkakaayos na tunóg ng isáng
malayong orkesta sa katahimikan ng ga-
bí. Anóng mga simbuyó, anóng mga dam-
daming totoong balabalaki ang sa bawa't
hakbang ay tumitigatig sa pusó kapag
naglalakbáy sa isáng bansáng banyaga't

di-kilalá. Doó'y bago ang lahát: mga ka-
ugalian, wiká, pagmumukhá, gusali at
maraming iba pa. . . lahát ay pawang ka-
rapat-dapat matyagán at bulay-bulayin.

Katulad ng sinabing ang isáng tao'y
dumarami habang dumarami ang mga
wikang nalalaman at sinasalitá niyá, ga-
yón din namán, ang buhay niyá'y lumala-
wig at nababago habang dumarami ang
iba't ibáng bansáng nadadalaw niyá. La-
lo siyáng nabubuhay sa dahilang siyá'y
nakakikita, nakáramdam, nagagalák at
nakapag-aaral nang higit kaysá hindi na-
kakita liban sa iyu't iyon ding mga pa-
rang at iyu't iyon ding langit. Sa taong
itó, ang mga araw ng kalahapon ay siyá
ring mga araw ngayón at siyá ring ma-
giging araw bukas, alalaong bara'y na-
kakasiya ang kanyáng boóng buhay, ang
boóng nakaraan, ang kasalukuyan at ang
kanyang hinaharap marahil sa kauna-una-
hang bukáng liwayway at sa kaunauna-
hang dapit-hapon.

Anong pagbabago ang hindi nagagawá
sa kaisipán ng isáng kauna-unahang uma-
alis sa kanyáng lupang tinubuan, at nag-
lilibót sa iba't ibang bayan. Malit na
ibong dati-rati'y waláng ibáng nakikita
maliban sa tuyóng kawad-kawaran ng
kanyáng pugad, at ngayó'y nanonood ng
mga tanawin, malalawak na dagat, mga
talón ng tubig, mga ilog, mga bulubundu-
kin at mga kagubatan at lahát ng maa-
ring makapagbigáy-siglá sa isáng mapa-
ngaraping gunamgunam. Naitutuwid ang
kanyáng mga pasiyá't kaisipán; napapa-
ram ang maraming pagkabagabag; napag-
susuri sa malapit ang noóng una'y hinatu-
lan nang hindi man lamang nakikita; na-
susumpungán ang mga bagong bagay-
bagay na pumupukaw ng mga bagong
pagkukuró; kinamamanghaán ang tao da-
hil sa kadakilaan nitó, gaya ng itó'y kina-
hahabagán din dahil sa kanyáng kaabaán;
ang dating buláq na pagkamakanyahin ay
nahahalinhán ng pandaigdig at pangmag-
kakapatid na pagpapahalagá sa lahát ng
ibáng tao sa daigdig, at nawawakasan ang
kanyáng pagiging alingawngaw lamang
ng mga kuru-kuró ng iba at nagsisimulang
magpahayag ng sariling palagáy, ng mga
pasiyang napukaw at ng tuwira't sariling
kaalaman. Ang pakikisalamuhá sa mga
tao, ang kahinahunan at matinóng pagku-
kuró sa lahát ng gawain, ang malalim na
pagmumuni, isáng kaalamang nagbuhat sa

karanasan tungkol sa lahat ng sining at agham, na kung hindi man malalim at ganap, ay walá namang pagkapawi, at tiyak —naitó ang mga pakinabang na maaaring matamó sa paglalakbay ng isang diwang mapagmatyag at palaaral.

Maaaring ilarawan ng isang aklát ang mga mamamayan, ang kasaysayan, ang mga bantayog, ang mga gawá, ang relihiyón — lahat ng may kaugnayan sa isang bayan; ang kaalamán ng itó bagamát kapaki-pakinabang at sapat ay hindi nakasi-siyá sa mapaghinalang mambabasa na lagi nang naghahangád na siyá rin ang makakita sa mga bagay-bagay; at malno't madali ay nalilimutan ang mga kaalamán, palibhasa'y hindi natatanim sa alala, gaya ng sa isang taong nakapaglibót, nakakita, nakadamá at nakapagsuri, sapagká't ang mga itó'y nagi-iwan ng mga kaisipáng ikinikintál ng mga pangyayari sa isang paraang hindi mangyayaring makalimutan.

Ang mga makabagong bansá'y nakakikilala ng pakinabang na natatamó sa ganitóng uri ng pag-aaral at ang lahat ng hilig nilá'y nauuwi sa pagpaparami ng mga sangkâp ng pakikipagtalastasan.

Sa ganitóng kaparaaná'y naiuwi ng manlalakbay sa kanyang bayan ang mabubuting paggamit na nakita niyá sa ibá at tinatangkáng yaó'y gamiting tagláy ng mga kinakailangang pagbabago; ang ibá ay mga kayamana't mga kalakal na walá sa kanyang bayan; ito namán ay ang pananampalataya, ang mga *batás* at ang mga kaugalian; at yaóng isa pa ay ang mga kaugaliang panlipunan at ang mga naba-bagong pagsasaayos; at sa ganitó'y napapasok ang lahat ng ikabubuti ng lipunan, pananampalataya't politika. Maging tandá, samakatuwid, ng pagkakaunlad ng isang bayan ang mabuting kalagayan ng kanyang mga kagamitán sa pakikipagtalastasan at pangangalakal, gaya ng pagi-

ging tandá ng kalusugan ng tao ang mahinusay na pagtakbó ng dugó sa lahat ng ugát ng buóng katawán; sa dahilang kung waláng pagkakabigkis ay hindi maaaring magkaroon ni ng pagkakaisá ni ng lakás, at kung waláng lakás ni pagkakaisá'y hindi makararating kailamán sa kaganapan ni na sa pagkakaunlad.

Sa gayó'y nahuhulò ang pagsusumakit sa pagbubukás ng mga lansangan, mga tunel o daán sa ilalim ng lupa, mga landás; ang paggawá ng mga tuláy, sasakyang-dagat, tren at daang-bakal, at dahil sa tila ang lupa'y nagiging maliit pará sa gayón karaming pagkilos ay nilulusob patí ng himpapawid na hindi pa natatagaláng isang kahariáng sarili lamang ng mga ibon at mga ulap.

Dahil dito'y naglalakbay, nandarayuhan payao't dito ang lahat ng mga nilikha sa lupa, buhat sa kulisap na may pakpak na nagpapalipat-lipat sa mga bulaklak, sa mga halaman at sa mga pastulan hanggang sa daigdig, iyáng maliit na naglalakbay sa kalawakang waláng hangga, gaya ng langay-langayan kapag humahangap ng lalong mabubuting singaw, ng binhiing tinatangáy ng hangin, ng isdá sa mga di-kilalang kailaliman ng mga dagat, o kalyá'y ng taong tumutuklás at kumikilala ng malalawak niyang pag-aari.

Binuksán na ng Indiyá ang kanyang mga dakilang templo at ipinakikita ang mga diyus-diyusan niyang pagkálalaki, gaya ng Tsina, na nagbukás ng mga pintó ng kanyang mga kutá at ibinubunyág ang mga likhá at ani niyang pambihira't kahangahanga. Binubuksán ng Aprika at ng Polo ang malalawak niláng iláng at sa loób ng maikling panahó'y uupó silá sa piging ng pagkakaunlad, at ang mga pinagkaka-utangan nilá ng kaniláng pagkakasulong at kaligayaha'y siná Livingston, Stanley at Nordens Kjölo.

***

...Hindi alintana ng mga mabababa ang pagkatao ang simulain, ang tanging tinitingnan nila ay ang mga kinalabasan. Buong ingat ninyong gawin ang isang krimen at kayo'y lalong hahangaan at mararagdagan pa ang inyong tagasunod kaysa kung ang ginawa ninyo'y mabuti nang may kuhinhinan at kakinian. —Rizal.

SA MGA BULAKLAK SA HEIDELBERG*

Jose Rizal

*Hayo kayó sa Bayan ko, bulaklak ng ibáng lupá,
na tanim ng naglalakbay sa lupatng mapayapá,
at sa kilim niyong langit na sa bughaw ay saganá
tagapatá rin ng lahat niring pag-ibig at haka,
hayo kayó at sabihing akong dito ay banyagá,
pananalig ay kimkim pa sa Bayan kong minunudyá*

*Hayo kayó at sabihin, na pagbubukáng-liwayway,
na una-unang nagbukás ng talulot ninyong mahál
sa tabí ng ilog Neckar na labis sa kalamigán,
ay nakita ninyo akong tahimik na nagninilay
sa piling ng inyong punong sa tagsibol nabubuhay.*

*Ibalitá ninyo tulóy na paghihip ng amihang
nagnanakaw ng pabangó ng inyo ring kagandahan,
at awit ng pagmamahál ang sa inyo ay pang-alay,
ako namán ay inyo ring pabulóng na kinaringgán
ng awit ko sa pag-ibig sa sariling wiká namán.*

*Na kapág ang haring Araw, ang tugatog ng bundukín
ng Koenigskul ay matyagáng ginigintó sa paningin,
at ang kanyang mala-hingáng liwanag ay nagniningning,
pinasisigla ang nayon, ang gubat at ang kaingin,
ako namá'y nagpupugay sa araw na bagong dating,
sa ngalan ng araw roóng sa Bayan ko'y maningning din.*

*Iulat din ninyo sana nang kayó'y aking pinupol
sa tabí ng mga landás ng kastilyong naparool;
sa pasigan niyong Neckar o sa gubat na naroon,
at isulit naman ninyo yaóng aking ibinulóng
sa inyo nang buong ingat, nang sa lumang mga dahon
ng aklat ko, kayó'y aking magiliw na kinukuyóm.*

*Dalhin ninyo, dalhin ninyo, mayuming mga bulaklak,
pag-ibig sa pag-ibig kong sa inyo ay nagtátapat;
kapayapaan sa bayan at sa bukid na mabulas,
pananalig sa lalakít sa babai'y pagkawagás,
kalusugán sa lahat nang sa tahana'y nalalagak
na tinipo't pinagsama ng magulang, sa pagliyang.*

*Kung kayó ay dumating na sa aming dalampasigan,
ang halik kong nasa inyo'y doón namán ninyo iwan
sa mga pakpak ng hangin, na kaniláng kasuyuan,
upang siyá ang humalik sa lahat kong minamahal.*

*Datapwat! ay! lahat kayó'y sabáy-sabáy na darating,
at ang inyong mga kulay ay taglay pa't inyong kimkim,
nguni't kung kayó'y malayo sa inyong lupang giniliw,
na pinagkakautangan ng buhay na inyong angkin,
pati inyong kabanguha'y sapilitáng walá na rin
pagka't iyá'y kaluluwáng langit ay di lilisanin,
na ang ilaw ay nakita noong siya ay isupling
at hindi na malilimot ang akibat na luningning.*

Heidelberg, Abril 22, 1886.

* (Salin sa Tagalog ni Vicente de Jesus, JRNCC.)

D A P I T A N

Jose Rizal

(Tinagalog ng Pangkat ng Wikang Pambansa ng JRNCC.)

Lahat ng may kaunting kahiliyan ay nararapat magbitiw, sa pagbasa ng pamagat nito, ng isang "Siyanga!" Datapwa't isang siyangâ! ng pagkalugod, ng kaligayahan, ng kasiyahan, na para bagang nagpapagunita ng isang tanawing buhat sa kanyang kabataan ay kilala na niya, sa dahilang ang Dapitan, walang paghahanibog, ay siyang bayang lalong karapatdapat makilala sa buong daigdig, pati na ng Roma at Paris, anupa't yaong nagmamaang-maangan o nagkukunwang hangal sa unang pagkarinig sa kanya, kung di man kagyat na mapakindat ay makapagbubulalas, sa hawig na makahulugan, ng "oh, oh, Dapitan, siyangâ!"

Gaya ng alam na ng lahat, ang Dapitan ay siyang pangulong bayan ng isang pamanuáng politiko-militar, na binubuo ng maraming bayan at mga nayong karapatdapat din sa walang hanggang kabantugan at karangalang pandaigdig, na nangkikilala sa mga pangalang Dipulog, Ilaya, Libay, Libungan, Lindangan, at iba pa.

Nalalagay siya sa isang kaakit-akit na sinapupunang nakaharap sa Kanluran, sa isang uri ng pulong tila sadyang ginawa para sa kanya, upang ibukod sa karaniwang daigdig; na isang kalugod-lugod na ilog na sa bagay na ito'y nayag na mahati sa dalawa, upang siya'y mapaligiran ng kanyang dalawang bisig na pinilakan at sa karagata'y bilang isang pinakamagandang alay na matatausan sa maligoy at mapanganib na paglibot sa mga bundok at mga kapatagan, sa mga gubat at mga bukirin. Ang pinakaulo ng kabayanan, gaya ng pangkaraniwang sabi nila, ay isang simbahang malaki, nguni't napakalaki, at buhat sa dalawang tagilira'y nalalatag na pahalang ang dalawang pulutong ng mga maliliit na bahay na kung

malasin buhat sa bundok na nagkukubli sa kanyang dakong likuran ay nagiging parang maliliit na elitro ng isang dambuhalang kulisap na sumasakmal sa luntiang kapatagan sa tabi ng dagat. Ang dalawang elitro o pakpak na ito ay tinatawag na Banono ang isa, at Banting ang ikalawa, at gaya ng katawang kinasasangkapan nila, alalaong baga'y ang simbahang-kulisap at ang iba pang nalalabi ay karapatdapat sa isang tanging paglalarawan. Datapwa't iyo'y lalaktawan muna namin at magkakasiya kanil sa pagsasabing ang Banting ay siyang kanan at ang Banono ay siyang kaliwa, at tulad sa mga kapulungang Bayan at Batasang-Bayan, ang dalawang iyon ay kumakatawan sa mga tao't mga pagtitipong magkaiba at hanggang sa magkasalungat at magkalaban sa mga palagay, kaisipan, damdamin, at adhikain. Sa tapat ng kulisap na ito, katulad ng damong sagad ang pagkakaputol, ay naroroon ang liwasang sa tabi'y nakatayo ang tatlong gusaling nararapat tawaging mga palasyo — ang gusaling Pampamahalaan, ang sa mga kawal at ang sa kapitan ng mga kuwadriyerong naging bantog sa maraming bagay, gaya ng mamamalas sa dakong huli — at ang malawak na kapatagang umaabot hanggang sa mahalo sa buhangin ng dagat.

Maraming bagay ang ikinabantog ng Dapitan: ang mga pulang balabal niyang niyari sa bulak at naguguhitan ng iba't ibang kulay, na paghanapin man sa lahat ng dako'y hindi matatagpuan kahit na sa mga habihang walang hinahabi kundi bahay ng gagamba, kung mamamalas silang patay sa antok at nangakatalungkong walong kibo sa mga silong ng bahay. Ang mga balabal na ito ang siyang masasabing halos tanging industriya nila — pa-

libhasa'y isa sa mga dahilan ng kabantugan ng Dapitan ay ang kawalan ng anumang industriya — maliban sa kabantugang tinataglay nila; masinsin, matibay, at mabuti ang pagkakalahabi, at karaniwang minamana ng mga anak sa mga magulang nila, at maaaring makamit lamang ng mga dayuhan bilang tanging handog o kapalit ng maraming pagpapakasakit. Bantog ang Dapitan sa kanyang mga magiliwing bahay na pawid, may mga bubong na binurdahan, na sa pamamagitan ng mga butas ng engkaje ay tinatamasa ang lahat ng kaginhawahang dulot ng panahon, ng bughaw na langit, ng sikat ng araw, ng ulan, ng patak ng hamog na parang nasa-gitna ng parang, maliban ang amoy na malansá

na nagpapagunila ng mga dalampasigan ng dagat; at sinasabi naming magigiliwing bahay, sa dahilang walang katatagang katulad ng ibang mga bahay; may nangakahilig sa lansangan na parang magiliw na bumabati sa nag-iisang naglalakad, o kaya'y nakahilig sa likod na parang nagsasabing ah! naririto ka pala, o kaya'y nakahilig sa katabing bahay na parang nakikipagsalaysayan ng mga lihim o nakikipagpalitan ng mga maseselang bagay sa saliw ng mahinang bulong ng mga puno ng niyog. Ang mga daang nalalatangang ng alpombrang luntian, na paliku-likong parang ahas sa pagitan ng mga naggugubat na amorsiko ng landas na makipot na ginagamit na daan ng mga naghali-haliling mga payat niyang naninirahan ay sapat na upang gawin ang Dapitan na isang bayang walang kamatayan, kung ang bantog niyang simbahan at lalo na ang bantog niyang sabungang itinayo sa lilim ng mga

puno ng niyog ay hindi makapagkalat ng kabantugan ng bayan hanggang sa kahuli-hulihang hangganan ng daigdig na kilala. Ang sabungang ito'y kaunti nang makasira sa bantog na palagay ni Newton at sa buong aral tungkol sa "gravitación". Isipin ng bumabasa kung ano ang nangyari disin kung sa halip na isang mansanas ang lumagpak sa ulo ng dakilang matematikong ingles na ito, ay isang buong niyog ang lumagpak gaya ng nangyari sa isang tahir sa bantog na sabungangan, na karaka-rakang yumao upang makipagsabong kay San Pedro sa kabilang buhay, kung ang mga sinasampalatayan natin tungkol sa relihiyon ay hindi nagsisiningaling, gaya ng hindi maaaring magsiningaling — ano kaya ang nangyari sa palagay ni Newton?

Sa Dapitan ang lahat ng bagay ay bantog buhat sa misiyonerong nangangasiwaraon, isang dakilang koronel na karlista, hanggang sa baliw na gumagala sa mga daan na may dalang isang sangang buklak, nakikipag-usap at bumabati sa lahat sa wikang kastila at tumitigil sa harap ng palasyo ng gobernador upang ito'y pag-ukulan ng isang talumpati, at nagtirik ng sangang sa lupa bilang tanda ng paggalang; ang lahat ay bantog, ang gobernador, na may kabantugan sa pagkababal sa mga manong, ang misyonerong may kabantugan sa pagka-gobernador, ang guro, ang manggagamot, ang tagapagbakuwang nakatutuklas ng kakatuwang mga sakit, ang gubernadorsilyo na nagkakasakit dahil sa ibig gumaling sa pamamagitan ng pagsayaw sa harap ni Santiago, ang tininti mayor, na siyang pinakamaliit na tininti sa lahat, sapagka't walang anumang ari-arian, wala kahit makain, samantalang ang Insik ay mayroon ng lahat; ang lahat, ang lahat ay pawang nababantog, lahat ay pawang kabantugang karapat-dapat sa isang bukod na kabanata, kasama ang mga paghanga, pagtawag, pagsasaysay at mga tuldok na pambitin.

Datapwa't hindi ko pa natatalakay ang ikinapatangi ng bayan, ng isang katingiang ikinahihigit niya sa Roma, sa Paris, Vienna, Londres, Madrid, Berlin at sa lahat ng mga pangulong bayan ng luma't bagong daigdig, ng lahat ng mga kabihasnang nakaraan, kasalukuyan at hinaharap: ang tinutukoy ko'y ang dakilang

kalinisang pinamumuhayan ng lahat ng tao roon, pati na ng mga halaman.

Sa Dapitan, ang bulaklak ay hindi bumubulog ng mga pag-ibig sa pandinig ng ibang bulaklak, sa dahilang doo'y walang bulaklak halos; ang ibon ay walang awit, ang mga daan ay walang tao, at sa mga bahay ay hindi umuugong ang tawanan kundi ang naririnig lamang ay ang pagdarasal ng rosaryo, na nakababagot, mapanglaw, pampatulog sa gabi hanggang sa umaga. Walang naririnig na mga harana o serenata, ni mga awit ng pag-ibig, ang binata'y hindi nananabik sa dalaga, at ang mga bahay na sinimulang itayo ay nangabubulok sapagka't hindi nakakaangpang ng pag-ibig, hindi natutuloy ang lahat ng binabalak na pag-aasawa. Ang karaniwang sambitlaing kalinisan ng Dapitan ay laganap sa ibang nilikha. Walang bulung-bulungan laban sa mga misyonero, kahit na sa kumbentong puno ng mga beatang kanugnog ng simbahan; laban sa gobernador na walang asawa, na gaya ng sinabi na namin ay may kabantugan sa pagiging banal sa mga babae, isang gobernador na nakipagbaka sa mga maluwalhating digmaan at nababalot ng mga sugat sa mga sagsapaan at labananang may iba't ibang uri. Ano pa? Ang lahat ng tao rito'y nangangarat at nakapagtuturo ng kalinisan. Ginawa ng misyonero na maging itim na itim ang kanyang toro na isang hayop na malaki, katulad ng sotana ng panginoon niya, na siyang mapagtiis na sagisag ng kalinisan; pinipili ng toro ang damo sa liwasan kaysa marikit na bakang babaing katabi, na sa kanya'y masunurin at natatakot na lumapit; ang gobernador, sa ganang kanya, sa pagsunod sa halimbawa ng misyonero ay nag-atas ng banal na pagpipigil sa lahat ng utusan niyang nakakaalaalag pamin-san-minsan na sila'y mga binata, hindi nagpapahintulot sa palasyo ng pagpaparoon ng sinumang babae, at dahil dito, ni ang mga inahin niya'y hindi nangingitlog, ni hindi dumarami ang bilang ng mga taong pinipilit niyang gumawa nang walang bayad, at kapag gumagala sa mga daan ang aso niyang lalaki, na isang asong malaking galing sa Luson, ay sinasalubong ng mga asong babae, at sa halip na amu-amuin at amuyan, ay tinatahula't kinakagat pang nagngangalit, at buong lupit na para bagang may ikaanim na utos din ng Diyos

sa mga aso, at parang may isinasaad sa isang Bibliya sa ilalim ng hapag, na ang angkan ng mga aso ay naging sawimpalad dahil sa isang butong ipinagbawal na kaniin nila sa paraiso ng mga ninuno nila. Datapwa't kami'y may palagay na tungkol sa mga aso, ang mga ito'y gumagaya lamang sa kanilang panginoon: kung ano ang aso ay gayon din ang panginoon — ang sinasabi ng kasabihan at lubos naman akong naniniwala sa mga salawikain, at dahil dito'y dinaramdam kong labis na ang ebanghelyo'y hindi sinulat sa anyong makasalawikain, upang sa ganito'y wala sanang di-binyagan at di-sumasampalataya, at tayong lahat ay lalong mauiniwala sa kanya at lalong malaki ang maiiwan sa atin. Sinabi kong ang mga aso'y nagsisiparis sa kanilang panginoon: sa Dapitan ang mga babae'y umiiwas nang limang dipa sa landas at nagsisiksik sa mga damo kapag nakakabanaag sa malayo ng isang lalaki; at dahil sa kahihayan ay hindi nagsisitahol ni nangangagat, gaya ng matapat na babaing may apat na paa. Sa wakas, kung tungkol sa pag-ibig ay wala sa Dapitan kundi mga tuyong pag-ibig lamang (amursiko o amor seco).

Maraming pantas na dayuhan at mga tagarito, pati ng mga pilosopo, ang nag-nasang makatuklas ng dahilan ng gayong pangyayari. Ibinubuhat iyon ng ilan sa singaw ng panahon, na doo'y malamig at banayad; sa lupang buhanginan naman iniuukol ng iba; sa mga niyog ng ilan, at hindi kinulang ng nag-ukol niyon sa sayaw na moro-moro, na sinasayaw ng lahat buhat sa Santong Pintakasing si Poong Santiago hanggang sa kahuli-huhilang pamunuan ng paaralan. Para sa akin, palibhasa ako'y maramdamin, ay iniuukol ko iyon sa kalungkutan naghahari sa bayan, sa kalungkutan ng mga daan, na hindi kinamamasdan ng sinumang naglalaro kahit na ng mga bata, bagay na ipinagiging isang malaking klaustro ng kumbento sa oras na ang mga prayle'y nagpapahinga pagkatapos ng tanghalian; at kung ako'y pipilitin ay manghahawak ako sa uldog na rin sa kumbento na ang katangkaran niya'y nararapat na makabulahaw sa pag-ibig gaya ng pagkabulabog sa mga maya ng mga tau-tauhan.

Mga marurunong na pilosopo at mga arkeologo ang nagkaroon ng malaking hangad dahil sa kabantugan ng Dapitan, na

makatalos ng katandaan ng bayang ito; may palagay si Blockhead na ito'y itinatag ng mga Penisio; si Naserveis, na nanghahawak sa mga patotoo nina Niemand at Lugenzung, ay may palagay na ang Dapitan ay isang matandang lunsod ng mga Kartago sa ibabaw ng mga labi ng bayang sakop ng mga Griyego; sa kabilang dako, si doktor Stultus, na sumasang-ayon sa bantog na etnógrapóng si Asinelli, ay naninindigan sa pangahas na palagay na ang Dapitan ay isang dating bayang sakop ng Caldea, palagay na makatuwirang sinasalansang ng pantas na si Doktor Vander Niesen, na walang maapuhap na bagay na masasabing Kaldee sa pook na wala man lamang apog na inhahalo sa itsong nginanganga. Ang ating mga pantas na kastila at taca-kapuluan, sa pagkakamalas ng pagkakaiba-iba ng mga palagay ng mga taga-ibang bayan ay gumamit ng ibang paraan at sinuri nila ang salitang Dapitan. Iba't iba at marami ang isang salitang pinanggalingan at ang mga salitang pinaghati-hati ng mamama hayag na si Desbarrados. Ang salitang lalong tila tutoo ay hinukay sa sumusunod na alamat. Nang si Magallanes ay dumaan sa Mindanaw, ang mga naninirahan sa pulo ay nangagsiakyat sa sasakyang dagat upang magbili sa mga dayuhan ng mga paninda nila at bumili naman ng mga nanggaling sa Europa. Ang mga indio ay may dalang mga pisong mehikano at sa kabilang dako'y nagbibigay ang mga kastila ng mga kasulatan ng pagkakautang para sa lahat ng bagay at hindi sila makatapos sa pagwawasto niyaon. Ang ilan ay nagsasabing ipinagbabawal

ang mga salaping mehikano at ang iba naman ay walang selyong tiglimang pera ang mga kasulatan ng pagkakautang. Sa ganito'y nagsimulang sumipol ang bapor — Dad, dad, que pitan, (Ibigay, ibigay at sumisipol na) ang sabi nila. Pagkalipas ng apatnapung taon, nang magdaan si Legaspi sa mga pook ding iyon, ay ninasa niyang itanong sa mga taga-pulo kung ano ang ngalan ng bayan, at ang mga indio, sa pagkakagunita ng isinaysay sa kanila ng kanilang mga magulang, ay nangagtakbuhan sumisigaw ng *dadquepitan!* at dahil dito'y tinawag ni Pari Urdaneta ang lupaing iyon ng *Dakepitan*: pagkatapos ng ilang panahon ay naging Dapitan, na nang huli'y naging Dapitan na nga, dahil sa kahirapan ng pagbigkas. Sa palagay ni Ginoong Desbarrados ay nababatay ito sa patutoo ng mga talaan at mga sulat-kamay na lubhang napakatatanda kaya't nangawala na, datapwa't ang mga pag-aaral na ginawa sa Real Archivo de las Indias sa Sevilla ay tila nangangako ng lalong maraming ulat at marahil ay makapagbibigay sa atin ng pangalan ng bapor na sinakyan ni Magallanes, ngalang hindi matuklasan ni Navarrete sa likod ng mga pagsisikap na ginawa at ikinawala ng pag-asa nang di lamang minsan ni Ginoong Cesareo Fernandez Duro.

Ito ang nalalaman tungkol sa Dapitan. bayan ng kalinisan, bayang tahimik, bayang malungkot, bayang ang lahat ay pangwang bantog, tangi sa isang saliwang palad na itinapon, na dumating sa kanya buhat sa isang dulo ng daigdig, buhat sa isang mahulaklak na pulo ng Amerika.

— oOo —

Tinatawag ba ninyong pananampalataya itong mga panglalakal ng mga sintas at mga kalmen, katotohanan itong mga milagro at kahangahang kuwentong narinig natin araw-araw? — Rizal.

Pilak na Panulat
na gantimpalang ti-
nangkang ni Rizal
sa kanyang tulang
*A La Juventud Fili-
pina*.

ANG AKING KINALIGPITAN

JOSE RIZAL

Sa tabi ng isang pasigang maluwan-
na may mala-gabok na kabuhanginan,
sa pad ng bundok na nababalutan
ng isang tahukbong na kulay-luntian,
doon itinayô ang kubo kong hirang,
nang upang sa gubat sana'y matagpuan
sa lilim ng madlang mga kakahuyan,
ang hinahanap ko na kapayapaan
nirang aking diwa't nang mapipi naman
ang mga sâkit kong walang katapusan.

Pawid na marupok ang kaniyang atip,
yari sa kawayang mahina ang sahig,
ang mga tahila't haliging ginamit
ay kahoy na pawang hindi nakikinis,
kaya nga ba't walang halagang masambit
yaong aking kubong bagay lang sa bukid;
nguni't sa kandungan na walang ligalig
ng gayong bundukin siya natidlip,
saka araw-gabi'y sa kanya ang awit
niyong karagatang doon ay malapit.

Isang munting daloy na mula sa gubat
at sa kabatuhan ang daa'y banayad
ang siyang sa kanya ay buong pagliyang
na nagpapaligô nang di naglilikit;
saka isang talon ng tubig na wagas,
ng isang alulod na kawayang diyak,
ang kung gumabi na't takimik ang lahat,
ay himig-kundiman ang kanyang lagaslas,
gayundin, kung araw na sagad ang taas,
nag-aanyong nektar na lubhang makintab.

At kung payapa na ang anyo ng langit,
ang daloy man nama'y banayad ang tangis
sa kanyang kudyaping sa tandaw ay lingid;

datapwa't pagdating ng ulang mabilis,
ang agos ng bukal ay humahagibis;
kabatruha't bangin, kapataga't libis,
ay nihuluksuhang parang nagngangalit,
saka umaangil, malat at mainit,
na pagulung-gulong sa pamimiyapis,
na ang tungo'y dagat sa baliw na nais.

Ang kahol ng aso at huni ng ibon,
ang bahâw na tinig ng kalaw sa kanlong
siyang tangi lamang naririnig doon;
kaya walang taong palalo at buhông,
walang kapit-bahay na abalang-pulong
sa aking isipan: ang landas ko'y tuloy,
at walang abalang dapat ikawtol
ang takbo ng isip saanman paroon;
gubat lang ang aking palaging katukol,
at saka ang dagat na nag-uumugong.

Ang dagat ay lahat! Ang kanyang
kalakha'y
siyang naghahatid sa akin ng taglay
na munting butil ng malayong bayan;
ang kaniyang ngiti'y nagbibigay naman
sa akin ng sigla't pagbabagong-buhay;
pagdarapit-hapong tila alinlangan
ang pananalig kong wari'y kabiguan,
sa kanya'y ninita ng kaligayahan,
at pati ng kanyang mga kalungkutan,
sa puso ko'y mayrong isang alingawngaw.

Kung gabi ay isang hircagang malalim!
ang kanyang malinaw na anyo sa tingin
ay nalulukuban ng libong luningning;
malamig ang simoy ng pagalang hangin
at ang kalangitan nama'y nagniningning,

pati mga alon ay may mga lihim
na buntong-hiningang sa hangin mahin-
hin
isinisivalat ang mga saysaying
dagling napaparam sa tuping masinsin
ng mga panahong sinila ng dilim.

Mayrong nagsasabing ang unang liwa-
nag,
halik ng umagang lupa ang tumanggap,
noong libu-libong nalalang at sukat,
na mula sa wala't di abot ng hagap
ay nagsipamayon sa bangin at gubat,
pati sa tugatog na sakdal ng taas
ng mga bunduki'y doon nagsiakayat,
at kahit na saang malayang kumalat,
ay doon humalik na ang kaakibat
ay kapangyarihan sa pagpapamlad.

Nguni't kung ang gabi ay lubhang ma-
sungit
at ang hangin nama'y parang nagnganga-
lit,
at ang mga alo'y lalong bumabagsik,
ay maraming tinig ang nangaririnig,
tinig na may asal, may daing at sakit,
pinagbuhol manding tinig ng hinaggis
ang mula sa dagat ay inihahagis
ng mga natunod at doo'y naamis
naang isang panahon na kahapis-hapis
sa mga lumubog na di na babalik.

Kung magkagayon na, mula sa itaas
ng mga bunduki'y magulo ang lahat:
mga punong kahoy ay pumapagaspas,
nangagsisiungol ang hayop sa gubat,
may mga halinghing na nakagugulat,
ang kanilang diwa'y parang namamalas,
at ang sinasabi, sila'y tumatakas
na ang tungo nila'y sa may dakong labas,
sa lawag ng mga bangkay na natuklas
na pagsasaluhan bago mangaagnas.

Sumisipol, sumisipol ang gabing naka-
tatakot,
may luntian at may bughaw na lagablab
na nunalpot
sa laot ng karagatan, nguni't dagling
nataapos
pangngiti ng bagong araw, samantalang
naglalagos
ang lunday sa mga along tila pagód na
ring pagód.

Sa ganito lumilipas ang maraning
mga araw
sa gaya kong itinapon sa hindi ko sadyang
bayan,
gayon pa ma'y hanga ako sa ganitong
kapalaran;

nunting batong binayaang lumot lang
ang hinihintay,
upang ilihim sa nadla ang sariling
kayamanan.

Nabubuhay ako ngayon sa alala ng
inibig
at ang ugalan niya'y aking minsan-min-
sang naririnig;
may patay na't may sa timot naman ako
initiblib,
nguni't hindi kailangan, buhay akong
umiisip
sa nagdaa't ang nagdaa'y di sa akin
mapapaknít.

Siya'y aking kaibigang kailanma'y na-
ging tapat,
siya ang sa kaluluwa ko'y nagbibigay-
sigla't ningas,
kung makitang nalulungkot, kasama kong
nagpupuyát,
sa ganitong pagkatapon, sa kubo ko'y
kaakibat;
pinapananalig ako kung alinlangan ang
lahat.

At ako'y may pananalig, kaya hintay
ko ang araw
na ang Diwa'y mananalo sa bangis ng
kalakasan;
na pagkaraan ng digma't ng hingalong
dahan-dahan,
ay may tinig na higit pa sa tinig kong
tinataglay,
na siya na ring arawit ng arawitin ng
tagumpay!

Nakikita ko ang langit na makinang at
malinis,
na gaya ng aking unang magagandang
panaginip,
ang init ng dating bulong sa noo ko'y
humahalik,
ang dati ring nag-aapoy sa sigla ko'y
nag-iinit,
at siyang nagpapakulo sa dugo ng pusong
paslit.

Nasasagap ko ang hangin na marahil ay
nagnuda
sa bukirin at sa ilog ng bayan kong
minumutya,
baka naman ibalik din ang lihim kong
isinanta,
buntong-hininga at halik ng minahal kong
diwata,
ang matimyas na tapatan ng pag-ibig
namin kapwa.

Kung mamasdan ko ang buwang sing-
kinang din noong una,
ang dati kong kahuhgkuta'y nagbabalik
nanan tila,
ginigising ang ginixita ng pag-ibig na
nawna,
ung pampangin, ang kahuyan, ang baku-
ra't asotea,
mga biglang di-pagkibo, agaw-hiya ng
pagsinta.

Paruparong nauuhaw sa lisanag at sa
kulay,
na ang ibang mga langit ang palaging
panaginipan,
ako noon ay bata pa nang lisanin ko ang
bayan,
at saanma'y palagalang wala man lang
alinlangan,
nagugol sa ibang lupa ang buo kong
kabataan.

Nang nasain kong bumalik, langay-
langayang pagod na,
sa pugad ng magulang ko't ng inuwan
kong pagsinta
ay biglaang hinabagat ang puso ko't
katuluwa:
mga pakpak ko'y nabali, ang tahana'y
nagiba pa,
itinugpa ang panalig, mga guho ang
natira.

..Natapon sa kabatuhan ng bayan kong
minimutya
nawasak na ang daratnin, at tahanan
man ay wala.

kayo ngayo'y bumabalik, ginto't rosas na
adhika,
na siya kong tanging-tanging yamang
hind: nusasanta,
dalisay na pananalig ng tapat at murang
diwa.

Di na kayo yaong unang malagablab at
may buhay,
na sa aki'y nagpuputong ng biyayang wa-
lang hanggan,
kayo ngayo'y maligdong na, nguni't ka-
yong aking mahal,
kung hindi man ngumingiti't maputla ang
inyong kulay.
dala-dala namang angkin ang tatak ng
katapatan.

Inaalok ninyo ako ng saro ng bagong
aliw,
at ang aking kabataa'y nais ninyong pa-
balikin;
salamat sa iyo, unos, tagalangit manding
hangin,
at pinutol sa panahon ang lipad kong pa-
rang baliw,
upang ako ay lumagpak sa bayan kong
ginigilito.

Sa tabi ng isang pasigang maluwang
na may mala-gabok na kabuhanginan,
sa paa ng bundok na nababakutan
ng isang talukbong na kulay-luntian,
himpilang sarili'y aking natagpuan
doon sa mayabong niyang kakahuyan;
sa kanyang malilim namang kagubata'y
ang lubhang panatag na katahimikan,
pahingahan na rin ng aking isipan,
at pananahimik ng sakit kong taglay.

(Salin sa Tagalog ni Vicente de Jesus, JRNCC.)

Ipakita ninyo sa amin ang paaralan ng bayan at
sasabihin namin sa inyo ang uri ng mamamayan. —Rizal

English

DR. JOSE RIZAL TODAY

MAGDALENA B. BAUTISTA

TODAY, JUNE 19, 1961, we look back through the perspective of a hundred years. A century after the birth of Dr. Jose Rizal, we realize that no one can add to nor subtract aught from the luster of his name — he is great from eternity to eternity!

One in a billion, Rizal became a hero and a martyr for his utterances, writings, and acts, which exposed to the light the masterful misrule of the tyrants of his day.

Indeed, we revere his memory for his very words, works, writings, and acts, that have come down to us as priceless legacies to our people, that have lent dignity and respectability to the then brutalized and abused Filipino people, and have ultimately earned for them their redemption. Take away all these, or rather let Rizal recant, and he is no better than any common felon deserving the gallows... But because all his utterances, writings, and deeds stay put, he was and ever will be that luminous figure towering the human race — a martyr to liberty!

Yes, his powerful executioners triumphed for a season. But a few years after, — nay, the moment his life was snuffed out, those responsible for his death became a curse to humanity. They went down into the dust as among the vilest scoundrels and villains in history. Such is Divine Justice! Let us not err, therefore, in executing Rizal for the second time, lest we meet the same fate as theirs.

Sad to say — many individuals, organizations, and institutions in these Islands now vie with one another in rendering lip service to Dr. Jose Rizal. Lip service does not guarantee the true color or sentiment for Rizal and his people. Lip service is a high quality showmanship and ostentation to gain 'honor' for the actor himself, even to cash in on the fame of our hero!

One thing is sure: those who still despise his writings, those who want his ideas to remain hidden in sealed books and moth-eaten manuscripts, those who would not have them read by the uninformed and misinformed Filipinos, young or old, are the real enemies of Rizal and the country.

Let us beware!

While Rizal was sojourning in Heidelberg, this famous university held its fifth centenary.

Heidelberg University

BISHOP GUERRERO

(Editorial, The Daily Mirror, March 28, 1961)

The late Bishop Cesar Ma. Guerrero is mourned not only by his former diocese but by all those of our people who know his love of country and his nationalist ideals. Monsignor Guerrero, who was a youngster* when Gomez, Burgos and Zamora suffered martyrdom, spent his youth amidst the stirrings of Filipino nationalism. Rizal, Del Pilar, and Mabini were to him not just names from a history book but living men whose examples ought to be emulated.

Bishop Guerrero's pride in his nationality, his integrity and patriotism, were so deep that he allowed no other consideration to interfere in his decisions when he felt that these were at stake. Thus, in 1957, when the then Papal Nuncio circulated a pastoral letter in the name of the Roman Catholic hierarchy against the "Noli-Fili" bill, Bishop Guerrero virtually disowned the circular by refusing to sign it. This was the "misunderstanding" which subsequently led to his resignation from the San Fernando, Pampanga, diocese.

The last years of his life, spent at the Hospicio de San Jose, were years of meditation and study. No doubt the good Bishop had many occasions to ponder the history of the country, which his lifetime had spanned over three generations. If so, then the resurgence of Filipino nationalism must have been one of the things that gladdened his life in retirement.

* The late Bishop Guerrero was not yet a youngster in 1872, the year when the three martyr-priests were executed. ---Editors.

QUEZON'S MESSAGE TO STUDENTS

(Read by Prof. Vicente Lontok to the U. P. students at the U. P. convocation on June 19, 1934. The Tribune, June 20, 1934.)

Due to a temporary recurrence of my painful illness, I am forced, much to my disappointment, to forego the genuine pleasure of appearing personally to address you. Permit me, therefore, my young friends, to send you my message in writing, in the hope that on this birthday of our national hero, I may help direct your thoughts to the life and ideals of Rizal.

If we study Rizal's student days we feel once more the peculiar force, the striking truth of one thing which should always be remembered by all students; that one's tendencies and inclinations as well as one's mental outlook while in college determine to a very great extent what one is going to be after leaving the halls of his Alma Mater. As you all know, Rizal as a student took his studies seriously. Every act or word of his in school and college breathed a high purpose and strong resolve. While he eagerly acquired a knowledge and culture that his books imparted to him, yet at the same time, he did not stop there; his vision went beyond, far beyond the covers of his textbooks. His heart and his soul went out in throbbing sympathy to the heart and soul of his people. He realized all too clearly that for the tasks that awaited him, it was not sufficient to be merely learned in books; it was also essential that he should rise to the full moral stature of a man, for the times then demanded, as they now demand, the hardy temper and the undaunted fortitude of well-rounded manhood.

Not only this, but Rizal was also, since his student days, stirred by a love of

country which permeated all his plans and aspirations in life. He observed every aspect of Filipino life, with a view to doing his share in lifting and enriching it. It is this faculty of keen observation which enabled him to write so beautifully and so convincingly about social conditions. His patriotism so early manifested in his student years, also led him to shape the course of his future life in such a way that he consecrated himself entirely to his people's good, not caring for a private lucrative career. And above all, Rizal was free from all sentiments of partisanship. In dealing with the social problems of the country, his keen judgment penetrated right into the heart of every question, without the obstacles of bias or prejudice. Such, indeed, is the manner in which every one can best serve his country. And it is my devout wish that our young men and young women should keep Rizal's example of open-mindedness and love of truth ever fresh in their minds. The law of renovation is eternal; so in due time, you students of this university and other universities must take the places which we of the older generation now occupy. Be very sure, then, that when that time comes, you will offer to our beloved country, not the worn-out prejudices of your elders, but fresh young ideas and ideals that will infuse new life and new vigor to the nation. Tragic indeed is the life of any whose successive generations fight the same battles and repeat the same slogan. Such a nation must necessarily face decay and ultimate death. It is the duty, then, of every new generation to free itself from inveterate partisan or factional prejudices, so that their offering at the altar of our country will be worthy of their highest ideals. . . .

ANNUAL REPORT OF THE Jose Rizal National Centennial Commission

For the Period from January 1 to December 31, 1960

The Commission

The period immediately preceding the Centenary Year saw the Commission exerting its utmost to insure the success of the celebration, preparations for which have been entrusted to it by congressional and presidential acts. Its major objectives, particularly the construction of the Jose Rizal National Cultural Shrine, the publication of the hero's original works and those by others about him, and the nationwide campaign for funds to help finance its various projects received prior attention of the Commission.

The setup of the Commission remained the same except for the succession in January 1960 of Finance Secretary Dominador Aytona to the vice-chairmanship, in lieu of Secretary Jaime Hernandez, retired, and the promotion in September 1960 of Secretary and Administrative Officer Vedasto G. Suarez to the assistant directorship, vice Atty. Angel M. Tesoro, deceased.

Finances

During the fiscal year 1959-60, the amount of P606,673.00 realized as savings from the appropriation of P2,166,545.19 (R. A. 1427 — P545,170.00, Savings from Allotments of Fiscal Year 1959 — P410,174.11, Unprogrammed amount from Fiscal Year 1959 — P39,113.42, Income from Contributions — P1,131,897.05, and Miscellaneous — P40,191.61) was carried over to the current fiscal year (1960-61) appropriation of P3,792,289.90, which includes P1,900,000.00 from R. A. 2703, and P1,285,616.90 income from Government Business Operations, Prior Years' Credits, Contributions, Fines and Penalties, and Miscellaneous.

From the sum available for expenditures (P3,792,289.90) allotments totalling P1,994,574.00 were distributed as follows: P529,574.00 for personal services, P72,000.00 for equipment, P893,000.00 for maintenance and other operating expenses, and P500,000.00 for structure outlay (Improvement of Rizal Monument at Luneta). The amount of P1,897,715.90, representing the balance for expenditures, remains unprogrammed for publication, construction, and other projects.

ACTIVITIES

Building Construction and Shrine Improvements

(a) *National Cultural Shrine* — With the assurance of the release of bond funds with the permission from the President of the Philippines to utilize public contributions for building projects, the immediate construction of the superstructure of the National Library was started by Age Construction Co., Inc., upon the completion of the excavation and pile foundation undertaken by the firm of Bernardo Sebastian. Both contractors were winners in the public bidding for this purpose. And as concrete pouring has been going on (to date on the third floor), awards for electrical work, centrifugal pump installations, airconditioning system and electric elevators were granted the Fiat-Lux, Aircon Incorporated, Equipment and Machinery Corporation, and Philippine Engineering Co., Inc. respectively, after the usual public bidding.

Former Secretary of Public Works Vicente Orosa was designated Director of Construction on honorarium basis, effective September 15, 1960, to attend to personal supervision of the job, and Architect Juan F. Nakpil as Coordinating Architect to see to it, without charge to the Commission, that the work is being carried out according to plans.

(b) *Calamba Shrine* — Maintenance of the birthplace of Rizal has been improved and well kept with more appropriation and additional personnel.

(c) *Fort Santiago Shrine* — The upkeep of the Shrine has likewise been greatly improved on better appropriation and more personnel. Plans for the rehabilitation of the Rizal Cell had already been prepared by the Bureau of Public Works and for which the sum of ₱200,000 has been set for immediate release.

(d) *Dapitan Shrine* — An appropriation of ₱1,000 was authorized for the repair of the dam the hero built; while the repair of the shrine proper and the relief map has already been made. The construction of the new Bagting and Linao Bridges, including the asphaltting of roads between said bridges and the shrine, are now being undertaken by the Bureau of Public Highways through the representations made by the Commission. The acquisition of the lots adjacent to the Rizal Park, as prepared by the provincial government of Zamboanga del Norte has been referred to the Department of Agriculture and Natural Resources. Two gardeners were also added to the personnel of the shrine to improve its upkeep.

(e) *Rizal Monument* — Plans submitted by Architects Juan Nakpil, Federico Ilustre, and Juan Arellano are at present under study by the Building Committee. In the meantime, the Commission has authorized the landscaping of the area surrounding the Monument.

(f) *Others* — The sum of ₱5,000 was likewise authorized by the Commission for the improvement of the dilapidated tomb of Rizal's parents.

Fund Campaign

An all-out campaign for funds was launched during the period under review. In addition to the issuance of classroom posters, donors' roll, souvenir pins brochures, automotive decals, postcard pictures, printed portraits, certificates of appreciation, installation of campaign barometers and putting up of Rizaliana exhibits, radio broadcasts, television presentations, press releases, and public speaking engagements have been intensified. These campaign approaches, supported by the personal appeal of the President, have produced gratifying results.

The employment in the later part of 1960 of the special services of former Undersecretary Daniel M. Salcedo on honorarium basis and the addition of more assistants in the fund drive boosted the campaign.

Total collection as of December 31 is ₱2,923,902.85. More than a million mark (₱1,253,761.67), and only around four hundred thousand pesos less than the combined collections in three previous years (₱1,670,141.18) was realized during this period.

Research, Translation and Publication

Research — Although an exhaustive accumulation of research and archival materials known locally and abroad and obtainable within the means and resources has been undertaken, Commission researchers continued contracting twenty-one collectors known to have in their possession Rizal relics, and succeeded in the acquisition of the following latest discovery: 6 letters written by the hero and secured from Mrs. Macleod, Don Alfonso Ongpin, and from an old pamphlet on Rizal; 1,200 pages of facsimiles of Rizal's original writings extant in the Bureau of Public Libraries; 20 items of photographic copies of musical compositions about Rizal; and photographs of Rizal relics obtained from various private sources.

With the materials already on hand, including some rare books purchased for the JRNCC Library, the following were also made during the year: compilation of quotations from all of Rizal's works, 100 anecdotes about Rizal, 50 biographies of living and deceased Rizalists, data on Rizal as Scientist, and all existing sketches of Rizal found in his writings. The preparations of Rizaliana Pictorial Album consisting of 1,000 items gathered from various sources, Nos. 9 and 10 of the Rizal Centennial Bulletin, 246 items of annotated bibliography of the known writings of Rizal, materials for the 16 volumes of the centennial edition, 353 index cards for new Rizaliana items, bibliographies of books and pamphlets about Rizal arranged by author and subject; and the *Ultimo Adios* in different languages and dialects, were also done by the Staff. Aside from these accomplishments, the Panel helped in the proofreading of galley proofs of printed materials, selected the illustrations for the centenary edition needed by the publishers, secured the authentication and classification of the shell collection of Rizal, and reviewed Rizal books referred to it by the Board of National Education.

Invaluable researches abroad during the period under review were accomplished by Mrs. Paz P. Mendez, Dr. Jose P. Bantug, Dr. Eufronio M. Alip, and Prof. Angel R. Hidalgo. The voluntary research service in Tokyo of Col. Jimbo, former kempetai who saved the life of the late President Manuel Roxas, was accepted by the Commission. Through the voluntary efforts of Mrs. Mendez, the Hack brothers, great grandsons of Pastor Ullmer, were able to visit the Philippines to donate original Rizaliana relics to the government. The air transportation of the two German brothers was made possible thru the courtesy of the Philippine Air Lines.

Translation — With the completion of all English translations assigned to it for the centennial edition, the Panel undertook the annotations and proofreading of Reminiscences and Travels of Rizal, Political and Historical writings of Rizal, Rizal-Blumentritt Correspondences, and Rizal's Family Letters. The Panel has also prepared a capsule biography of Rizal.

On the other hand, the National Language Panel, in addition to the completion of all assigned writings of Rizal, translated the appendices to Volumes I and II of the centennial edition, and the "Jose Rizal the National Hero" and "Fort Santiago" brochures. The Panel has started translating other writings about Rizal.

At this stage it is held certain that the Spanish originals and their translations in English and Filipino will be ready for distribution to the public on June 19, 1961.

Accomplishments of the major dialects follow:

Hiligaynon — (1 Senior Translator) — 2,226 pages: *Noli* and *Fili* (revised and rearranged footnotes) — 1,058 pages; Political Writings of Rizal — 560 pages Epistolario Rizalino, Vol. II, Letter Nos. 167 to 271 — 306 pages; and Vol. III, Letter Nos. 357 to 426 — 302 pages.

(1 Junior Translator) — 794 pages: Political articles and others published in the *La Solidaridad* — 492 pages; Epistolario Rizalino, Vol. III, 78 letters — 302 pages.

Samar-Leyte — (1 translator) — Epistolario Rizalino, Vol. II (partial) and Vol. IV (completed); Sucesos de las Islas Filipinas by Morga; and the following literary and political writings: Filipinas Dentro de Cien Años, Mariang Makiling, Despues de Misa, La Vision de Fr. Rodriguez, Un Libre Pensador, El Sentimiento de lo Bello, Por Telefono, Cuentos y Leyendas, Memorias de un Gallo, Una Visita de Ntro. Sr. Jesucristo a Filipinas, Los Animales de Suan, Maligaya y Sinag-tala, Dapitan, Los Viajes, Las Hermanas, Un Rumboso Gobernadorcillo, and Un Discurso.

Pampango — (1 translator) — 1,907 pages: Vol. I, Diaries and Travels — 397 pages; Vol. II, Letters to and from Rizal's family (partial) — 112 pages; Vol. VI, Poems (partial) — 25 pages; Vol. VII, *Noli* (partial revision and correction) — 450 pages; Vol. VIII, *Fili* (completed revision and correc-

tion) — 104 pages; Vol. X, Articles from La Solidaridad (completed revision and correction) — 447 pages; Vol. XI, Historical and Political Writings (completed) — 372 pages.

Pangasinan — (1 translator) — 2,167 pages: Vol. II, One Hundred Letters of Rizal (completed) — 596 pages; Vol. III, Epistolario Rizalino (partial) — 150 pages; Vol. VI, Poems (partial) — 10 pages; Vol. VII, (complete with annotations, copyreading and correction) — 876 pages; Vol. VIII, *Fili* (complete with annotations, copyreading and correction) 948 pages; Vol. X, Articles from La Solidaridad (partial) — 37 pages.

Cebuano — (1 translator) — 1,086 pages: 45 Poems by Rizal — 245 pages; Dramas, in verse (Junto al Pasig — 26 and San Eustaquio, Martir — 95 pages); *Fili* — 650 pages; and Sucesos de las Islas Filipinas — 470 pages.

Ilocano — (1 translator) — 1,026 pages: Autobiography, diaries, travels and letters — 591 pages; articles in the La Solidaridad — 210 pages; and other articles and essays — 225 pages.

By resolution of the Commission, the Samar-Leyte translations of the *Noli* and *Fili* were purchased while Bicol and some Iloko works are at present under contract with competent writers and authorities in these languages.

Publication — Centennial editions comprising no less than 16 volumes in Spanish, English and Filipino are in the process of printing by the Bureau of Printing and the Community Publishers. The latter was the winner in the public bidding opened by the Commission for this purpose. As the texts for some of the volumes are being prepared for release, it is believed that the publications in those languages will be ready for distribution next June.

The printing of the *Noli* and *Fili* translations in the major dialects, except those in Pampango, will soon start; manuscripts in Cebuano, Hiligaynon, and Ilocano are scheduled for printing January 4, 1961. The status of other manuscripts for publication follows:

Hiligaynon — Rizal letters in the process of completion; diaries and travels almost ready

Pangasinan — Political and historical writings including poems, almost complete

Pampango — Diaries and travels; political and historical, and miscellaneous writings completed; poems halfway through

Samar-Leyte — Political and historical writings finished; two volumes of letters, diaries and memoirs completed

Bicol — Poems almost finished (under contract)

Ilocano — Political and historical writings finished; two volumes of Rizal letters completed; poems in the finishing stage; and prose works halfway

Cebuano — Poems already finished

In addition to these publications, the Commission has also authorized the offset reprinting of 1,000 copies each of the original *Noli* and *Fili* in order to meet the demand for copies of these manuscripts during the Centenary Year.

Centenary Preparations

(a) *Centenary Program* — As provided for in Executive Order No. 52, the Commission shall, among others, prepare the general program of the centenary for approval of the President, and promote and direct commemorative celebrations throughout the Philippines and wherever Filipino communities exist. In order, however, that every citizen could be given an opportunity to participate, Executive Order No. 163 created provincial, city, municipal, and barrio centennial committees which shall lead the celebrations in their respective communities and coordinate with those of the Commission.

In view thereof, the Commission formed the National Centennial Celebration Committee which in turn organized monthly committees with an appropriate theme assigned to each. The President of the Philippines has approved the centennial program prepared by the Committee and submitted to him by the Commission as required.

The composition of the central committee follows: Hon. Geronima T. Pecson, chairman; Hon. Pacita Gonzalez, Hon. Daniel M. Salcedo, Com. Modesto Farolan, Dr. Leoncio Lopez-Rizal, Dir. Luis Montilla, Dr. Eduardo Quisumbing, Mr. Ernesto Granada, Mr. Armando J. Malay, Gov. Felicísimo T. San Luis, Dr. Eufronio M. Alip, members; Assistant Director V. G. Suarez, secretary, Dr. Jose A. de Jesus, technical assistant.

Subcommittee chairman and their respective themes are: January — Dr. Teodoro Evangelista, Rizal and the Youth; February — Dr. Eduardo Quisumbing, Rizal, Culture and History; March — Hon. Raul S. Manglapus, Rizal, Arts and Letters; April — Mr. Cornelio Balmaceda, Rizal and Community Development; May — Hon. Angel M. Castaño, Rizal and Labor; June — Hon. Geronima T. Pecson, Rizal and Education; July — Dr. Salvador Araneta, Rizal, Independence and Economic Progress; August — Hon. Manuel Lim, Rizal and Industry; September — Hon. Cezar Fortich, Rizal and Agriculture; October — Auditor General Pedro G. Gimenez, Rizal and International Relations; November — Dr. Paulino J. Garcia, Rizal and Science; and December — Jose Rizal National Centennial Commission (In-Charge), Rizal in Today's World.

To further insure the success of the national celebration throughout the year, Commission members and officers were recently requested to go to the provinces to ascertain the organization of the various local centennial committees and to follow up the progress of the fund campaign.

(b) *Commemorative Coins and Medals* — Through representations by the Commission, P0.50 and P1.00 denominations will be issued by the Monetary Board during the centenary year. Winning medals in the international engraving contest will also be reproduced for distribution.

(c) *Mail Cancellor and Semi-Postal Stamps* — A special stamp canceller bearing a brief appeal for Rizal fund was issued during the week preceding but including June 19, 1960. The issuance of centennial semi-postal stamps has likewise been assured by the Bureau of Posts.

(d) *Motor Vehicle Plates* — The Department of Public Works approved the suggestion of the Commission to issue 1961 special motor vehicle plates bearing the motif of the Rizal centenary.

(e) *International Fair* — Scheduled as an opening feature of the centenary, the international exposition will be held on February 1 to March 31, 1961. The fair will be highlighted by Rizaliana themes from local and foreign participants.

(f) *International Congress* — Plans have already been completed for the International Congresses of Rizalists, Filipinologist, and writers and journalists in December 1961.

Other Activities

Rizaliana Contests — Rizaliana competition which terminated last June 19 follows: English and Tagalog translations of the *Noli* and *Fili*, English and Tagalog Biography, English, Tagalog and Spanish Essay, English and Tagalog Movie Script, Tagalog Libretto of the Opera, English and Tagalog Drama, International Art (Painting, Sculpture, and Engraving), and English, Tagalog and Spanish Poetry.

A nationwide slogan contest was conducted during the month of March; winners, whose entries are now being utilized by the Commission, as well as by other government and private entities, were awarded cash prizes in appropriate ceremonies held at the Office of the Secretary of Education.

DR. RUDOLPH VIRCHOW HONORED RIZAL

(Translation of the obituary notice given by Rudolf Virchow at the opening session of the Society for Anthropology, Ethnology, and Pre-history in January, 1897. Translated from German by Prof. Georg Eckert.)

Don Jose Rizal from Luzon (Philippines) was a member of our Society ten years ago. In the meeting of April 23, 1887, he gave a lecture on the tagalian art of versification. Although he was a doctor of medicine at this time, already his mind was entirely occupied by patriotic ideas. The ill-starred fate of his nation under the domination of Spain and under the great pressure originating from a predominant clergy formed the contents of his literary productions, usually veiled in the model of esthetical writings. Therefore, after returning to Spain from a longer, voluntary exile, he became the ob-

ject of continuous persecution. The increasing tension in the Philippines and the eventual beginning of the revolution—which is in fact not defeated up to this day—were put on his account. He was finally taken a prisoner and put in a camp in Mindanao. When he was taken back to Manila and at the same time the governor—who was regarded to be not severe enough—was replaced by General Polavieja, rumors spread at once about the unfortunate fate he was to expect. Fears came true only too soon: on December 30, he was shot without a previous sentence and as the public opinion indicates without the finding of his guilt.

In him we lose not only a true friend of Germany and German science but also the only man who had the knowledge and the energy to introduce modern ideas and thinking into this remote archipelago.

***

Contests on music were also launched during the year, namely, Centennial March that terminated on December 31, 1960 and the Symphonic Poem which will close on May 15, 1961.

Rizal Markers — During the period, historical plaques were installed in Paris, two in Heidelberg, one in Wilhelmsfeld and another in Manila.

Kabataang Maka-Rizal — Units composing this youth organization have increased. Symposia and seminars were held as in previous years.

PROBLEMS AND RECOMMENDATIONS

The main problem that confronts the Commission in its full accomplishment of the various objectives entrusted to it by law is finance. Given sufficient funds and more time to make up for the period lost when it could not simply execute its plans because of lack of necessary appropriations, the Commission can still hope to redeem this very important commitment of the government to the Filipino people and the world of culture.

It is therefore strongly recommended that active presidential support be extended to the bill to be filed with Congress seeking additional appropriations to finish the Library building and to start the construction of the Museum and the Theater.

Copy of the proposed bill is herewith enclosed as part of this annual report.

(SGD.) JOSE E. ROMERO
(Secretary of Education)
As Chairman

THE RESTORATION OF THE

RIZAL HOME IN CALAMBA

Juan F. Nakpil

In 1932, led by the then Mayor Eduardo Barretto, a group of aldermen representing the Municipal Council of Calamba, called on me and inquired if I would accept the commission to undertake the restoration of the Hero's home in Calamba. Impelled by my love and admiration for Rizal, acquired since early childhood from my parents and my uncle who were close and intimate with Rizal, and from the memories of active participation in Rizal Day celebrations during my six years in the United States, I consented to undertake the work.

I accepted the commission without an inkling of the difficulties to be encountered in connection with the research and the actual reconstruction of the house. I recall that the group which paid me a visit brought with them a rough sketch of the floor plan which must have been drawn on the basis of testimonies of some people who had some faint recollection of the house. At that time, I think the Municipal Council of Calamba had just purchased the lot from the Dominican Fathers. I drew the plan to the best of my ability but upon checking up with the only document then and even now existing — an old picture of the house — it was apparent that there was a big mistake in the width of the house. It is no wonder therefore that when a delegation from U.P. placed a marker, it was enormously big, and the marker was far away from the corner of the restored house.

Piecing Facts Together

Before I drew up the plans of the house, Doña Trining gave me some pointers and a short description from one of the magazines regarding the layout of the different rooms. To the best of my

ability, I did it until finally, a few years later, the "Collegian" asked me for the drawings and these were then published.

Nothing more was done for the project until after the war when in one of the meetings of the Order of the Knights of Rizal, somebody proposed that the Order should undertake the improvement of the present monument of Rizal at the Luneta, and I then called the attention of the Order to the plans I had prepared, pointing out the fact that it would be a good project to push through if we were to live as true Rizalists.

In 1947, when I was chosen as consulting architect of the Philippine Republic with the specific assignment of studying the trends of building design in the interest of the proposed buildings for the University of the Philippines and other government projects, I advised the late President Roxas about the restoration of the Rizal home in Calamba which would be a worthy project. And so when one day the Order of the Knights of Rizal through its supreme commander Manuel Lim and I went to see him, President Roxas, right then and there initiated the idea to raise funds from voluntary contributions exclusively from school children. Upon assuming office, the late President Quirino was informed by Congressman Eduardo Barretto, former Mayor of Calamba, that I had made studies for the restoration of the Rizal home. And so one day, he sent for me and asked me to help him push through the project. He then issued Executive Order No. 145 authorizing the collection of voluntary contributions of five, ten and twenty centavos from pupils and students enrolled in public and private elementary, secondary and collegiate schools, with which to

finance the restoration of the house occupied by Dr. Jose Rizal in Calamba, Laguna, and of Dapitan Park in Zamboanga.

Research

When I came to the preparation of the details of the house such as the determination of the exact dimensions of rooms, etc., I finally realized the difficulty I was facing, in spite of the interviews I had with the Rizal relatives and those who still remembered something about the house. I took frequent trips to Calamba and the neighboring towns in search for clues. With only a well, and a marker on a flat open ground, I finally decided to use an archeologist's approach to such a problem. We asked if excavations could be made and with a small amount given for this work, we started digging. True enough, we found the old foundations of the house still intact. The excavations also revealed the exact dimensions and the old floors were still intact, sunk half a meter below the ground. These findings confirmed the theory of the learned Professor Otley Beyer that Manila and the surrounding Bay Area are sinking at the rate of about half a meter every 100 years. The pieces of balustrades and a "gilingan" were also found. The position of the staircase was one of the most controversial elements. Some Rizal kins insisted that it was at one side, while a maid and a cook, who both had very keen memories, claimed otherwise and even showed us how to go up the house. The excavation decidedly showed the true location. We found marks where the first step began. In most houses, the stairs was placed at the side with a landing, but that seems to be an old cliché.

After drawing up the floor plans and details, I interviewed the niece of our Hero, Doña Concepcion Herbosa, and my friend, Mr. Herbosa, formerly employed at the City Hall. To my surprise, even without seeing the plans, they had a very vivid recollection of the house, probably because they were the last of the Rizal kins who stayed in the house. Even the latest addition to the house was confirmed and later proven by the presence of isolated footings.

The next problems that came up was that of deciding what materials to use and where to get them. Fortunately, some adobe stones of houses built during the same period and which were later destroyed by the Japanese, were purchased.

The Reconstruction

With the use of a picture and other data, we found the correct height of the floor. Many people have asked us how we were able to reconstruct the entrance to the sala. Doña Trining, in spite of her age, had a very keen memory and for some reasons, she had a great affection for the door. From here, therefore, we were able to get a more or less accurate description of the door, the appearance of which had stuck to her memory through all the years.

There may be some flaws in the other details of the house, but this is unavoidable because of the absence of pertinent data and documents. It is, however, sound to refer to details of other houses of the same type, built during the same period.

As for the floor plans, there can be no mistake about them. I did not know until later that Don Alfonso Ongpin had a sketch of the floor plan, including the position of the stairs and the addition which coincided with our findings, but his sketch was not drawn to scale. From the balustrade, we found the site of the well. It is easy to reconstruct the famous azotea which was the scene of the courtship of Maria Clara and Ibarra.

The house was inaugurated by the late President Quirino who vowed that the reconstruction would be completed during his incumbency. It now stands as a shrine for the greatest Malayan and our greatest hero.

Stimulating Assignment

This assignment, long and tedious, nevertheless had very stimulating and exciting aspects for in the course of the conferences, I had the opportunity to learn more about anecdotes related to the life of our hero. This assignment

Doña Teodora Alonso and some of her daughters and granddaughters.

*Left to right — Front row — Consuelo Lopez, Adela Hidalgo, Patrocinio Herbosa, and Concepcion Herbosa,
2nd row — Matilde Mercado, Angelica Lopez, Doña Teodora Alonso Mercado Rizal, Delfina Herbosa and Encarnacion Cruz,
3rd row — Lucia Rizal de Herbosa, Narcisca Rizal de Lopez, Saturnina Rizal de Hidalgo, Maria Rizal de Cruz, Josefa Rizal and Trinidad Rizal.*

had convinced me, based on the information I had gathered, that Rizal would have been a great and inspired architect.

In Mount Vernon, it has become a law that when boats in the Potomac pass the Washington shrine, the proper salute is given. In Paris, Rome and other cities in Europe, proper tribute is given to their heroes. Perhaps the most impressive ceremony is that which is held under the

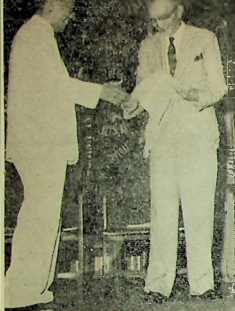
Arc de Triomphe in Paris every Thursday afternoon when the Eternal Flame of the Unknown Soldier is refueled.

I therefore believe that here in the Philippines, it is about time that we remember our heroes all the year round and pay them our full respects. Why can't we render similar homage, as they do abroad, to our hero's monument at the Luneta and at Calamba?

This Week Magazine — Dec. 25, 1960; pp. 18-21.

News In PICTURES

1. Director Jesus Perpiñan, of the Bureau of Private Schools, receives from Director Luis Montilla, of the JRNCC, a certificate of appreciation for furthering the objectives of the Kabataang Maka-Rizal.
2. *Singkil* by the PWU girls at the Araneta Coliseum, Jan. 20, 1961.
3. Closing ceremonies of the Leadership Organization Training Institute at the U.E. under the sponsorship of the K.M.R.
l. to r., Asst. Director Vitaliano Bernardino, Asst. Director Vedasto G. Suarez, Atty. Fernando Campos, Director Luis Montilla, Dean Santiago de la Cruz, Mrs. Pura Castrence, Mrs. Armando Malay, and Director Jesus Perpiñan.

(1)

(2)

(3)

WINNING FLOATS — (1) The Department of Agriculture and Natural Resources Floats were adjudged the **MOST ARTISTIC** during the Philippines International Rizal Centennial Fair Parades of February 18, 1961, (Educational Parade) and (2) March 25, 1961 (Floral Parade).

SECRETARY OF EDUCATION JOSÉ ROMERO, receives a check from Mayor Cezar Climaco of Zamboanga City, representing the contribution of the City of Zamboanga to the JRNCC fund. Looking on are Dr. Daniel M Salcedo, Mr. Arsenio Luz, Director Luis Montilla, and others.

Closing ceremonies of the Leadership Training under the sponsorship of the KMR at the U.E. Extreme left, Mrs. Rosita S. Peñera, PRO — JRNCC.

SECRETARY CESAR FORTICH of the Department of Agriculture and Natural Resources hands the amount of ₱1,400 representing the contribution to the Rizal cultural shine of the council of personnel administration of his department. Receiving the donation for the JRNCC is Dr. Daniel M. Salcedo, special adviser and executive on fund campaign. Looking on are Elias L. Ablaza, deputy general campaign manager, Atty. Dominador E. Amurao, chairman of the Council of Personnel Administration, and other council members.

MONTHLY RIZAL CENTENNIAL CELEBRATIONS

JANUARY, 1961

Theme—Rizal and the Youth

The Rizal Centennial Year program devotes the month of January to mass exhibitions of Filipino folk dances, art and essay contest, athletic competitions, tree planting, sports festival, pageants, and other events promoting the welfare of the youth, with the assistance and cooperation of the Board of Travel and Tourist Industry and the Philippine Tourist and Travel Association.

1. January 1 (Sunday)—

- a) Grand opening of the Rizal Centennial Year. Secretary of Education Jose E. Romero and chairman of the Jose Rizal National Centennial Commission will light the flame of the Pearl of the Orient atop the Luneta Grandstand immediately after twelve o'clock midnight of December 31, 1960. The Pearl of the Orient will remain lighted throughout the year 1961.
- b) A parade of big lanterns will come from San Fernando, Pampanga, to the Luneta and parade around Manila. The most colorful and gigantic lanterns mounted on trucks and propelled by their own power will highlight the lantern contest. Fireworks will climax the midnight activities. (Commissioner of Tourism Modesto Farolan and NCDA Alfredo G. Eugenio, in charge.)
- c) Thanksgiving masses and religious services in churches of all denominations. (Mr. Gabriel A. Daza and Dr. Gumersindo Garcia, Sr., in charge.)
- d) The Catholics will hold a mass in Manila Cathedral at 5:00 p.m.
- e) The various Boy Scout districts in Manila will have religious services on district level for parents and other community members to attend.
- f) Services by the Philippine Federation of Christian Churches and by non-Catholic groups in Manila and in the provinces, municipalities and other cities.

2. National Essay Contest during January—Col. Ricardo C. Galang, in charge.

3. December 29, 1960 to January 15, 1961—Exhibition of paintings and sculptural works honoring Rizal, including contemporary oil paintings by 12 outstanding Filipino Artists and featuring entries in the International Art Competition on Rizal, at Northern Motors, Inc. with the cooperation of Caltex (Philippines) Inc., Isaac Peral.

4. January, February, March. Every Friday evening: 7-9 p.m.—Regular weekly presentations of "Filipinescas" a portrayal of Philippine life, legend and lore in dance, with original choreography by one of the Philippines' leading dance Choreographers, Leonor Orosa-Goquingco, at the Philippine Ballet Group Studio, 41 Timog Avenue, Quezon City.

5. January.—National Band Contest at Manila's Luneta Park. Bands from neighboring provinces will compete for prizes.

6. January (First Week)—Second Junior Amateur Golf Championship sponsored by the Philippine Golf Association to be held at the Muni Golf Links, Manila.

7. January 16 to February 11.—First Far Eastern Graduate course in Ophthalmology at the Elks Club. A team of American University professors headed by

Dr. Brittain will conduct the series of lectures in Manila. Dr. Herminio Velarde, Jr., in charge.

8. *January 12-15.*—First Tour of Panay—4-day bicycle tour covering 556 kms. ushering in the 1961 cycling season which will be climaxed with the staging of the 12-day summer "Tour of Luzon". P5,700 in prizes at stake.
9. *January 17.*—"Ati-Atian Festival," one of the most colorful events in the south. Kalibo, Aklan, celebrates this festival in commemoration of the purchase of the Island of Panay from the Negritos by the ten Datus. The whole town puts on a "mardi-gras" air; costumed men, women and children, heavily made-up, masked with grotesque looking headgear, dance in the streets from dawn to sundown. The image of the Sto. Niño (Child Jesus), the town's patron, is borne in procession.
10. *January 20.*—Mass Folk Dance and Rally—Dr. Francisca R. Aquino, Dr. Estefania A. Lim and Mr. Antonio Maceda, in charge.

a) Place: Araneta Coliseum

January 20, 1961, 9:00 a.m.—12:00 noon

1. National Anthem	All Schools
2. Rondalla	Girl Scouts of the Philippines
3. Los Bailes de Ayer	Manila City Schools
4. Subli	Capitol City College
5. Kuratsa Boholana	M.L.Q. University
6. La Jota Cagayana (Enrile)	Roosevelt Memorial School
7. Kapiil Sa Munsala	St. Paul's College
8. Pandanggo Rinconada	Sta. Isabel College
9. Lancers de Negros	Sienna College
10. Itik-Itik	La Consolacion College
11. Scout-o-Rama	Boy Scouts of the Philippines
12. Kalapati	Stella Maris College
13. Binasuan	Far Eastern University
14. La Jota Moncadeña	Maryknoll College
15. Bulaklakan	Manila Central University
16. Habanera Botoleña	Centro Escolar University
17. Singkil	Philippine Women's University
18. Putritos	St. Joseph's College
19. Sakuting	University of the East
20. Areuana	Philippine College
21. Pandanggo Sa Ilaw	University of Sto. Tomas
22. La Jota Moncadeña	Arellano University
23. Chorus	Girl Scouts of the Philippines
24. Philippine Medley	Centro Escolar Girls Rondalla

b) The Boy Scouts and Girl Scouts will participate in the nature of intermission numbers.

11. *January.*—Dr. Estefania A. Lim, Mr. Antonio Maceda, Mr. and Mrs. Lamberto Avellana, and Mr. and Mrs. Antonio Carrion will take charge of a Tableau depicting situations adopted from *Noli Me Tangere* and thoughts from *Ultimo Adios*, *Song of Maria Clara* or other works of Rizal.
12. *January.*—Planting of narra trees coordinating with the Bureaus of Forestry, Plant Industry, and Public Highways, or other entities and institutions concerned, for the proper implementation of this important project. The planting and its proper care will be carried on from time to time throughout the year. Mr. Antonio Delgado is in charge of this project.

13. January Symposium on Rizal and the Youth in universities and colleges (Dr. Francisco G. Tonogbanua, in charge).
14. *Walk-A-Mile for Rizal Project* to be officially launched on December 30, 1960. This is a project that centers on the story of young boys who have offered to walk from the northernmost point of Luzon to its southern tip covering a distance of several hundred kilometers. They will meet with our local centenary committees and distribute Rizal propaganda materials. Each group will operate under a sponsor who has been accredited emissary of the JRNCC. The boys expect no rewards except the joy of blazing the trail for the youth to become participants in the construction of the Rizal Cultural Shrine.
15. *January 22-28*.—Sports Festival marking the 7th Private School Athletic Association (PRISAA) Meet, Baguio City.
16. *Late January*.—Vigan, Ilocos Sur, third oldest Spanish settlement and attractive tourist spot because of its ancient Castilian homes, cobbled streets, historic monuments and sites, celebrates its annual fiesta in honor of St. Paul, the Apostle.
17. *Late January*.—"Pipigan Festival" in Novaliches, Rizal, a short distance from Manila. After the first rice harvests and as an accompaniment to the making of "pinipig" (crunchy rice flakes made from newly harvested rice) the townspeople celebrate with singing and dancing.
18. *Last Week in January*.—Presentation by the Philippine Women's University of "Saga of Panay" a pageant of folk dances, customs and traditions of Iloilo.
19. Project of Dr. Estefania A. Lim to start research work into Rizal's dreams for the youth.
20. *January 28*.—Unveiling of a Rizal Marker at Estrade Street, Binondo, Manila.

FEBRUARY, 1961

Theme: Rizal, Culture and History

This month is dedicated to Exhibits on Archeology, Minority Groups, Numismatic and Antiquarian Exhibits, Shell Exhibits, and Symposium on Filipino culture.

The Annual Orchid Show will be held in Paco Cemetery under the charge of Mrs. Alfonso Ponce-Enrile on March 3, 4 and 5, 1961; the Annual Art Exhibits under Chairman Fernando Zobel, the Pageant of History under Chairman Luis Ma. Araneta, and the Philately Exhibits will be held in June.

Overall Chairman: Dr. EDUARDO QUISUMBING

1. INTERNATIONAL FAIR RIZALIANA EXHIBITS
Commissioner Modesto Farolan, *Chairman*
(February-March)
2. EXHIBITS ON ARCHAEOLOGY
Mr. Alfredo Evangelista, *Chairman*
(National Museum, open during the entire month of February.)
3. EXHIBITS ON THE MINORITY GROUPS
Mr. Abdullah Madale, *Chairman*
(National Museum, open during the whole month of February.)

(Continued on page 106)

LIST OF THE WINNING CONTESTANTS IN THE ESSAY CONTEST

Conducted by the Centennial January Committee

DIVISION I

1st Prize — ₱1,000

TITLE OF ESSAY:	Rizal and His Concept of Science Education
PEN NAME:	Victor Emmanuel
REAL NAME:	Emmanuel R. Balanon
SCHOOL ATTENDING:	College of Law, Univ. of the Phil. (2nd yr.)
ADDRESS:	Karlaon Residence Hall, U.P., Diliman, Q.C.
AGE:	21
CIVIL STATUS:	Single

2nd Prize — ₱500

TITLE OF ESSAY:	Rizal and His Concept of Science Education
PEN NAME:	Daday
REAL NAME:	Aurora S. Maminta
SCHOOL ATTENDING:	College of Arts and Sciences, Univ. of the Philippines
ADDRESS:	613-A Coronado St., Makati, Rizal
AGE:	19
CIVIL STATUS:	Single

3rd Prize — ₱250

TITLE OF ESSAY:	Rizal's Scientific Mind
PEN NAME:	James Coco
REAL NAME:	Santiago Z. Agcopra
SCHOOL ATTENDING:	Mindanao Agricultural College
ADDRESS:	Salay, Misamis Oriental
AGE:	30
CIVIL STATUS:	(No information given)

4th Prize (Honorable Mention) — ₱100

TITLE OF ESSAY:	Rizal and Science Education
PEN NAME:	Tyo Busyo
REAL NAME:	Marcelino L. Peña-Redondo, Jr.
SCHOOL ATTENDING:	Iloilo School of Arts and Trades
ADDRESS:	166-C M. H. del Pilar St., Jaro, Iloilo
AGE:	18
CIVIL STATUS:	Single

5th Prize (Honorable Mention) — ₱100

TITLE OF ESSAY:	Rizal and Science Education
PEN NAME:	Sampaguita
REAL NAME:	Lucia Songco
SCHOOL ATTENDING:	Sta. Rita Institute
ADDRESS:	Sta. Rita, Pampanga
AGE:	17
CIVIL STATUS:	Single

5th Prize (Honorable Mention) — P100

TITLE OF ESSAY: Rizal and Science Education
PEN NAME: Rollam
REAL NAME: Rolando A. Lampa
SCHOOL ATTENDING: University of the Philippines
ADDRESS: 778 Arqueros, Tondo, Manila
AGE: 16
CIVIL STATUS: Single

6th Prize (No recommendation for a prize)

TITLE OF ESSAY: Rizal's Legacy for Science
PEN NAME: Almo Meno
REAL NAME: Alejandro B. Mepico
SCHOOL ATTENDING: Mindanao Colleges, Davao City
ADDRESS: Digos, Davao
AGE: 34
CIVIL STATUS: Married

DIVISION II

1st Prize — P1,000

TITLE OF ESSAY: Rizal and Science Education
PEN NAME: Centennial News Commentator
REAL NAME: Carmelo Nilo Cruz y Francia
SCHOOL ATTENDING: De la Salle College
ADDRESS: Remedy, Navotas, Rizal
AGE: 21
CIVIL STATUS: Single

2nd Prize — P500

TITLE OF ESSAY: Rizal and Science
PEN NAME: Alto
REAL NAME: Teo. Purugganan
SCHOOL ATTENDING: University of Manila
ADDRESS: Chamber of Commerce of the Philippines Building
Magallanes Drive, Manila
AGE: (No information)
CIVIL STATUS: (No information)

3rd Prize — P250

TITLE OF ESSAY: The Patriot as Science Missionary
PEN NAME: Molave
REAL NAME: Eliseo Padiernos Dizon, Jr.
SCHOOL ATTENDING: Philippine Wesleyan College
ADDRESS: 1272 M. H. del Pilar, Cabanatuan City
AGE: 24
CIVIL STATUS: Single

4th Prize — P100

TITLE OF ESSAY: Rizal's Scientific Heritage
PEN NAME: Pollyanna
REAL NAME: Ophelia Arellano Bayani
SCHOOL ATTENDING: FEATI University
ADDRESS: 2610 Lamayan St., Sta. Ana, Manila
AGE: 25
CIVIL STATUS: Single

List of Winners in the National and International Competitions

TAGALOG ESSAY

2nd Prize — P3,000

TITLE OF ESSAY: Si Rizal, Ang Dakilang Malayo
PEN NAME: Me Tange
REAL NAME: Alberto Segismundo Cruz
ADDRESS: 1222-C Sulu St., Sta. Cruz, Manila

3rd Prize — P1,500

TITLE OF ESSAY: Si Rizal, Ang Dakilang Malayo
PEN NAME: Hernando Luis
REAL NAME: Hilario L. Coronel
ADDRESS: 11 Road 3, Project 8, Quezon City

ENGLISH ESSAY

2nd Prize — P3,000

TITLE OF ESSAY: Rizal, Intellectual and Moral Leader
PEN NAME: Manuel X. Silangan
REAL NAME: Prof. Leopoldo Y. Yabes
ADDRESS: College of Liberal Arts, U. P., Diliman, Q. C.

3rd Prize — P1,500

TITLE OF ESSAY: Rizal, The Great Malayan
PEN NAME: Robin Carpio
REAL NAME: Ricaredo Demetillo
ADDRESS: T 120-A, Area 3, U. P., Quezon City

SPANISH ESSAY

3rd Prize — P1,500

TITLE OF ESSAY: El Tema De Rizal
PEN NAME: Fruta Amarilla
REAL NAME: Prof. Antonio M. Abad
ADDRESS: Univ. of the Philippines, Diliman, Quezon City

LIBRETTO

1st Price — P6,000

TITLE: Binhi ng Kalayaan
PEN NAME: Elias Tasio
REAL NAME: Dr. Ricardo R. Pascual
ADDRESS: Univ. of the Philippines, Diliman, Q. C.

PAINTING

1st Price — P6,000

TITLE: Huling Paalam
NAME: Rudy Herrera
ADDRESS: 2405 Jose Abad Santos St., Manila

2nd Prize — P2,000

TITLE: The Martyr
NAME: Romeo Enriquez
ADDRESS: 1533 M. H. del Pilar St., Ermita, Manila

3rd Prize — P1,000

TITLE: Huling Paalam
NAME: Felix Gonzales
ADDRESS: Room A-5, Manila Hotel, Luneta, Manila

SCULPTURE

1st Prize — P6,000

NAME: Prof. Guillermo E. Tolentino
ADDRESS: 2012 Retiro St., Sampaloc, Manila

2nd Prize — P2,000

NAME: Teodoro Alere
ADDRESS: 2901 Rizal Ave., Sta. Cruz, Manila

3rd Prize — P1,000

NAME: Anastacio T. Caedo
ADDRESS: 37 Int. 5 Calabite, La Loma, Quezon City

MUSICAL

Consolation Prize — P300

TITLE: Rizal Centennial March
PEN NAME: Salakan
REAL NAME: Roman Salvacion

TAGALOG POETRY

1st Prize — P1,000

TITLE: Ang Pagkamanunubos Mo, Rizal
PEN NAME: Makahiya
REAL NAME: Simon A. Mercado

2nd Prize — P500

TITLE: Rizal: Ikaw ang Tula
PEN NAME: Apo ni Huseng Sisiw
REAL NAME: Alberto Segismundo Cruz

3rd Prize — P250

TITLE: Si Rizal, Ang Tao: Ang Bayani
PEN NAME: Dimas-Ilaw
REAL NAME: David T. Mamaril

SYMPHONIC POEM

Consolation Prize — P1,000

NAME: Fulgencio U. Gragera

JUNE 19 DESIGNATED AS

JOSE RIZAL CENTENNIAL DAY IN CHICAGO

In an Executive Proclamation, Mayor Richard J. Daley, of the City of Chicago, designated June 19, as Jose Rizal Centennial Day in Chicago. It was a signal tribute paid by the City of Chicago to Filipinos residing in that city.

In connection with the Jose Rizal Centennial Celebration, the Philippine Group of Chicago held a Rizal Centennial Exposition at the Little Theater of McCormick Place on June 18, 1961.

The day's activities were divided into two parts:

A) **Exhibits of Rizal's Letters, Documents, Memoirs** — Through the courtesy of the Newberry Library in Chicago and with the cooperation of the Philippine Civic Association, there were placed on exhibit at the Little Theater the Newberry Library's prized collection of Rizal's letters, documents, memoirs and printings. The exhibits were supplemented with a slide film presentation of the life of Dr. Jose Rizal from Dr. Robert Golding's private file.

B) **Fiesta Filipiniana** — This consisted of a medley of Philippine dances and plays under the direction of Miss Pat Garcia, choreographer, and Miss Jean Edades, playwright. The principal presentation was Vidal Tan's "Souls in Torment", an adaptation from Dr. Rizal's *Noli Me Tangere*.

Public attendance for these activities was placed at 2,000.

BIOGRAPHY

1st Prize — P10,000

TITLE:	The First Filipino
PEN NAME:	Aries
REAL NAME:	Leon Ma. Guerrero

2nd Prize — P5,000

TITLE:	Si Rizal, ang Ulirang Mamamayan
PEN NAME:	Paciano Rizafer Blumentritt
REAL NAME:	Gregorio C. Borlaza

3rd Prize — P2,500

TITLE:	A Filipino Nationalist & Pioneer Internationalist
PEN NAME:	Bagong Lariz
REAL NAME:	Camilo Osias

Rizal As A Freemason Abroad

By Austin Craig

WITH ALL brevity and simplicity possible I shall try to put before you the few particulars which I possess about what unquestionably was the greatest influence in forming the character, so worthy of emulation, of that upright man and true Mason who today is being honored throughout Magellan's Archipelago for having so well prepared its way for the new Philippines dedicated to the principles of Liberty, Equality, and Fraternity.

From childhood Rizal's ambition was to travel in foreign lands, probably because his mother's half-brother, who had been educated in British India, was a great traveler, and to the same uncle perhaps he owed his first idea of Masonry.

There is a story that this Jose Alberto Alonso belonged to a Pandacan lodge whose master was the British Vice-Consul, the more credible that it would explain the repeated honors received under the regency of General Prim and during the reign of King Amadeo, — an epoch so Masonic, to accept the contention of its critics, that even to a Bishop for Cebu all its appointees were sons of the widow.

But whether there was such a family predisposition, or the abusive attacks on Masonic principles current during his student days in books like "Captain Juan" had had an effect in his case different from what their authors intended, or some other cause not yet come to light was responsible, certain it is that the late Tomas G. del Rosario, president of the Rizal Monument Commission, used to tell how the martyr-hero was his companions in the famous lodge Acacia of the Gran Oriente de España at an earlier age than was customary and at a time when as yet few Filipinos had been accepted into the craft.

Rizal's Berlin associates, or perhaps the word "patrons" would give their re-

lation better, were men as esteemed as they were eminent in the scientific world, —Virchow, for example. And so imbued was he himself with the Square men's principles that after his brief visit with Dr. Blumentritt at Leitmeritz the Austrian professor promptly wrote the Manila Jesuits that their former pupil had "fallen into the snares of the abominable Masonic sect".

It was a young man who made no secret of his interest in the free, i.e., Masonic, countries of the world who came home to find a governor general in the Philippines who, his enemies claimed, was utterly dominated by the Masons that surrounded him. Perhaps had it been otherwise the author of "Noli Me Tangere" would not have been given as a bodyguard a Spanish army officer, Lieutenant Taviel de Andrade, who is said to have shared his views, nor have received the timely notice which enabled him to make his escape out of the country when an authority greater than the governor's threatened him.

Next he lived in London in daily association with a distinguished countryman, eminent in the law, who had been deported from Manila to Guam in 1872 and rescued thence by Hongkong brethren, but Dr. Regidor most emphatically assured me that Rizal never visited, much less belonged to, any London lodge.

In 1889 his home was Paris, and there, probably through the influence of Dr. T. H. Pardo de Tavera, who was a member, in company with a prominent businessman now in Manila, also a physician, he joined a French lodge whose hall was at Rue Cadet 22.

Thereafter, and Hon. Mariano Ponce is my authority, he joined the Filipino Students lodge, "La Solidaridad", of the Gran Oriente Español which after three years of rivalry had outlived the Gran Oriente de España and, under the Professor

of History in the Central University, was giving special attention to Spain's backward colonies across the seas. Here he was raised to the sublime degree of Master Mason, and became an enthusiastic worker. The manuscript, in his own handwriting of an address on "Masonry" before this lodge is still preserved in Spain, by Eduardo Lete Saragossa.

In November of 1891 the Tyler's Register of Visitors to St. John's Lodge, Scotch Constitution of Hongkong, received the signature "Jose Rizal, Temple du honoeur (Lodge de les Armes de L'Honneur Francaise)" as may still be seen, and he visited several times. There were formed the friendships which permitted him so promptly to become a practicing physician in the British colony and which led, through the Hongkong office, to the agricultural colony concession in British North Borneo.

And when the arbitrary deportation to Dapitan came, it was Frazier Smith, past master of St. John's Lodge and editor-in-chief of the daily Hongkong Telegraph who compelled the Spanish consul to declare for his government that the man whom the British Colony had so highly esteemed was not being ill-treated in exile, nor should he have been with Captain Ricardo Carnicero, reputedly a member of the Universal family, as his jailer.

His enemies have always attributed Masonic membership to Governor-General Blanco who permitted Rizal to start for Cuba as a volunteer surgeon for the Spanish Army's yellow fever camps there, and it was his removal, through a promotion usually supposed to have been purchased by those who were not his friends but wanted a vacancy for a tool of theirs, that made possible the tragedy of Bagumbayan Field. Of Rizal's fellow passengers on the Spanish Mail steamer which took him to Barcelona, only Juan Utor y Fernandez, Thirty-third Degree and former Grand Secretary to the defunct Gran Oriente de España, another brother and a Mason's son showed even bare civility to the famous "filibustero" till his skill as surgeon compelled recognition.

I shall pass over the opportunities to escape rumored to have been offered in Barcelona and again on arrival in Manila,

but Rizal's return voyage from Spain as a prisoner saw an effort at Singapore, by Antonio Regidor and other brethren of London, Filipino, Spanish and English, to free him through habeas corpus proceedings. These alleged that in the Philippines Freemasons were treated as outlaws and that the prisoner was being held without any judicial process, with no prospect of free trial and for nothing that civilization called a crime. But the mail steamer was loaded with Spanish troops and under the royal flag had to be regarded as a government vessel over which the British authorities could have no jurisdiction.

In the death cell of Fort Santiago, nineteen years and one day ago, occurred a conversation which has been reported by those favorable to one side but the memory of the single man who made up the other side and died so soon thereafter demands scrutiny for any possible inaccuracies in this biased version. One mistake certainly was made in attributing to him the declaration that his Masonic membership was in London, an error which would shake confidence in the rest of the report without the added doubt created by having two different versions of his reputed retractions of his errors, whose original has never been seen by any disinterested person. However, had Rizal felt impelled to renounce his Masonry to free his family from further persecution or to give legal status to the woman whom those incredible times of tyranny would not permit him to marry till he had renounced his political principles, still he would have been but following the order's teaching which subordinates its claims to the duties owed to God, one's family, one's neighbors and one's self. The Mason and friend of Rizal, Pi y Margall, had vainly humbled himself to ask pardon for the prisoner in his first visit to the government palace since he had left it as the ex-president of the short-lived Spanish Republic, and there only remained for a Gran Oriente Español to place in its hall a tablet to Rizal's memory as tonight the doubly worthy and worshipped Lodge Nilad is doing under the symbolic name of his great novel in his native tongue, having been its honorary Master.

(Continued on page 69)

DR. JOSE RIZAL*

By Fritz Ullmer

(Free prose translation from German
by Fritz and Hans Hack, grandchildren of Pastor Ullmer.)

Fritz

Hans

*Farewell, my friend, whose heart beat with glowing
Warmth for thy own people and country, whose
Purest flight of imagination reached with longing
To but one goal and strove towards that one goal
With all the power and depth of heart and mind
That thy people might live in freedom and fashion
Their own future.*

*The wisdom of the world, the art extolled by poets,
The treasure thou hast stored in thy clear mind
In the thirst for knowledge. —
All these were gladly, heroically poured out
With thy life-blood on that day that the call
To freedom came and hope and courage summoned.*

*A shot rings out! and the country's greatest hero
Falls to the ground, whom they now celebrate in sorrow
With wreaths of laurel, the reward of fidelity.
May the laurel tree growing on the grave
Be the memorial to victory and let a vision,
Even in death reveal to thee thy country free
And crowned with victory!*

*Now farewell! the friend in distant German land,
Who hast lost thee, veils thy face and works
In sombre grief, and there, where thou art
Laid to rest in a tropical land, he lays
In spirit on thy grave the fresh wreath of
Oak leaves.*

---

*On New Year's Eve, Dec. 31, 1896, the author was informed of the death of his friend, Dr. Jose Rizal. The same night he wrote the above poem which reveals his genuine feelings for his friend.

LETTER OF RIZAL TO PASTOR ULLMER

Berlin den 10ten Mai 1887
 Jäger StraÙe 71

Lieber Pastor Ullmer!

Ich hoffe dass Sie schon mein Buch
 empfangen haben, welches ich Ihnen
 vor einem Monat zugesandt habe.

Ich erlaube mir jetzt Ihnen meinen
 Portrait zu schicken, und bitte Sie
 um den Hbrigen. Ich gehe ja nämlich
 nach Hause.

Morgen fahre ich von hier weg; ich
 gehe über Dresden, Leitmeritz, Prag,
 Wien, München, Nürnberg, Stuttgart,
 Konstanz, Basel bis nach Genf.
 Wollen sie mir Ihren Portrait ver-
 schenken, so können Sie ihn mir nach
 Genf hinschicken, Postlagernd: da werde
 ich vielleicht am zwanzigsten dieses

Monat, sein.

Ich habe den guten Brief
Friedrichs erhalten, und sage ihm
meinen besten Dank. von Wien
werde ich an ihn schreiben, und
vielleicht schicke ich ihm etwas zu.

Wenn Sie, später an mich
schreiben wollen, so adressieren
Sie die Briefe nach Philippinen
Nes Philippinen

Señor Dr. José Rizal (

Calamba

(Laguna de Bay)

Freundliche Grüße an die gute
Frau Pfarrerin, an Eta, die schon immer
gewachsen sein, an Friedrich.

Leben Sie wohl.

Ihr ganz ergebener
Kiss

Von Heilbronn gehen wir meistens in ein Landmann
und ich nach Heidelberg, und besuchen Sie noch
einmal.

Translation of Rizal's Letter to Pastor Ullmer

*Berlin, May 20th., 1887
Jaegerstrasse 71*

Dear Pfarrer Ullmer!

I hope you have already received my book which I mailed to you last month. Now permit me to send you my portrait and to ask you for yours. I am leaving for home.

Tomorrow I will depart for Genoa going via Dresden, Leitmeritz, Prag, Vienna, Muenchen, Nuernberg, Konstanz, and Basel. Should you write and make me the gift of your portrait, please mail it to Genoa by General Delivery. I will be there about the twentieth of this month.

I have received the dear letter of Friedrich and thank him very much for it; I shall write him from Vienna and perhaps send him something.

Should you write me at a later date, send your letter to the Philip-pines, at this address:

Iles Philippines

*Senor Dr. José Rizal
Calamba
(Laguna de Bay)*

Friendly greetings to dear Mrs. Pfarrer and for Eta, who must have already grown up, also to Friedrich.

Keep yourself well.

Very sincerely yours,

(Sgd.) Rizal

From Heilbronn, my countryman and I may go to Heidelberg and visit you once more.

(Continued from page 64)

Do I need to recall how, since the drawing of the better day that in the first anniversary of the Great Filipino Mason's martyrdom there were in the American Army of liberation those who paid as Military tribute to reversed arms to the memory of the Philippines in addition to the long list of their brethren who in every country where light has come out of darkness have shown the way by following the example of the ancient builder and sacrificing life before integrity.

And it is too recent to need more than nearest mention that a President of the United States who studied in the same ancient school publicly declared: "In the Philippine Islands the American government has tried, and is trying, to carry out exactly what the greatest genius and most revered patriot ever known in the

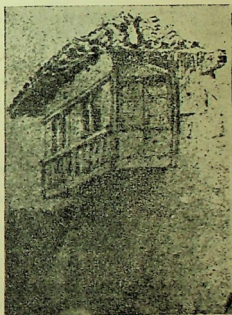
Philippines, JOSE RIZAL, steadfastly advocated."

Three years ago, when the government of the Philippine Islands had temporarily at its head another of our ancient and honorable fraternity, the remains of Brother Dimas Alang were given more decent interment than his predecessor in that high office of sixteen years had accorded then, and the Rizal Monument became the Rizal Mausoleum after the belated public and Masonic funeral honors had been rendered. There in death rests the martyr, with his story known and his memory honored by Masons wheresoever dispersed, — another link in the great chains which binds together the worldwide brotherhood.

* Delivered at the commemorative session in honor of Dr. Jose Rizal, which was held in the lodge room of Nilad No. 44, of the *Gran Oriente Español*, on the evening of December 30, 1916.
— Editors.

*Life is short and even the
happiest is filled with bitter-
ness, so that verily, it is not
worth the trouble to sacri-
fice a principle for round
pieces of metal or for one in
the form of a cross.*

—Rizal.

Rizal himself drew this picture of the quarters where he began "El Filibusterismo," the sequel to the "Noli," in October 1887 during his stay in the Philippines between sojourns in Europe. If the first book presents conditions in "Filipinas" after centuries of Spanish rule, the second pictures them as they would be, unless remedies were forthcoming.

Through Education

OUR MOTHERLAND RECEIVES LIGHT *

Jose Rizal

*The vital breath of prudent Education
Instills a virtue of enchanting power;
She lifts the motherland to highest station
And endless dazzling glories on her shower.
And as the zephyr's gentle exhalation
Revives the matrix of the fragrant flower,
So education multiplies her gifts of grace;
With prudent hand imparts them to the human race.*

*For her a mortal man will gladly part
With all he has; will give his calm repose;
For her are born all science and all art,
That brows of men with laurel fair enclose.
As from the towering mountain's lofty heart
The purest current of the streamlet flows,
So education without sting or measure gives
Security and peace to lands in which she lives.*

*Where Education reigns on lofty seat
Youth blossoms forth with vigor and agility;
He error subjugates with solid feet,
And is exalted by conception of nobility.
She breaks the neck of vice and its deceit;
Black crime turns pale at Her hostility;
The barbarous nations She knows how to tame,
From savages creates heroic fame.*

*And as the spring doth sustenance bestow
On all the plants, on bushes in the mead,
Its placid plenty goes to overflow
And endlessly with lavish love to feed
The banks by which it wanders, gliding slow,
Supplying beauteous nature's every need;
So he who prudent Education doth procure
The towering heights of honor will secure.*

*Translated into English by Dr. Frank C. Laubach

*From out his lips the water, crystal pure,
Of perfect virtue shall not cease to go.
With careful doctrines of his faith made sure,
The powers of evil he will overthrow,
Like foaming waves that never long endure,
But perish on the shore at every blow;
And from his good example other men shall learn
Their upward steps toward the heavenly paths to turn.*

*Within the breast of wretched humankind
She lights the living flame of goodness bright;
The hands of fiercest criminal doth bind;
And in those breasts will surely pour delight
Which seek her mystic benefits to find, —
Those souls She sets aflame with love of right.
It is a noble fully-rounded Education
That gives to life its surest consolation.*

*And as the mighty rock aloft may tower
Above the center of the stormy deep
In scorn of storm, or fierce Sou'wester's power,
Or fury of the waves that raging sweep,
Until, their first mad hatred spent, they cower,
And, tired at last, subside and fall asleep, —
So he that takes wise Education by the hand,
Invincible shall guide the reigns of motherland.*

*On sapphires shall his service be engraved,
A thousand honors to him by his land be granted;
For in their bosoms will his noble sons have saved
Luxuriant flowers his virtue had transplanted:
And by the love of goodness ever laved,
The lords and governors will see implanted
To endless days, the Christian Education,
Within their noble, faith-enraptured nation.*

*And as in early morning we behold
The ruby sun pour forth resplendent rays;
And lovely dawn her scarlet and her gold,
Her brilliant colors all about her sprays;
So skillful noble Teaching doth unfold
To living minds the joy of virtuous ways.
She offers our dear motherland the light
That leads us to immortal glory's height.*

Spanish

R I Z A L

Enrique Paoli

SALE ESTA revista impresa para la celebración del Centenario de nuestro inmortal Caudillo.

Deber nuestro es rendirle tributo de amor y admiración con el mayor alcance de nuestros intentos. Todo un pueblo se consagra hoy a su memoria; grande y noble hijo de Filipinas. Murió cruel y alevosamente fusilado por decisión de un grupo de españoles con atribuciones "legales," en la mañana del 30 de diciembre de 1896.

Cumple el ciclo de su Centenario el 19 de junio de 1961.

Los caudillos no surgen porque si, como si estuvieran ajenos a las leyes que gobiernan el universo; antes al contrario tienen su razón de ser como todo cuanto existe en la creación con el señalado fin de cumplir con la misión que les corresponde. Rizal fue uno de ellos, — mas los atributos intrínsecos de su intelecto eran de un poder tan intenso que con maestría incomparable modeló los destinos de la Patria. ¿Cómo surgió Rizal en el escenario de la inmortalidad? Creemos que esta pregunta tiene su equivalente respuesta.

La intromisión de elementos étnicos occidentales en esta distante región geográfica representaba ser un accidente incongruo, dando por resultado las consiguientes fricciones sociales y creando coeficientes antagónicos por cuestión de raza y de costumbres.

Estos hechos abundan en los libros de la historia en donde vemos repetidas veces la intercalación de unas civilizaciones con otras.

En aquel forcejeo cultural en donde la conjunción de dos civilizaciones cobraba ímpetus en diversas direcciones, surgió la figura radiante de Rizal como un maestro que representaba un sincretismo ecléctico en su sistema reformador. Rizal fustigó el despotismo del gobierno español y los procedimientos embaucadores de los frailes que propagaban el fanatismo y la superstición inculcándolos en la mente de las masas y privándolas de toda instrucción racionalista. El Héroe se valió de los resortes filosóficos más importantes para impugnar aquellos vicios que afligían a su pueblo, haciendo uso de la pluma como arma de combate para propagar sus argumentos que apelaban al uso de la razón y el entendimiento. Pero como la destrucción del fanatismo y la superstición implicaba por consecuencia la mengua de los intereses materiales que habían adquirido merced a sus sortilegios, sus enemigos optaron por la venganza como instrumento para perpetrar la más cobarde perfidia cometida en la historia de Filipinas, fusilándole a Rizal, y tratando siempre de estigmatizarle con el baldón de la traición.

Pero es digno de notarse el hecho de que Rizal tuvo muchísimas ocasiones de librarse de la muerte violenta y antinatural que sus enemigos querían imponerle por medio de un asesinato público, mediante la farsa de un enjuiciamiento legal.

Uno de los casos más inmediatos fue durante el curso de su viaje con rumbo a España, cuando se dirigía a Cuba para prestar sus servicios como médico para socorrer a los heridos de la guerra. En vista de que era reciente el estallido de la Revolución contra España, en Filipinas, varios de sus amigos combarcanos le instaron a que se quedara juntamente con ellos en el puerto de Singapur hasta que terminara la revolución, — medida esta que le colocaba fuera del alcance de los esbirros españoles, pero el temperamento de Rizal repudiaba toda clase de subterfugios; antes al contrario, su idea predominante era siempre ponerse frente a sus adversarios, cara a cara, — descartando todo acto que guardara la más remota semblanza de cobardía, deslealtad o traición.

¿Qué más puede decirse de él?

Hoy día, —y lo decimos con seguridad— Rizal es la roca inquebrantable ante cuya figura sus enemigos huyen. Recuérdese que cuando el senador Recto creyó oportuno tocar la piedra del nacionalismo, recurrió inmediatamente a los remedios infalibles usados por el Héroe, formulando una ley para que se hiciera obligatoria la lectura de sus dos famosas novelas, el "Noli Me Tangere" y "El Filibusterismo," como libros de texto en las escuelas públicas y privadas.

Hoy es la celebración del centenario de su natalicio y debemos hacerlo con alegría pascual, pues es el acontecimiento más grande de nuestra historia, así como lo es para el cristianismo el nacimiento de Cristo.

Nuestra bandera ondea orgullosa en testimonio y confirmación de lo que nuestro Héroe anticipó con sus actos, en sus días de gloriosa lucha, dando su vida, haciendo que el rumbo de nuestros destinos repose en nuestras propias manos y no en garras extranjeras.

Renunciemos al fatalismo, siquiera en estos días en los que nuestro júbilo se dirige hacia las grandezas del inmortal Caudillo. Fijemos la mente en sus virtudes sublimes, en sus luchas, en su perseverancia, en su generosidad ilimitada, en la grandeza de su alma, en fin, en su bondad suprema que creó el amor en torno suyo para convertirse hoy en la luz que ilumina el patrio suelo.

Terminemos pronunciando con unción, y con la más profunda reverencia, esa mágica palabra, ese nombre ÚNICO: Rizal.

oOo

Los españoles nos hicieron mucho bien, pero también nosotros les dimos mucho; lo máspreciado que nos exigían: sangre, tierras y la libertad que es el primero y mejor don de la humanidad — Rizal.

DISCURSO, 31 DE DICIEMBRE, 1891

(En el Café Habanero)

Por JOSE RIZAL

LA COLONIA FILIPINA de Madrid, esa flor en quien se espera para renovar el carcomido tronco, ese puñado de jóvenes que á tres mill leguas de sus lejanos hogares debieran tener un solo pensamiento y una sola aspiración, va sufriendo una transformación progresiva.

En prueba de ello, os voy á presentar algunas páginas de su pasado, para que las compareis con el estado actual.

En Sept. de 1882 los viejos y los jóvenes formaban un solo cuerpo: estos unos veinte, y aquellos ocho ó nueve entre comerciantes, propietarios y militares. Su centro común era el Círculo Hispano filipino, en la calle de la Salud. Además de éste, los jóvenes tenían el entresuelo de la calle del Sauco, donde vivían los dos hermanos Antonio y Maximino Paterno. La familia que se visitaba era la de D. Pablo Ortega y Rey, en cuya casa nos reuníamos todos los filipinos, una vez por semana.

Los viejos, entonces, desplegaban más actividad y más iniciativa que los jóvenes, gracias al carácter de D. Juan Atayde que si no pretendía ser el mismo círculo, era al menos el que lo manejaba. Los jóvenes, distraídos por otros pensamientos, dejábanle hacer todo, y podemos decir que la política filipina la hacían exclusivamente las personas de edad. Carecían de patriotismo los jóvenes y faltaban cabezas entre ellos? No por cierto: Sancianco acababa de conquistarse un hermoso nombre con el Progreso de Filipinas; Graciano López, recién llegado de Valencia en donde consiguiera premios, se daba á conocer por sus artículos político-administrativos y por la actividad que jamás le ha abandonado; Tomas del Rosario era el orador inagotable y el escritor florido y ameno;

Julio Llorente, animado de una exaltación romana por todo lo noble y lo grande, prometía brillantes días de gloria para su patria; el ingenioso Laserna, el más aplicado de todos se mostraba todavía francamente liberal en sus aspiraciones é ideas y era con Eduardo de Lete los dos únicos que entonces rendían culto á la poesía; pero tantas inteligencias brillantes se perdían en sí por falta de unión y por exceso de individualismo, cada uno se iba por su lado, y no tratándose de diversión ó de huelgas, no había dos pareceres iguales. En medio del movimiento de la Metrópoli y á la vista del marasmo de la patria, éramos como granos de arena en los torbellinos del simún.

En cambio, los viejos, menos numerosos y de menos genialidad que los jóvenes, se imponían y conducían al círculo por los caminos por ellos soñados y que por no haberse podido seguir, le produjo la muerte.

A la primera sesión á que asistí con toda la emoción de un aprendiz llamado por los maestros para tomar parte en una obra grande y delicada, mi sorpresa solo fué igual á mi sentimiento. El círculo tenía excesivos gastos, los socios, los ricos daban apenas su cuota, y se hacía necesario suprimirlo. Entonces yo, señores, con el entusiasmo del neófito y la fé del joven en los destinos de mi patria propuse que acudieran á Filipinas, se redujeran los gastos y se prorrogara por tres meses la vida del Círculo. Votóse favorablemente y entra el círculo, por decirlo así, en capilla.

¿Entretanto cómo empleábamos el tiempo?

Exceptuando dos ó tres que iban á clase los demás dormían hasta el mediodía,

pasaban la tarde jugando, tirando de la oreja á Jorge, como decían entonces que no se cultivaba aun la fraseología tagala, y la noche, después de las horas de café, se visitaban familias, especiales por no contar ningún varón entre sus miembros. El culto al dios Azar como el de los antiguos cristianos no tenía templo fijo: Allí donde se reunían dos surgía la divinidad, y se veía entonces sobre altares de grosero pino ó cubiertos con un tapete verde toda clase de ofrendas, desde los ridículos centimitos á los billetes de banco y monedas de oro.

El amor nos robaba pocas horas: de los veinte que éramos, tres ó cuatro apenas tenían sus amores más ó menos postizos y deleznales, y sin embargo, señores, éramos jóvenes, latían dentro de nuestros corazones los más ardientes sentimientos, solo que se ahogaban bajo una pesada losa de frivolidad y desaliento.

Figuraos; entonces se consideraba como de mal tono y algo ridículo el ir á clase, como una quijotería la manifestación del sentimiento patrio. Al aplicado le aseguraban que era imposible ganar curso, al patriota, que era inútil intentar nada. Se discutía sobre el número de botones de una americana, pero no sobre los derechos de los filipinos: de la representación en Cortes, ni una palabra. Quizás evitaran todos mentar estas cuestiones para no tocar dolorosas heridas: todos sangraban dentro y como desesperaban del remedio, preferían aguardar la muerte riendo y jugando.

Aquel año publicó el Círculo dos números de su Revista tímidos y prudentísimos, en los que el Sr. Atayde, faltando al Reglamento, dió á nuestra Asociación un carácter monárquico. Ante mi protesta en la sesión inmediata, hubo crisis y entonces entré como vocal.

Entretanto pasaban los meses y los socorros de Manila no llegaban. Habían elegido como corresponsal al Sr. Ramírez de Arellano y éste contestó preguntando por su sueldo, gastos de Correspondencia, etc., etc. Sin embargo hubo uno que envió dos pesos y medio haciéndose socio y pidiendo le arreglasen un asunto que tenía en el Ministerio de Ultramar.

Trasladado á la calle del Baño, medio á merced del Sr. Atayde, y sintiéndose morir, el Círculo tentó un último esfuerzo

y dió un baile — por esta misma fecha — baile que resultó muy espléndido y muy concurrido. Dijéronme que hiciese una poesía y compuse el *Me piden versos*; Laserna leyó una oda a las estrellas. Pero el baile era un canto de cisne, era el último chisporroteo: faltaba aceite y la luz se apagaba.

Violentas discusiones, sesiones extraordinarias, cambios continuos de dignidades, cargos y recriminaciones por los gastos hechos, una casa donde falta harina, he ahí lo que era ya el Círculo. Los viejos, como los ratones que huelen la ruina de una casa, desertaban y abandonaban sus puestos; en una noche tuvimos tres presidentes uno de ellos el amigo Ruiz, y no estuvimos con ninguno contento: los jóvenes echaban la culpa al Sr. Atayde, éste á la dura necesidad, hasta que por fin haciéndose imposible la vida, votamos su muerte. El círculo hispano-filipino vivió como Diógenes buscando un hombre para dirigirlo y murió como Alejandro asistiendo la discordia á sus exequias.

A principios pues del 88 murió aquella sociedad: se la quiso monopolizar, reducir á instrumento de una voluntad y la protesta fué tardía. Dejaron entonces de tratarse poco á poco los viejos y los jóvenes, y aunque á la colonia se engrasó Ventura, Esquivel (Jose), Rogers, Zamora y otros, nada importante sucedió en el primer semestre, exceptuando tal ó cual considerable pérdida en el juego, un baile en la calle del Saucó, una excursión campestre, algunos paseos por el Retiro en compañía de dos familias que á principios de primavera conocieron los filipinos y calificaron de explotativas. Graciano era el único que se ocupaba en los periódicos de nuestro país, y era una voz más que clamaba en el desierto, en medio de los océanos tempestuosos.

Y sin embargo todos conocíamos el estado de postración en que estábamos. En el banquete á Zamora, dado á propuesta de Maximino Paterno y donde Lete leyó una poesía, desentoné porque pinté con alguna viveza nuestra negra situación y el incierto porvenir. Hidalgo con la tristeza en la voz y el desaliento en la mirada, brindó porque "los filipinos antes de volver á sus hogares pudieran sacudir el polvo de sus calzados".

Creo que no pasaron de cuatro los que aquel Junio aprobaron las asignaturas.

El verano lo pasé en París, y así para mí el segundo año comienza desde el Setiembre de 1883.

Empiezan á formarse agrupaciones en la nebulosa colonia y de las ruinas del círculo se intenta la creación de masas compuestas de jóvenes tan solamente; Llorente, su hermano, Lete y yo ponemos casa que con la de Ventura en la calle Campomanes y la del Sauco forman el trípode de la nueva sociedad. Apenas se juega ya; ni en la nuestra ni en la de Ventura. Habiendo entrado en una nueva época de su vida una persona de la calle de Barquillo, los filipinos dejan poco á poco la casa, y sin círculo, sin tertulias y sin juegos, se concentran en sí y solo se reúnen en los cafés. Evaristo Aguirre, Francisco Esquivel, Rafael del Pan y otros aumentan el número: aquel año ya no era una rareza ir á clase. Ventura, Laserna, Llorente, del Pan, Aguirre, Tuason iban á la Universidad; Lete, los Paternos y yo íbamos á S. Carlos.

Principiábanse con todo á introducir cizanas y enemistades en lo que con tanto tacto y trabajo apenas se unificaban, y entonces concebí el proyecto de introducir el banquete de fin de año, como ágape de conciliación. La idea me la había dado Rogers al pasar por Barcelona, pero falto de voz y de personalidad no me había atrevido de proponerla hasta entonces.

Aceptóse y lo organizaron los Paternos. Dióse en el café de Madrid en esta forma: A las doce nos sentábamos en la mesa, uno llamaba desde fuera diciendo que era el año nuevo, entraba, y le pronunciaba el juicio del año y de los filipinos y se hacían augurios. Después hablaban todos uno por uno, y se resumían los brindis. El primer año tocóme iniciarlos y resumirlos. El acto tuvo un carácter más bien serio é imponente que alegre y cordial.

Este banquete produjo sin embargo gran entusiasmo y se trató de resucitar el Círculo, para lo cual hubo sesiones en la calle del Sauco á las que asistió el Coronel Abreu y en donde por primera vez se mezcló con nosotros Pedro Gobantes. No hubo unanimidad de pareceres: Gobantes

quería un periódico, Esquivel, Lete y otros un Círculo elegante y comm'il faut, y como faltaba dinero, Lázaro no resuscitó.

Pero el acontecimiento más grande del 84 y que nos reveló el poder y el patriotismo de la colonia fué el Spoliarium.

De los tres pies del trípode de que os había hablado antes, el de la calle del Sauco se había debilitado mucho con la vuelta de D. Pedro Paterno y lo que él perdió lo ganaron los otros: las opiniones de la calle de Campomanes (Ventura) y de la nuestra pesaban ya en las decisiones de la colonia. Sin embargo todas las agrupaciones rivalizaron en celebrar el triunfo de Luna. Pedro Paterno, Gobantes y otros más pensaron el banquete; nosotros al instante nos adherimos; nosotros quisimos un regalo más duradero y todos contribuyeron. Señores; filipinos hubo que teniendo solo 50 duros al mes como Aguirre dieron diez para el homenaje á Luna; Dayot apesar de no reunirse con nosotros, envió 3 pesetas; Valentin, 20 duros. De los viejos, excepto uno, nadie contribuyó.

El banquete dióse en Junio, época de los exámenes. Pedro Paterno era el designado para hablar el primero, pero yo no sé por qué, algunos dias antes renunció y me pusieron en su lugar. Hasta entonces yo no había pronunciado ningún discurso, y aunque tenía nueve asignaturas, cuatro oposiciones, una licenciatura, me sometí á la voluntad de los demás, juzgando siempre que cuanto más pesado sea el cargo, menos debe uno rehusarlo. Si os recuerdo esto, señores, no es para gloriarme sino para probaros que apesar de la desorganización que había entonces, respetábamos ya como respetamos ahora la voluntad de la mayoría. En este banquete, al resonar los aires nacionales de Filipinas que P. Paterno dispuso se tocaran en una pieza vecina, un profundo silencio reinó, y varios ojos se llenaron de lágrimas; creíamos que nos hablaba el espíritu de nuestra patria en aquellos plañideros acentos como bendiciéndose: los extraños respetaron nuestro dolor.

En este banquete fué donde por primera vez vi al Sr. Morayta sentándose entre los filipinos y tomando ya con calor su defensa.

Aparecen también varios artículos de polémica y política en los periódicos, aunque firmados con pseudónimos por Gobantes, por Lete y por mí. Los acontecimientos de Ilokos y Pangasinan nos unen más aun y se habla ya más á menudo de las necesidades de la Patria: entonces solo se jugaba al ajedrez y á las piedras, pero sin interés ninguno y después de cenar.

Como consecuencia natural los que ganaron curso fueron muchos y varios terminaron la carrera.

El tercer año no fué abundante en acontecimientos, pero en conjunto nada dejaba que desear. El juego había desaparecido por completo y las clases y los repasos se veían frecuentados por filipinos.

En el banquete del último día de año (1884) á que asistieron todos los viejos, entusiasmados con el del año anterior, se dieron á conocer como dos grandes oradores. Lete que inició los brindis y Llorente que pronunció el mejor discurso que jamás oyera de él. Hablaron todos, menos el que debía resumir los discursos: el pobre D. José Cañas dió por terminada la reunión, levantándose muy satisfecha.

El 1885 se publicó el Niay. —El Junio los que aprobaron sus asignaturas eran la gran mayoría: uno ó dos solo no se presentaron pero se prepararon para Septiembre.

He aquí, señores, el resumen de los tres años que ví en esta Corte. Veis como poco á poco se ha ido formando la unión en el elemento joven, gracias á acontecimientos que han impresionado su corazón.

En los días más ingratos el sentimiento por la patria no nos ha abandonado jamás; si los mutuos recelos por la independencia individual y el natural orgullo de cada uno han parecido oscurecerlo, la

sola invocación al nombre Patria la ha hecho revivir y se ha presentado poderoso y dispuesto como el genio de los cuentos orientales. La tierra nunca fué estéril, y en ella si por mucho tiempo solo ha brotado cizaña, ha sido porque faltaba la buena semilla; si el terreno se ha encharcado y en fango se ha convertido el agua ha sido porque faltaba el movimiento. Los vicios, esos poderosos hijos de la inactividad, han huido de nosotros tan pronto como un grave asunto nos ha ocupado y podemos decir que aunque á veces sufrimos desalientos y parece que retrocedemos, marchamos al fin, y progresamos. Nuestro corazón es noble y nuestro fin es santo.

Ahora la colonia filipina va comprendiendo las ventajas de la unidad; ahora sabemos todos que el hierro es fuerte y el aire es compresible porque las moléculas del uno tienen poca cohesión, mientras que las del otro forman una compactísima masa dejando apenas vacíos entre sí. Comprendo, señores, que en esta situación la libertad individual padece en sus prerrogativas, pero el destino lo quiere así: las moléculas del cuerpo más sólido y compacto son las más comprimidas, y los ejércitos más poderosos son los más disciplinados; que nos importa, señores, sacrificar parte de nuestras libertades si las depositamos en el altar de la patria, si esas partículas de que nos desprendemos son como los granos que se guardan para sembrarlos y recoger después abundante cosecha?

Afirmemos pues, señores, cada vez más la unión y la solidaridad entre nosotros: que el bien de la patria sea nuestra única razón, y probemos á todo el mundo y hagamos constar que siempre que el filipino ha querido, ha podido. +

Yo siempre, en todo tiempo, estoy dispuesto a servir á mi patria, no solamente con la pluma sino también con la vida, siempre que mi patria exija que hiciera este sacrificio. — Rizal.

INVOCACIÓN A RIZAL

(En el 40.º aniversario de su nacimiento)

Por Fernando Ma. Guerrero

*Te invoco — ¿por qué no? — Yo necesito
en el fiero dolor que me atenaza,
hablar contigo que dejaste escrito
el evangelio libre de tu raza.*

*Nuestra tierra, la tuya, aun ¡ay! padece.
La úlcera social que combatiste
ha retoñado, y se exacerba, y crece
como en aquel ayer obscuro y triste.*

*¡Ah! Mi dolor es grande... Yo te invoco,
yo te conjuro a ti: ¡sal de la tumba!
En todo lo que siento, miro y toco
hay algo que se pudre y se derrumba.*

*Infúndenos tu aliento; danos fuerza
para afrontar este turbión deshecho;
haz que el árbol reciente no se tuerza
ni que la fe agonice en nuestro pecho.*

*La maldad gana adeptos, Judas vive,
cunde como la peste el servilismo,
y en esta confusión, hay quien concibe
como utopía suicida el patriotismo.*

*¡Y te nombran los viles! ... ¡qué
sarcasmo!
¡qué insulto para ti que despertaste
el alma popular de su marasmo
y que nunca a los fuertes adulaste!...*

*Impide nuestra ruina, danos fuerza
para afrontar sin miedo el torbellino;
haz que el árbol nativo no se tuerza
ni que yerren las almas su camino.*

*No nos duele el calvario: si es preciso
que se prolongue el sacrificio ¡sea!
Corone nuestras frentes el citiso
que puede redimir como la idea.*

*Mádanos tu firmeza invulnerable,
tu desprecio al patíbulo y las balas,
tu fe en la libertad, que fue inviolable,
tu espíritu, tus fibras y tus alas.*

*¡Oh! ¡Que en el porvenir que se prepara
sean días de triunfo nuestros días!
¡Que no lllore jamás María Clara
sobre el cadáver del patriota Elías!...*

19 Junio 1901

19 DE JUNIO

Por MANUEL BERNABE

(Philippines Free Press, Junio 22, 1929,
p. 57)

*¡Oh, fuerza evocadora del momento!
¡Oh, el día más solemne de los días!
¡Loado tú, que viste el nacimiento
de una edad sin luz, del gran Mesías!*

*Rizal, mientras tu madre te acunaba,
sollozando un kundiman filipino,
¡Cuan dura la cadena que arrastraba
tu Patria digna de mejor destino!*

*Ya de la tierna infancia en los albores,
haciendo del saber primer acopio,
dijiste que el amor de los amores
era la libertad del solar propio.*

*Nadie torció tu vocación. ¡Malhayan
los ruines que empolvieron tus doctrinas!
La sangre que vertiste en Bagumbayan
tiñó de fuego el sol de Filipinas.*

*Tu obra de amor y libertad persiste,
y es llama viva entre los patrios lares.
Al recordar el día en que naciste,
su dios te aclaman todos los hogares.*

*En las preces del alba te invocamos,
bajo las sombras tu virtud nos guía;
y, al pie de tus altares, esperamos
el santo amanecer de un nuevo día.*

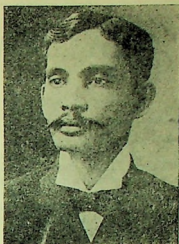
*El áureo germen que la tierra entraña
fruta madura es, no ansiedad quimérica;
tu voz que un tiempo resonó en España,
ha despertado el corazón de América.*

*¡Junio, mes de los signos lisonjeros,
que nos diste en Rizal savia de ideas!
¡Gloria a ti, por los siglos venideros!
¡Toda la eternidad loado seas!*

Coronas de flores y laureles son creaciones
de pueblos libres. —RIZAL.

RIZAL

Por CECILIO APOSTOL

*Cuántas veces la insania de los hombres
erigió las mentiras en verdades!
El error es así: cambia de nombres,
pero es el mismo en todas las edades.*

*Los siglos pasarán; y la estulticia
seguirá como en épocas luctuosas,
quitando a la Verdad y a la Justicia
el imperio en el orden de las cosas.*

*Se halla haciendo del mundo un escrutinio,
un aspecto del mal, un mal profundo:
el tirano que sigue en su dominio:
la tiranía, emperatriz del mundo.*

*Dios, que todos los males ha previsto,
no consiente ni déspotas ni ilotas,
Para salvar al mundo nace Cristo:
muerto Cristo, nacieron los patriotas.*

*Y patriota es Rizal: en un chirrido
brotó con esas flores idearias;
las ciñe el resplandor de un solo nimbo,
el nimbo de las glorias libertarias.*

*Para su gloria y para gloria nuestra,
no fué sólo un Patriota legendario:
apareció también en la palestra
con el laurel del héroe literario.*

*La concusión que no temió el escándalo,
se estremeció al oír la voz tonante
del arpa que pulsó, arpa de sándalo,
incorruptible y a la vez fragante.*

*Jamás un cortesano ditirambo
dijo su musa varonil y adusta:
eran su estrofa y su valiente yambo
para la Patria y la Verdad augusta.*

*Arrancó de sus alas aquilinas
una pluma evangélica mojada
en sangre de las almas filipinas,
que al par sirvióle de cincel y espada.*

*Como el diamante, dura y luminosa,
de esa pluma brotaron al ensalmo,
con la queja la risa dolorosa;
con la bizarra imprecación, el salmo.*

*Y la Patria que el héroe iluminara,
con el sol de su genio no común,
lloró con la ideal Maria Clara,
protestó con el alma de Simoun.*

*No bastó, sin embargo tal empeño:
más sacrificios requirió la obra.
La libertad de un pueblo, el más pequeño,
sin róditos de sangre no se cobra.*

*Cumpliendo con la ley del fatalismo
que impone al redentor la Providencia,
para sacar al pueblo de su abismo,
pagó Rizal el precio: su existencia.*

*No le mataron: su magín profundo
llevaba el mundo de una gran idea,
y aplastado cayó por ese mundo
que pesaba en su espalda gigantea.*

*Si no fuera mi Patria idolatrada
tierra de amores, rica y abundante,
ni fuera por su encanto codiciada,
con tener un Rizal tiene bastante.*

*Adora en tu Rizal, pueblo querido.
Hay una deuda para ti sagrada:
esa deuda de amor que has contraído
en el momento actual no está saldada.*

*¡Ni lo estará jamás! — ¡Y es un consuelo
que en muchos siglos de cristiana vida,
después que Cristo descendió del cielo,
siga la Humanidad tan corrompida?*

*¡Sufre y espera, corazón humano!
El que confía en Dios no desfallece.
No siempre el día despuntó temprano.
¡Pero siempre amanecerá;*

LA MASONERIA*

JOSE RIZAL

Ven.: Maes: Quer.: Her.:

Cuando profanos llamamos a las puertas del Templo para ser iniciados en los misterios de la Mas.: con el corazón palpitante y la emoción en todo nuestro ser ante la presencia de lo desconocido escuchamos tres palabras tranquilizadoras a nuestro oído con insistencia repetidas: Ciencia, Virtud y Trabajo.

Estas mágicas palabras cuya halagadora promesa un tiempo hacía viajar al través de procelosos mares en imperfectas embarcaciones a los Pitágoras y Herodotos para buscar su resolución en las penumbras de la sacerdotal Tebas; esta Trinidad poderosa que, descendida a la tierra, la convertiría en paraíso y digna morada de dioses, estas tres palabras ciencia, virtud y trabajo o sea la deificación de la inteligencia, la deificación del sentimiento y la deificación de la actividad, han de ser el objeto de la presente conferencia estudiándolas en el seno y en el concepto de la moderna masonería.

¡Ciencia! direis tal vez, ¿qué ciencia se debe en el tem.: Mas.'? La ciencia pudo haberse refugiado en él durante las épocas bárbaras para levantar los sublimes momentos arquitectónicos de las pasadas centurias, como se refugiaron las bellas letras en los tranquilos y sosegados claustros de los monasterios, pero hoy la ciencia está libre, se ofrece a todos y no se la ha de buscar ciertamente en las tenidas semanales de las Logias sino en las Universidades, en los Centros Científicos y en los gabinetes de los Sabios!

Conforme, queridos her.'. La ciencia está libre como la luz su inspiradora! La Mas. ha sido su nodriza, la ha guardado como una llama sagrada mientras rugía la tempestad, y vuelta la calma, la ha entregado al mundo para que se alumbrase con sus rayos! ¿Qué hubiera sido de la ciencia sin los misterios de que la rodearan los sacerdotes egipcios y los antiguos magos?

Como semilla, apenas roto el perispermo, entregada a las furias de los elementos, habría perecido, en manos de la ignorancia y del abandono. Las Mas.' sometiendo a duras pruebas a los neófitos de la ciencia, —porque Masonerías eran los misterios de Isis, Eleusis, de la gran Madre etc.—se aseguraban por ese medio de que el suelo donde iba a depositarse la semilla la haría germinar, de que el que iba a recibir la luz la iba a defender contra todos los embates.

Más tarde, una Religión pretendiéndose la única poseedora de la verdad, quiso sujetar y tiranizar a la ciencia que decía otras verdades y promulgaba otras doctrinas. Aquella religión era poderosa y la Ciencia sufrió largo cautiverio. ¿Quién la libró? La Mas.' proclamando la libertad de la razón humana y trabajando para que se la reconociese.

Sí, la ciencia está ya libre pero su espíritu vive en el templo como alienta en medio de las ruinas de Roma el espíritu de sus heroicos varones aun después de la proclamación de sus leyes sabias! Y en este concepto invocamos aquí al nombre de ciencia, y la Mas.' volverá a luchar por ella cuando se encuentre en peligro, como lucha para que Filipinas la abra sus cerrados horizontes.

Con respecto, a la palabra Trabajo, no os sonrisais al pensar en lo que hacemos en nuestras reuniones semanales de tres horas cuando más. Ciertamente es que en el mundo profano atruenan las máquinas agitando sus brazos de acero y removiendo el aire con sus poderosos volantes y sus dobladas escéntricas; cierto que en los inmensos talleres trabajan en activa colmena el niño, el joven, la doncella, la esposa, el anciano, el hombre en la producción de mil objetos necesarios a la vida; cierto que el trabajo hace ahora vibrar al mundo en todas sus moléculas y poros, desde las entrañas de la tierra donde el minero arranca el carbón, más útil mil veces que el pre-

*Este discurso de Rizal se ha traducido al inglés con el título *Science, Virtue, and Labor*.

ciado diamante, hasta la alta cima de los nevados montes que escala la locomotora respirando fuego arrastrando consigo el pensamiento humano; cierto y muy cierto que nuestra actividad es nada al lado del buzo que desciende en los abismos de los mares, del explorador que se interna en continentes misteriosos, del ingeniero que no contento con camino libre de los océanos va a cortar continentes, abrir canales, surcar el aire en busca de nuevas vías! Todo esto es verdad pero no olvidemos que si estas maravillas se contemplan ahora ha sido gracias a la libertad masónica y a la buena distribución de los obreros instituida desde antiguo por los egipcios masones. Cuando veamos al joven robusto y activo al lado de la madre decrepita y débil, pensemos en que ella la ha llevado en su seno, le ha cuidado tierno niño, y le ha dado la savia de sus pechos.

El taller mas. era antiguamente un verdadero taller donde se discutían los planes de los trabajos que aun hoy admira el mundo como los templos de Bulak, la catedral de Estrasburgo, la de Colonia etc.; en el seno de los talleres Masónicos de la Santa Wehna se refugió la libertad humana para trabajar contra los castillos feudales de la feudal Alemania, y en talleres masónicos fue también donde el espíritu del hombre trabajó noche y día para derribar la siniestra Bastilla, hundir un trono, igualizar a los hombres y complementar la grande obra del Nazareno! Que!? acaso el obrero que hace saltar la piedra de la cantera para con ella levantar las paredes de un palacio morada del orgullo y del placer o los muros de una prisión antro de la desesperación y del lamento, acaso este masón de los antiguos tiempos trabajara más que el masón moderno cuya inteligencia se aguja y se fortalece para destruir toda denigrante desigualdad y para levantarle al hombre redimido su esplendente morada, amasada tal vez en sangre de tiranos?

No, queridos hermanos: el masón moderno trabaja y debe trabajar aun: que los masones de los pueblos libres se ocupen del engrandecimiento del comercio y de las obras de beneficencia enhorabuena! Pero no deben descansar mientras la tierra alimenta un tirano, mientras la noche recoja en sus ecos las quejas del oprimido,

mientras haya esclavos, mientras haya opresores! Y este trabajo es quizás el más grande que la Mas. jamás se haya impuesto y es el único digno de su nombre universal.

Ahora pasemos al estudio de la Virtud que adrede he dejado para lo último por considerarlo como el tema más importante de la Masonería.

¡Virtud, virtud! Tu no eres más que un nombre! decía Catón hace diez y nueve siglos, y quizás muchos de entre vosotros repitan ahora la misma frase al oír la extraña palabra! Schiller exclamaba: Cuando dejaré de oír hablar de ti, oh virtud? El día en que se te alabe menos, estarás entre los hombres.

¿Qué! virtud practicamos dentro de este recinto? Quizás vuestras conciencias en el fondo de vuestros corazones a la vista de las pasiones que ni en el seno mismo de los templos refrenamos, se sonrían melancólicas, y como desengañadas al sonido de este nombre. Quizás tengáis razón, pero antes de pasar adelante, veamos qué entendemos por virtud porque encierra una idea que está en boca de todos y sobre la cual no están conformes todos los pueblos.

El chino ve la virtud en el respeto a los mayores, en el culto a los antepasados y en la práctica de sus infinitos ritos y ceremonias; el indio en la inmovilidad corporal y estática considerándose santo aquel que pueda conservar sin moverse una postura determinada durante meses y meses; el persa la hallaba en la pureza de la vida siendo por eso su símbolo el fuego purificador; la virtud del judío consistía en temer a su Jehova, cumplir con los preceptos materiales de su Deuteronomio y esperar el advenimiento del Mesías para entrar en posesión del mundo entero. La virtud del griego consistía en el estoicismo, en saber sufrir todos los males con perfecta tranquilidad de ánimo, por eso el espartano ofrecía ante ella sus más caros sentimientos, sus impulsos más naturales creyéndola feroz y sin entrañas, mientras que el budista la practicaba en la dulzura de las costumbres y en el amor al prójimo. Por otra parte Roma buscaba la virtud en la entereza, en el sentimiento varonil, y por eso la llamaba *virtus* como si dijése-

mos virilidad: para ella era virtuoso el que se conservaba hombre, el que se sabía sacrificar en los grandes peligros, el que sabía morir por las leyes, por el nombre y la gloria de Roma. Vino el Cristianismo, trastornó muchas creencias, y en un principio ¿en qué consistieron las virtudes Cristianas? La religión cristiana heredera, resumen y esencia de las religiones todas, reflejó en sus virtudes las de todas ellas, y santificó la humildad, el estoicismo, la pureza, agregando a estas, como verdadera oriental, la caridad, virtud que el Mahometismo elevó después a sublime altura.

Más tarde las doctrinas se adulteraron, faltó la fe, el espíritu religioso fermentó en espíritu de secta, los que predicaban igualdad y pobreza quisieron ser señores y ricos, y entonces la virtud se confundió con la intolerancia y el fanatismo y cuando más inofensiva adoptó las formas de la antinaturalidad. Fue virtud el celibato forzoso cuando Dios dijo creced y multiplicaos; fue virtud el horror a lo bello, el odio al amor cuando toda la naturaleza es hermosa, cuando desde la luna a la flor toda la creación predica amores; fue virtud el ayuno y la abstinencia cuando el hombre necesita desplegar y multiplicar sus fuerzas para emplearlas en servicio de sus semejantes; fue virtud el azotarse y rebajarse cuando el dolor es la protesta de la naturaleza y cuando el reptil mora en el fango y Dios en las alturas, y en fin, fue virtud la ignorancia misma cuando la sabiduría es atributo divino, cuando la inteligencia es un don y cuando el hombre solo se redime merced a sus profundos estudios.

Siglos bárbaros, queridos hermanos, aquellos en que las emanaciones de los claustros trastornaron de esa manera las inteligencias humanas. Pero aun podía descender más y la caída de la razón fue más grande y más profunda todavía, y entonces se llamaron virtudes: el odiar a los hombres que no profesen la misma fe, el destruirlos y quemarlos; el recitar palabras sobre palabras, disparates sobre disparates y quizás blasfemias sobre blasfemias delante de imágenes de hombres santificados y deificados; llamose virtud el creer en imposibles y el rechazar las conclusiones de la ciencia y de la experien-

cia, virtud la fe en el absurdo, el dar al Papa para que sostengan su boato, el dinero que se niega al joven para que ilustre su inteligencia, virtud la locura, la insensatez, lo ridículo y hasta los mismos vicios con tal de darles cierta capa de religión.

Descendido a este abismo el criterio humano y espantado de su caída vuelve la vista hacia lo pasado y suspira por la virtud de las heroicas edades.

¿Qué eres, oh virtud? Eres un vano nombre, eres la fuerza de voluntad que resiste a todos los sentimientos naturales? Eres quizás una palabra inventada por algún maligno egoísta, para que alucinados los cándidos ante el brillo de tu gloria se inflamen los sentimientos generosos para él después explotarlos? Te han inventado a ti los poderosos para acostumbrar a los oprimidos a que bajen el cuello, o te invocan a ti los infelices para que echés en cara su conducta a los opresores? Eres una protesta ó eres un engaño? Eres el patriotismo que agrupa a los pueblos en grandes familias, o eres el individualismo que pone al hombre en lucha con los demás hombres?

Si hemos de admitir el principio del vulgo que toma por virtud el sentimiento cuya práctica redunde en bien de los demás y perjuicio del que lo hace, en España la virtud sería no ser empleado, no ser orador y ser un acreedor paciente y sufrido; en China como en el resto del mundo sería el dejarse engañar por todos, en Francia del dar y nunca recibir pour-boires, etc.

Ante tantas contradicciones de las apreciaciones humanas, la conciencia necesita una norma.

Por virtud debe entenderse el constante cumplimiento del deber, así como por vicio la constante infracción del mismo y en este sentido la palabra virtud entra de lleno en el taller mas: pudiendo decirse que es el fin de la Masonería y su única vida.

Por virtud entendemos el constante cumplimiento del deber. En esta definición tenemos que aclarar la palabra deber. ¿Cual es el deber del hombre en las edades modernas?

El principio de haz bien es muy vago; el de no hagas a los otros lo que no quieres que te hagan a ti es defectuoso porque ¿cuantas cosas debemos hacer a los demás que no queremos que se hagan a nosotros! La limosna por ejemplo, es una. El principio de ama a tu prójimo como a ti mismo es muy hermoso pero impracticable: es divino pero eso no es humano; hay hombre que pueda sentir la misma afección a la vista de un prójimo cualquiera.

El deber del hombre moderno a mi ver es trabajar para la redención de la humanidad, porque una vez dignificado el hombre habrá menos desgraciados y más felices en lo que cabe dada nuestra condición. La humanidad no estará redimida mientras haya hombres explotados, mientras haya razas oprimidas, mientras unos pocos vivan de las lágrimas de los muchos, mientras haya inteligencias castradas, y ojos cegados, para que otros vivan como sultanes y solo ellos se recreen ante la contemplación de la hermosura. La humanidad no estará redimida mientras la razón no sea libre, mientras la fe quiera imponerse a los hechos, mientras que los caprichos sean leyes y mientras haya naciones que sojuzguen a las otras. La humanidad para que conquiste el alto destino a que Dios la guía, necesita que en su seno no haya disensiones ni tiranías, que las plagas no la diezmen y que no resuenen en su marcha ayes y maldiciones. Es menester que en triunfal carrera pase al compas de los cánticos de gloria y libertad. la faz brillante y la frente serena.

Así la Masonería predica y practica el santo principio de la libertad, igualdad y fraternidad entre todos los hombres y en ellas consisten las virtudes masónicas, las únicas virtudes cuyo cumplimiento desterrará de entre los hombres las guerras y los abusos y traerá el reinado soñado por todos los grandes reformadores.

En este concepto, hoy por hoy la virtud no tiene más templo que el templo mas, de donde parten algunos destellos que iluminan a muchos pensadores profanos en este concepto la virtud deja de ser una cualidad estéril, rara, antinatural, feroz o devota; la virtud se hace hermosa, fecunda, civilizadora, universal, porque ¿qué más hermoso hay que la libertad, la igualdad y la fraternidad de todos los hombres? Ruedan las miradas de mundos en paz y libertad al través de los piélagos del espacio sin fin, y en su divino curso entonan un himno de amor al que los ha creado; las águilas cruzan majestuosas los aires y unas a otras se observan y se respetan; los animales mas fieros en el fondo de sus cavernas o en la soledad de los desiertos van cada cual a su casa sin destruirse entre si, sin tiranizarse; los árboles elevan al sol su majestuosa copa y susurran y confían al céfiro el canto de gracias por la luz que les vivifica y viste de colores; las flores asoman sus frescas hojas llenando el aire de perfume y sonrisas, la vida, la alegría, el amor, la libertad nacen en todas partes aun de la misma muerte y de la misma basura, tan solo el hombre es enemigo del hombre, tiraniza a sus semejantes, oprime a todos y se goza en la humillación de sus hermanos; el llanto anuncia su vida, las miserias y los combates tiñen la tortuosa estela de su existencia con lágrimas, sangre y hiel; los vicios, las enfermedades y las pasiones producen su muerte que por lo regular se desenvuelve entre terrores y sufrimientos, y como los tiranos que envidian rugiendo y llorando lágrimas de fuego, la suerte de los campesinos el hombre, el rey de la creación envidia llorando tambien la suerte de insectos, la suerte de la mariposa que entre flores y flores, se alimenta de néctar, nace con la aurora y muere con el día sin ver, para fortuna suya las tristes sombras de la noche!

Quiero dar a mi pueblo un ejemplo, que yo no escribo

para mi ó por mi gloria, sino por mi patria y por eso pre-

fiero la verdad a mi fama. — Rizal.

Rizal El Hombre De

FUERTES CONVICCIONES

LUCIANO DE LA ROSA

Fué una tarde de los últimos días del mes de junio de 1892. Tarde placentera, llena de encantos. El día amaneció radiante de luz. ¡Qué misterios tiene la vida! Sin sospecharlo nadie, un carruaje tirado por dos caballos, apareció en la calle San Antonio, distrito de Paco, y fué directamente hacia el sitio en donde yo me encontraba (en el portal de la casa de Don Mariano Ruiz de Arana) en tertulia con la que es hoy mi adorada esposa de dulce nombre Concepción y una hermanita de la misma llamada Victoria, niña hermosísima de unos doce años de edad.

Del carruaje se apeó un hombre trajeado de negro con un sombrero negro. A unos veinte metros detrás del carruaje venía un quiles, en el que iba un capitán o teniente de la guardia civil veterana. El hombre del carruaje siguió caminando hasta llegar al sitio en donde yo me encontraba. Y dirigiéndose a nosotros, con voz suave, nos dijo:

—“Buenas tardes, quieren Vds. tener la bondad de decirme cual es la casa de Don Anacleto del Rosario?”—

—“Esa es la casa, señor, fué mi contestación — señalando la casa del mismo Don Anacleto situada exactamente a unos diez metros de distancia de la casa de Don Mariano Ruiz de Arana.

Al despedirse, se fijó en la jovencita de nuestro grupo y cogiéndola la cabeza, dijo lo siguiente: “¡Qué hermosa cabeza tiene esta niña, digna de estudio!”

El hombre con quien hablé, lo supe después, no era otro, sino el mismo Dr. José Rizal en persona. Era la primera vez que yo veía al Dr. Rizal.

De pronto, vinieron a mi mente los varios retratos que mi padre, Don Agustín de la Rosa, poseía del Dr. Rizal. Mi admiración no tuvo límites. Una especie

de honda veneración se apoderó de mi alma. Me consideré como el ser más afortunado de Filipinas.

El Dr. Rizal era de una fuerte constitución física. De color ligeramente moreno. Sus mejillas algún tanto sonrosadas, probablemente a consecuencia de sus viajes por los países fríos; de hombros anchos, frente despejada, de pechos robustos. Tendría unos treinta años de edad. Su estatura sería de cinco pies y dos pulgadas poco más o menos. Una dulce sonrisa aparecía dibujada en su boca. Sus ojos denunciaban a un pensador.

Don Anacleto del Rosario evidentemente aguardaba la visita del Dr. Rizal. Los dos se abrazaron y juntos se pasearon por el ancho jardín de la casa. Hablaban en voz baja, apenas perceptible a la distancia del sitio en donde yo me encontraba.

Con seguridad hablaban sobre cosas grandes.

Lo único que oí antes de separarse Rizal del Sr. del Rosario, fué este corto diálogo:

—“Pero, ¿estás loco, Pepe? — dijo el Sr. del Rosario.

—“Pero, ¿qué quieres que yo haga, replicó el Dr. Rizal, tengo una misión que cumplir.”

Es todo lo que conseguí oír. ¿Cual era esa misión? Con seguridad hablaban de su Patria irrendenta.

Y cosa extraordinaria sucedió después. Cuando los vecinos del lugar se enteraron de la presencia del Dr. Rizal, como movidos por un resorte, se encaramaron sobre el cerco de caña que rodeaba todo el inmenso solar de la casa del Dr. del Rosario, echándolo todo abajo completamente para ver de cerca al Dr. Rizal. Era evidente que el Dr. Rizal comenzaba a despertar la conciencia pública. Después de aquella memorable ocasión, volví a ver

A R I Z A L

"Qué seréis en lo futuro?
 "Cuando más feliz, país de
 "pronunciamentos, país de
 "guerras civiles, república de
 "vapores y descontentos
 "como algunas repúblicas
 "de la América del Sur".

"El Filibusterismo" — Rizal.

Mártir insigne de la Patria mía,
 padre inmortal de nuestras libertades,
 yo soñaba ofrendarte en este día
 almo florón de aunadas voluntades,
 pero, señor, es flagelante ofrenda
 para tu genio nuestra actual contienda.

Derramaste tu sangre sacrosanta
 para teñir la Aurora de tu tierra,
 y en medio del horror que nos quebranta,
 y en medio de esta fratricida guerra,
 la Patria yace esclava de impostores,
 políticos, avaros y traidores.

La sangre hermana está formando rias
 hacia el mar de bastardas ambiciones,
 y el fragoso ciclón de felonías
 envuelve hasta a mujeres y varones,
 que abandonan santísimos hogares,
 y se olvidan de Dios y sus altares.

Con el alma sangrante en la capilla,
 — como en el Huerto el Redentor Divino —
 soñabas en la inmensa maravilla
 de dar a nuestra Patria otro destino,
 más noble, más honroso, independiente,
 y alta y sin ceños la morena frente....

al Dr. Rizal dos o tres veces más en la casa de mi padre Don Agustín de la Rosa, situada en la calle Real de Paco, hoy calle Herran. (Mi padre fué después el Fiscal de la Liga Filipina fundada por el Dr. Rizal.)

La última vez que le vi fué en la mañana del día 30 de diciembre de 1896, cuando fué ejecutado en la Luneta por los enemigos de Filipinas.

Yo vi al Dr. Rizal cuando recibió la primera descarga de los fusileros. Yo le vi sangrando, ya caído, y en presencia de aquella muchedumbre en cuadro, que aullaba como fieras hambrientas, y vi también cuando recogieron su cuerpo, ya exánime.

Rizal nos presenta uno de esos raros ejemplos que de cuando en cuando se re-

Acceptaste el horrendo sacrificio,
 sin apartar el cáliz de tu boca,
 y sin pensar que en negro precipicio,
 después, la Patria correría loca,
 arrojada por hijos ambiciosos,
 falsarios, y traidores y tramposos.

En una amarga inmolación le diste
 a nuestra Patria lo que Dios te diera:
 padres, vida, amor, todo lo que hubiste,
 y todo en gloria a la inmortal bandera,
 para que en pos de algunos años sólo,
 todo se hundiese en traición y dolo.

Victima el pueblo de la lid política,
 ese pueblo se arrastra en la pobreza,
 y en medio a toda esta pasión nefítica,
 es la lucha entre hermanos, sin nobleza,
 el dilecto deporte en sus inquinas,
 con olvido total de tus doctrinas....

Ya la vergüenza es emoción inútil
 para estos seres que han perdido todo;
 visten traje de cínico inconsútil,
 y es fútil el honor: viven de lodo!
 Con su aliento emponzoñan el ambiente,
 y está enferma tu Perla del Oriente.

Rizal, hombre de bronce, gran patriota,
 baja del plinto pétreo en que te alza
 su amor la raza nuevamente ilota;
 - deshaz de un golpe mi visión si es falsa -
 pero baja del plinto, deja el templo,
 y enseñanos civismo con tu ejemplo!

VICENTE DE JESUS

gistran en la vida humana: su entereza de ánimo.

Nuevo Cristo de su Raza, no se amilano ante la Muerte. Aquella figura, predestinada a la inmortalidad, lejos de estremecerse ante los esbirros armados, se sintió más gigante en sus convicciones políticas, más grande en sus creencias religiosas, y cuando su espíritu, nimbado de luz celestial, hubo traspasado los umbrales de lo Ignoto, más de un histrión, con toda seguridad, habría sentido temblores en sus entrañas. En el alma de los asesinos hay siempre, como una expiación sorda, un cierto asomo de horror por el crimen que cometen. Luzbel, cuando se rebeló contra su Dios, habría experimentado ese mismo sentimiento.

Si Rizal viviera....+.

COLEGIO MODERNO*

Jose Rizal

El objeto de este centro es formar y educar á los jóvenes de buena sociedad y disponiendo de ciertos medios, con arreglo á las necesidades de la época y á las circunstancias.

Las asignaturas que se han de enseñar son:

- 1.º Moral — Estudio de las Religiones — Derecho natural — Derecho Civil — Urbanidad — Higiene
- 2.º Matemáticas — Física y Química — Historia Natural — Geografía — Economía política
- 3.º Historia Universal — Historia de Filipinas — Lógica — Retórica y Poética castellanas
- 4.º Castellano — Inglés — Francés — Alemán — Chino — Tagalo —
- 5.º Gimnasia — Equitación — Natación — Música — Dibujo — Baile

Regimen Interior

El Colegio estará á cargo de un Director, un Administrador, de un Secretario y de los Profesores.

El Director cuidará de todo el régimen en conexión con los estudios, las horas de clase y de recreo, la elección de profesores, de los libros de texto, etc

El Administrador llevará las cuentas de todos los gastos, se ocupará de las compras de todos los objetos que se necesiten y tendrá un libro para dar cuenta todos los meses del estado económico del establecimiento.

El Secretario se ocupará de la correspondencia del Colegio, ya para dar cuenta á las familias de la marcha de los estudios de sus hijos, ya para entrar en relación con los otros centros de enseñanza de Filipinas y del Extranjero.

Los profesores explicarán las asignaturas á ellos encomendadas estando obligados á dar semanalmente una relación minuciosa y exacta del adelanto, aplicación de los alumnos proponiendo mejoras ó modificaciones.

El Director, el Administrador y el Secretario vivirán todos en el mismo establecimiento, y si es posible hasta los mismos profesores.

En todas las cosas se observará una rigurosa exactitud y puntualidad cumpliéndose al pie de la letra y al minuto todos los acuerdos y disposiciones del Colegio.

No se podrá admitir ningún profesor sin previo examen ante un tribunal de profesores, nombrado por el Director y después de una previa votación secreta.

En el caso de que hubiese varios aspirantes, la plaza se dará por oposición.

Los Profesores explicarán lo menos tres asignaturas de las comprendidas en los cuatro primeros grupos, y recibirán en el primero 60 duros al mes, aumentándose el sueldo de diez en diez duros por cada año que trascurra hasta llegar al máximo de 150.

Todos comerán en mesa aparte con el Director, Administrador y Secretario del Colegio.

* En este escrito, Rizal expone sus ideas referente al método de instrucción, cursos de estudio y disciplina para la administración de un colegio.

De ningún modo le será a nadie admitida la renuncia de su cargo antes que finalice el año escolar, salvo en el caso de una enfermedad que exija el cambio de clima ó residencia.

Tanto el Director, como el Administrador, Secretario y Profesores se consideran accionistas del establecimiento durante el desempeño de sus cargos.

El Director, aparte de las acciones que él pueda comprar, gozará además del producto de diez acciones.

El administrador y el Secretario por sus cargos tendrán ocho, los profesores de los cuatro primeros grupos cinco, y los del quinto dos.

Las acciones para levantar este colegio costarán a 100 duros una y solo se emitirán 500.

Alumnos

Los alumnos serán internos y se admiten de toda nacionalidad.

Antes de proceder a la admisión de alguno se necesita una previa información y la presentación de una persona garante ó encargada en la localidad donde se encuentre el Colegio.

No se admitirá a niños menores de siete años ni a jóvenes mayores de veinte.

Habrà dos divisiones la de los mayores y la de los menores: aquella no excederá de cuarenta ni ésta de sesenta.

En el caso de que ambas divisiones no compongan un total de cuarenta, se formará con ellas una sola división.

Un vigilante acompañará continuamente a la división tanto en los estudios, recreaciones y comidas, como en las excursiones, en los paseos y en las horas de reposo.

La pensión de los internos será de 200 duros anuales incluso el estudio de las asignaturas de los cuatro primeros grupos y la gimnasia y la natación que son obligatorias. Para las otras asignaturas habrá un pago aparte.

El pago de la pensión se pagará en tres plazos diferentes y en cantidades iguales a la entrada, a la mitad del curso y al terminar el mismo.

Los estudios comienzan el primero de Julio y terminan el 31 de Marzo de cada año.

Los alumnos que deseen pasar las vacaciones en el Colegio solo pagarán quince duros mensuales.

En el pago de la pensión se incluye la lavada de la ropa, la medicina en los casos de enfermedad no grave ni contagiosa, los gastos de papel, tinta y pluma.

Los libros, así como los cuadernos se pagarán aparte.

Los alumnos tendrán un uniforme de gala, un traje de clase y otro de clases y de recreación.

El equipo constará de 12 camisas, 12 calzoncillos blancos, 4 trajes interiores de lana, 6 blusas de rayadillo, 6 pantalones de color, 24 pañuelos, 24 pares de calcetines, un cinturón de cuero, dos pares de zapatos y uno de botinas de charol.

Orden interior de los estudios

Los alumnos se levantarán a las cinco y media y harán su toilette hasta las seis.

(Continued on page 91)

LIGA FILIPINA*

Jose Rizal

Fines:

- 1º— Unir todo el Archipiélago en un cuerpo compacto, vigoroso y homogéneo.
  - 2º— Protección mutua en todo apuro y necesidad.
  - 3º— Defensa contra toda violencia é injusticia.
  - 5º— Fomento de la instruccion, agricultura y comercio.
  - 5º— Estudio y applicacion de reformas.
- Lema: Unus Instar Omnium (V10)xxx
Contraseñaxxx

Forma:

- 1º— Para poner en práctica estos fines, se crean consejo (C) popular (p) Provincial (CP) y un Supremo (CS).
- 2º— Cada C constará de un Gefe (G), Fiscal (f) Tesorero (T) Secretario (S) y miembros.
- 3º— El CS constará de CP xxx así como el CP solo se compondrá de Cp xx.
- 4º— El CS manda sobre toda la Liga (LF) y se entiende directamente con los CP xxxx y Cp xxx.
- 5º— El CP manda sobre los Cp xxx.
- 6º— El Cp solo manda sobre los afiliados (A)
- 7º— Cada CP y Cp. dopta un nombre diferente del de la localidad ó región.

Deberes

De los A.

- 1º— Pagará la cuota mensual de diez céntimos.
- 2º— Obedecerá ciega y puntualmente toda disposición que emane de una C ó de un G.
- 3º— Participará al F de su C cuanto note ú oiga que tanga ralación con la LF.
- 4º— Guardará el secreto más absoluto sobre las dicisiones del C.
- 5º— En todos los actos de la vida concederá la preferencia á los otros A, no comprará sino en la tienda de un A xxxx, lo hará con rebaja. En igualdad de circunstancias siempre iavorecerá al A. Toda infracción de este articulo será severamente castigado. xxxx
- 6º— El A que pudiéndolo no socorra á otro en caso de apuro ó peligro, será castigado y se le impondrá cuando menos la misma pena que el otro ha padecido.
- 7º— Cada A, á su filiación, adoptará un nombre nuevo, de su elección y no podrá cambiarlo mientras no sea CP.
- 8º— Aportará á cada C un trabajo, una observación, un estudio ó un nuevo aspirante.
- 9º— No se someterá á ninguna humillación ni tratará á nadie con altanería.

Del G.

- 1º— Velará por la vida de su C, conocerá de memoria los nombres nuevos y verdaderos de todos los CC si es Cs, y si solo es Cp. los de todos sus A.
- 2º— Estudiará constantemente los medios para unir á sus subordinados y ponerlos en rápida comunicación.

* Rectana dice que estos reglamentos fueron escritos por Rizal en Hongkong, en 1892.

- 3°— Estudiará y remediará las necesidades de la LF, del CP ó del Cp, según sea ES, CP ó Cp.
- 4°— Atenderá cuantas observaciones, comunicaciones y peticiones se le hagan y las pondrá inmediatamente en conocimiento de quien corresponda.
- 5°— En el peligro será el primero y es el primer responsable de cuanto acontezca dentro de su C.
- 6°— Dará ejemplo de subordinación ó los C. superiores para que á su vez sea obedecido.
- 7°— Verá en el último A la personificación de toda la LF.
- 8°— Las faltas de las autoridades se seguirán cuando el TP entregue fondos los simples A.

Del F.

- 1°— El F vela porque todos cumplan con su deber.
- 2°— Acusará ante el C toda infracción ó incumplimiento observado en cualquier miembro del C.
- 3°— Pone en conocimiento del C todo peligro o persecución.
- 4°— Examinará el estado de los fondos del C.

Del T.

- 1°— Llevará en un registro los nombres nuevos de los A. que forman su C.
- 2°— Rendirá estricta cuenta, cada más, de las cuotas recibidas, anotadas por los mismos A, con sus contraseñas particulares.
- 3°— Dará un recibo y hará que lo note en el registro con el mismo puño y letra del donante todo donativo que excede de un peso y no pase de cincuenta pesos.
- 4°— El Tp conservará en la caja del Cp la tercera parte de las cuotas recogidas para las necesidades del mismo. El resto, cuando ascienda á diez pesos lo entregará al TP enseñándole su registro y escribiendo él mismo en el registro del TP la cantidad entregada. El TP dará entonces un recibo y si está conforme con las cuentas pondrá en el registro del otro su visto bueno. Iguales procedimientos se seguirán cuando el TP entregue fondos al TS, que pasen de diez pesos.
- 5°— El TP retendrá de las cantidades á él entregadas por los Tp. una décima parte para los gastos del Cp.
- 6°— Cuando algún A quiera dar á la LF. una suma que exceda de cincuenta pesos, los depositará en un Banco seguro, bajo su nombre vulgar, y entregará despues el recibo al T que mejor le parezca.

Del S.

- 1°— Dará cuenta en cada reunión de lo que se ha dispuesto y anunciará lo que se haya de hacer.
- 2°— Redactará la correspondencia del C.
En caso de ausencia ó imposibilidad, toda autoridad nombrará un sustituto, hasta que el C ponga otro en su lugar.

Derechos

De los A.

- 1°— Todo A tiene derecho al socorro moral, material y pecuniario de su C y de la LF.
- 2°— Podrá exigir que todos los A le favorezcan en su comercio ó profesión siempre que ofrezca tantas garantías como los otros. Para esta protección, transmitirá a su Op su nombre verdadero y sus condiciones, para que este lo pase al GS quien por los medios idóneos lo hará saber á todos los A de la LF.

- 3º— En cualquier apuro, agravio ó injusticia el A puede invocar todo el socorro de la LF.
- 4º— Podrá pedir capital para una empresa cualquiera siempre que en la caja haya fondos.
- 5º— De todos los establecimientos ó miembros sostenidos directamente por la LF, podrá exigir rebaja en los artículos ó servicios que se le hiciesen.
- 6º— Ningún A será juzgado sin que antes se le permita la defensa.

Del S.

- 1º— Es indiscutible mientras no preceda acusación del F.
- 2º— A falta de tiempo y ocasión puede obrar por sí y ante sí quedando en responder á los cargos que se le pueden hacer.
- 3º— Dentro del C es el juez de toda cuestión ó litigio.
- 4º— Es el único que está facultado para conocer los verdaderos nombres de sus A. ó subordinados.
- 5º— Tiene amplias facultades para organizar los detalles de las reuniones, comunicaciones y empresas para su eficacia, seguridad y rapidez.
- 6º— Cuando un Cp sea bastante numeroso, puede el Cp crear otros sub C nombrando el primero á las autoridades. Una vez constituidos les dejará elegirlos segun reglamento.
- 7º— Todo G. está facultado para fundar un C en su pueblo donde aun no lo hubiese, participándolo despues al CS ó al CP.

XXXX

El G. nombra al S.

Del F.

- 1º— Puede hacer salir ó comparecer á todo acusado, mientras se expone el caso en el C.
- 2º— Puede en cualquiera ocasión examinar los registros.

Del T.

Dispone de los fondos en una necesidad urgente e imperiosa de algun A ó del C, con la obligación de dar cuenta y responder ante el tribunal de la LF.

Del S.

Puede convocar juntas ó reuniones extraordinarias además de las mensuales.

INVERSIÓN DE LOS FONDOS.

- 1º— Se sostendrá al afiliado ó á su hijo que no teniendo medios, demuestre aplicación y grandes aptitudes.
- 2º— Se sostendrá al pobre A en su derecho contra algun poderoso.
- 4º— Se prestará Capital al A que lo necesite para una industria ó agricultura.
- 5º— Se favorecerá la introducción de máquinas é industrias nuevas ó necesarias en el país.
- 6º— Se abrirán tiendas, almacenes, establecimientos en donde los A puedan surtirse más económicamente que en otra parte. El GS tiene amplia facultad para disponer de los fondos en casos apurados, siempre que despues dé cuenta ante el CS.

DISPOSICIONES GENERALES.

- 1º— Ninguno podrá ser admitido sin previa y unánime votación del C de su pueblo, y sin satisfacer á las pruebas á que se le haya de someter.
- 2º— Los cargos caducan cada dos años, salvo cuando haya acusación del F.
- 3º— Para obtener los cargos se necesitan las tres cuartas partes de los votos de los presentes.

- 4º— Los A eligen al Sp, Fp, y Tp las autoridades p. eligen las P, y las P eligen los S.
- 5º— Cada vez que se admite a un A, el Gp. se lo comunica al GS, con su nombre nuevo y el antiguo: lo mismo cuando se funda un nuevo C.
- 6º— Las comunicaciones, en tiempo ordinario, solo deban llevar los nombres simbólicos, tanto del que firme como del destinatario y el curso que siguen es, del A al Gp, de este al Gp ó GS y viceversa. Solo en casos extraordinarios pueden salvarse estas formalidades. No obstante, en todo tiempo y lugar, el GS puede dirigirse directamente a cualquiera.
- 7º— No es menester que todos los miembros de un C estén presentes para que las decisiones tengan validez. Basta que se halle presente la mitad y una de las autoridades.
- 8º— En los momentos críticos, cada C se considerará como la salvaguardia de la LF y si por una causa u otra se disolvieren los demás ó desaparecieren, cada C, cada G, cada A tomará sobre sí la misión de reorganizarlos y reconstituirlos.

(Continued from page 87)

De 6 á 6 $\frac{1}{4}$ gimnasia sueca puramente higiénica.

De 6 $\frac{1}{4}$ á 6 $\frac{1}{2}$ ligero desayuno

De 6 $\frac{1}{2}$ á 8 Sala de estudio

De 8 á 10 Clases (Los domingos deberes religiosos).

De 10 á 10 $\frac{1}{2}$ ligero tente-en-pie

De 12- $\frac{3}{4}$ á 1- $\frac{3}{4}$ Recreación, Músicaón, natación, esgrima, en días alternos y combinados.

De 11 á 12 Estudio

De 12 á 12- $\frac{3}{4}$ Almuerzo

De 10 $\frac{1}{2}$ á 11 Recreación, equitaci y Dibujo

De 1- $\frac{3}{4}$ á 3 Estudio

3 á 5 Clases. (Los de fiesta paseo hasta las 6 $\frac{1}{4}$)

De 5 á 5 $\frac{1}{4}$ Merienda

De 5 $\frac{1}{4}$ á 5- $\frac{3}{4}$ Gimnasia y Juegos atléticos

De 5 $\frac{3}{4}$ á 6 $\frac{1}{4}$ Recreación

De 6 $\frac{1}{4}$ á 8 Estudio

De 8 á 8 $\frac{1}{2}$ Cena

De 8 $\frac{1}{2}$ á 9 $\frac{1}{2}$ Recreación de sala, trato social, baile, música

De 9 $\frac{1}{2}$ á 5 $\frac{1}{2}$ Sueño

Los alumnos están a cargo de una prefecto de internos, quien tendrá bajo sus órdenes a los vigilantes, al ropero, al médico y al enfermero.

El cargo de Prefecto puede desempeñarlo el Director, cuando sea necesario.

Cada semana se leerán las notas de los alumnos y se pondrán en un cuadro los que mejor se hayan portado durante la misma.

Cada mes se participará a las familias el estado de aprovechamiento del alumno, su conducta, aplicación, salud etc.

Cada tres meses habrá examen de todo lo que se ha aprendido.

El Amor Patrio*

Jose Rizal

¡Ha aquí un bello asunto y, por lo mismo que es bello, trilladísimo. Sabio, poeta, artista, labrador, comerciante o guerrero, viejo y joven, rey o esclavo, todos han pensado en él o le han dedicado los más preciados frutos de su inteligencia o de su corazón. Desde el culto europeo, libre y ufano de su gloriosa historia, hasta el negro del Africa, arrancado de sus selvas y vendido a precio vil; desde los antiguos pueblos, cuyas sombras vagan aun en torno de sus melancólicas ruinas, sepulcros de sus glorias y sufrimientos, hasta las modernas naciones, llenas de movimiento y vida, todos, todos han tenido y tienen un idolo hermoso, brillante, sublime, pero implacable, fiero y exigente, que han llamado Patria. Mil lenguas la han cantado, mil liras dieron por ella sus más armoniosos acentos; inteligencias las más privilegiadas, númenes los más inspirados, desplegaron a su vista o a su recuerdo sus más esplendentes galas. Ella ha sido el grito de paz, de amor y de gloria, porque ella ocupa todos los pensamientos y, semejante a la luz encerrada en limpio cristal, sale al exterior en forma de vivísimos resplandores.

Y ¿será esto óbice para que nosotros nos ocupemos de ella? ¿Y no podremos dedicarle algo los que por única culpa tenemos la de haber nacido después? ¿El siglo XIX dará derecho a ser ingrato? No. Aun no se ha agotado la rica mina del corazón; siempre es fecundo su recuerdo, y por pocas inspiraciones, que tengamos, encontraremos positivamente en el fondo nuestra alma, si no un rico tesoro, el óbolo pobre pero entusiasta manifestación de nuestros sentimientos. A la manera, pues de los antiguos hebreos, que ofrecían en el templo las primicias de su amor, nosotros, en tierra extranjera, dedicaremos los primeros acentos a nuestra país, envuelto entre las nubes y las brumas de la mañana, siempre bello y poético, pero cada vez más idolatrado, a medida que de él se ausenta y aleja.

Y no es de extrañarlo, porque es un sentimiento muy natural; porque allí están los primeros recuerdos de la infancia, hada alegre, conocida sólo de la niñez, a cuyas huellas brota la flor de la inocencia y de la dicha; porque allí duerme todo un pasado y se transparenta un porvenir; porque en sus bosques y en sus prados, en cada arbol, en cada mata, en cada flor, veis grabado el recuerdo de algún ser que amáis, como su aliento en la embalsamada brisa, como su canto en el murmullo de las fuentes, como su sonrisa en el iris del cielo, o sus suspiros en los confusos quejidos del viento de la noche. Es porque allí veis con los ojos de vuestra imaginación, bajo el tranquilo techo del antiguo hogar, una familia que os recuerda y os aguarda, dedicándoos sus pensamientos y sus zozobras; en fin, porque en su cielo, en su sol, en sus mares y en sus bosques hallais la poesía, el cariño, el amor, hasta en el mismo cementerio en donde os espera la humilde tumba, para devolveros al seno de la tierra. ¿Habrá un genio que enlace nuestro corazón al suelo de nuestra patria, que todo lo hermosea y embellece mostrándonos los objetos todos bajo un aspecto poético y sentimental, cautivando nuestros corazones? Porque cualquier aspecto que se presente, ya sea vestido de púrpura, coronada de flores y laureles, poderosa y rica; ya sea triste y solitaria, cubierta de harapos, y esclava implorando a sus hijos esclavos; ya sea cual ninfa en ameno jardín, cabe las azules olas del mar, graciosa y bella, como el sueño de la ilusa juventud; ya sea cubierta de un sudario de nieve, sentándose fatídica en los extremos del globo, bajo un cielo sin sol y sin estrellas; sea cualquiera su nombre, su edad o su fortuna, la amamos siempre, como el niño ama a su madre en medio del hambre y de la miseria.

Y ¡cosa extraña! Cuanto más pobre y miserable, cuanto más se padece por ella, tanto más se la idolatra y se la adora hasta se halla placer en sufrir por ella.

* Escrito en junio de 1882, fue el primer artículo publicado por Rizal en "Diario Tagalog," Manila.

Se ha observado que los habitantes de los montes y los agrestes valles, los que ven la luz en suelo estéril o melancólico, son los que conservan más vivos recuerdos de su país hallando solo en las ciudades un terrible tedio que los obliga volver a su nativo suelo. ¿Será porque el amor a la patria es el más puro, más heroico y más sublime? ¿Es el reconocimiento, es la afección por todo lo que nos recuerda, algo de nuestros primeros días, es la tierra donde duermen nuestros mayores, en el templo donde hemos adorado a un Dios con el candor de la balbuciente infancia, es el sonido de la campana que nos ha recreado desde niño, son las vastas campiñas, el lago azul, de orillas pintorescas que surcábanos en ligera barquilla, el límpido arroyuelo que baña la alegre casita, escondida entre flores, cual nido de amor, o son los altos montes los que nos inspiran este dulce sentimiento? ¿Será la tempestad que desencadenada azota y abate con su terrible aleteo cuanto a su paso encuentra; el rayo que escapado de la mano del Potente cae aniquilando? ¿Será el torrente o la cascada, seres de eterno movimiento y continua amenaza? ¿Será todo esto lo que nos atrae, cautiva y seduce?

Probablemente estas bellezas o tiernos recuerdos son los que fortifican el lazo que nos une al suelo donde nacimos, engendrando ese dulce bienestar cuando estamos en nuestro país, o esa profunda melancolía cuando estamos lejos de él, origen de una cruel enfermedad, llamada nostalgia.

¡Oh! no contristéis jamás al extranjero, al que se llega a vuestras playas; no despertéis en él el vivo recuerdo de su país, de las delicias de su hogar, porque entonces, desgraciados, evocaréis esa enfermedad, tenaz fantasma que no lo abandonará sino a la vista de su suelo natal o a los bordes de la tumba.

No vertáis jamás una gota de amargura en su corazón, que en semejantes circunstancias se exageran los pesares, comparados con la dicha del perdido hogar.

Nacemos, pues; crecemos, envejecemos y morimos con este piadoso sentimiento. Es quizás el más constante, si constancia hay en el corazón de los hombres, y parece que no nos abandona ni en la misma

tumba. Napoleón entreviendo el oscuro fondo del sepulcro, se acordaba de su Francia a quien amó en tanto extremo, y desterrado la confiaba sus restos, seguro de hallar más dulce reposo en medio de ella.

Ovidio, más infeliz y adivinando que ni sus cenizas siquiera volverían a su Roma agonizaba en el Ponto Euxino y consolabase al pensar que si no él, al menos sus versos llegarían a ver el Capitolio.

Niño, amamos los juegos; adolescente, los olvidamos; joven buscamos nuestro ideal; desengañados, le lloramos, y vamos a buscar algo más positivo y más útil; padre, los hijos mueren y el tiempo va borrando nuestro dolor, como el aire del mar va borrando las playas a medida que la nave se aleja de ellas. Pero en cambio el amor a la patria no se borra jamás, una vez que ha entrado en el corazón, porque lleva en sí un sello divino, que se hace eterno e imperecedero.

Se ha dicho siempre que el amor ha sido el móvil más poderoso de las acciones más sublimes; pues bien entre todos los amores, el de la patria es el que ha producido los más grandes, más heroicos y más desinteresados. Leed la historia sino, los anales, las tradiciones; penetrad en el seno de las familias; ¡qué de sacrificios, abnegación y lágrimas vertidas en el sacrosanto altar de la nación! Desde Bruto, que condena a sus hijos, acusados de traición, hasta Guzmán, que deja morir al suyo, por no faltar a su deber, ¡qué dramas, qué tragedias, qué martirios no se han llevado a cabo por la salud de esa implacable divinidad que nada podía darle en cambio de sus hijos sino agradecimiento y bendiciones! Y sin embargo, con los pedazos de su corazón elevan a su trabajo gloriosos monumentos; con los trabajos de sus manos, con el sudor de su frente han regado y hecho fortificar su sagrado árbol y no han esperado ni han tenido ninguna recompensa.

Ved ahí un hombre sumido, en su gabinete; para él pasan los mejores días, su vista se debilita, sus cabellos se encanecen y van desapareciendo con sus ilusiones, su cuerpo se dobla. Va tras una verdad; años ha resuelve un problema; el hambre y la sed, el frío y el calor; las enfermedades y el infortunio se le han pre-

sentado sucesivamente. Va a descender a la tumba y aprovecha su agonía para ofrecer a su patria un florón para su corona, una verdad, fuente y origen de mil beneficios.

Tornad la vista a otra parte; un hombre tostado por el sol rompe la ingrata tierra para depositar una simiente; es un labrador. El también contribuye en su modesto pero útil trabajo a la gloria de su nación.

¡La patria está en peligro! Brotan del suelo, cual por encanto, guerreros y adalides. El padre abandona a sus hijos, los hijos a sus padres y corren todos a defender a la madre común. Despidense las tranquilas luchas del hogar, y ocultan bajo el casco las lágrimas que arranca la ternura. Parten y mueren todos! Tal vez era él un joven de risueñas esperanzas, hijo o amante, no importa! Ha defendido a la que le dio vida, ha cumplido con su deber. Codro o Leonidas, quien quiera que sea la Patria sabrá recordarle.

Unos han sacrificado su juventud, sus placeres; otros le han dedicado los esplendores de su genio; estos vertieron su sangre; todos han muerto legando a su patria una inmensa fortuna: la libertad y la gloria. Yella, ¿que ha hecho por ellos? Los llora y los presenta orgullosa al mundo, a la posteridad y a sus hijos porque sirvan de ejemplo.

Pero ¡ay! si a la magia de tu nombre, Oh, patria! brillan las más heroicas virtudes; si a tu nombre se consuman sobrehumanos sacrificios, en cambio ¡cuantas injusticias!....

Desde Jesucristo, que todo amor, ha venido al mundo para el bien de la humanidad y muere por ella en nombre de las leyes de su patria, hasta las más oscuras víctimas de las revoluciones modernas, ¡cuantos, ay! no han sufrido y muerto en tu nombre; usurpado por los otros ¡Cuantas víctimas del rencor, de la ambición o de la ignorancia no han expirado ben-

diéndote y deseándote toda clase de venturas!

Bella y grandiosa es la patria, cuando sus hijos, al grito del combate, se aprestan a defender el antiguo suelo de sus mayores; fiera y orgullosa cuando desde su alto trono ve al extranjero huir des-pavorido ante la invicta falange de sus hijos; pero cuando sus hijos, divididos en opuestos bandos, se destruyen mutuamente; cuando la ira y el rencor devastan las campiñas, los pueblos y las ciudades, entonces ella, avergonzada, desgarrá el manto y arrojando el cetro viste negro luto por sus hijos muertos.

Sea, pues, cualquiera nuestra situación, amémosla siempre y no deseemos otra cosa que su bien. Así obraremos con el fin de la humanidad dictado por Dios cual es la armonía y la paz universal de sus criaturas.

Vosotros, los que habeis perdido el ideal de vuestras almas; los que, heridos en el corazón, visteis desaparecer una a una vuestras ilusiones, y semejantes a los árboles en otoño os encontráis sin flores y sin hojas, y deseosos de amar no hallais nada digno de vosotros, ahí tenéis a la patria; amadla como se merece.

Amad, ¡oh, sí! pero no ya como la amaban en otro tiempo, practicando virtudes feroces, negadas y reprobadas por una verdadera moral y por la madre naturaleza; no haciendo gala de fanatismo, de destrucción y de crueldad, no; mas risueña aurora aparece en el horizonte, de luces suaves y pacíficas, mensajera de la vida y de la paz; la aurora, en fin verdadera del cristianismo, presagio de días felices y tranquilos. Deber nuestro será seguir los áridos pero pacíficos y productivos senderos de la ciencia que conducen al progreso, y de ahí a la unión deseada y pedida por Jesucristo en la noche de su dolor.

Laon Laang (José Rizal)

Barcelona, Junio, 1882

*Personas hay que solamente gustan de murmurar
(ó malhablar) pero se resienten cuando oyen las verdades.*

— Rizal.

MISCELLANEOUS

The "Last Farewell" of Rizal translated into and written in

Sanskrit by: Anu V. Raghavan

आन्तर्ममिमिक्षणम्

होसे रिमल्—अनु० वे. राघवः

स्वस्त्यस्तु पूज्यजनोर्वि ! रविप्रियोर्वि !

प्राच्याविधौक्तिकगणे ! मुषितधुभूमे ।

तुभ्यं विषादमयमप्यतिहर्षतोऽह-

मेतन्मर्द्यामिह जीवितमर्पयामि ॥

यदीदं जीवितमितोऽप्यमविष्यत्समुज्ज्वलम् ।

फुल्लमजानमेवं चाप्यदास्यं भयसे तव ॥ १ ॥

¹ फिलिपीनम् देशमतावेतरेण होसे रिमल्-नामकेन शास्त्रमिहिंस्वानिशीयैव. प्यतया दक्षितेन स्वहनस्य पण्डोभतः पूर्वमुदीरितोऽयं सन्दर्भः 'Posterer Adios' नामकः । मूलं कविना कटिहियन्ताभ्यां हिस्वानियभाषया रचितम् ; बहुश आङ्ग्लभाषया, भाषान्तरेश्च अनूदितं च । इदमत्रेदं प्रथमतया संस्कृतभाषया प्रार्थना/नुसारमनूदितं मया । मूलं प्रतिपद्यं पञ्च पादा वतन्तः मया वसन्तानिलकेन सहानुद्युभमेकामायोज्य समर्थतो मूलमिदं यथातुवादः ।

राष्ट्रवीर एष कविः मणिलपुराक्षिप्यति दूरे वतमाने कलभ्यनाम्नि पुरे सन् १८९१ जून १९-तमे दिवसे जातः । बाल्य एव स्वकथिताशक्तिं प्रकटयतानेन एषि विचारजनार्थं हिस्वानियदेशं गतम् ; तत्र च वैयकं, दर्शनानि, चित्रं पुस्तकम् चाधीतानि । वैदेशिकानां शास्त्राणां हिस्वानियानामनानिस्वच्छेन वर्यां 'नोली मे तङ्गरे' नाम्नी (Noli Me Tangere) कथां च विदितम् । १८८९-९१ तमेषु वर्षेषु स्वदेशस्यातन्त्र्यसमुद्भवादि-पिपयकं बहु बहुविधं च साहित्यं तेन प्रकाशितम् । १८९१ तमे वर्षे च स्वप्रतिपक्षदोषो-द्घाटनवशात् 'गृणाधिगम्यम्' (Reign of Greed) नाम द्वितीया कथा प्रकाशिता । १८९२-तमे वर्षे राज्यमिद्रोः दोषमागेष्य स नियन्त्रितः, स्वदेशान्निर्वासितः, बार्सिलोना-नगरे च गृहीत्वा कारायां प्रस्थितः राज्यपरित्यक्तैर्जनसोभोत्तेजनादिकं दोषं प्रख्याप्य १८९६, डिसेम्बर ६-तमे दिने विचाराभासमारचय्य अपराधितया निर्णीतः वष्यदण्डं च प्राप्तः । १८९६, डिसेम्बर ३० तमे दिवसे सप्तवादिनावसरे यागुभ्यायनक्षेत्रे, नलिकारकोटेन निहत्य शासितश्च । यस्यादुर्वृत्तिस्त्रिं, दिने, तथा राज्यां च बहुभेदिनि तेन काश्चल्येत्पादिकं, अवन्दमर्थकं 'Ultimo Adios', 'नममामन्त्रणम्' नाम, यत् तदीयकाव्येषु श्रेष्ठतमं प्रथते । मातृभूयर्थे कविनानेन प्राणत्यागो यः कृतः, ततः पञ्चाशद्वत्सरेभ्यः परं १९४६ तमे वर्षे तदीयदेशेन स्वातन्त्र्यमुपायमिभः ; यस्मात्तन्त्र्यं जानगार्थं च त्यागवीरेण कविना-नेनाशस्तं तत्तदीयशमरासत्योदीरितमुत्तमिभतं बभूव ।

१५०

संस्कृतप्रतिभा—२. १. एप्रिल १९६०

चैत्ये मम प्रसूतगुल्मपन्नान्तरोप-

रुद्धं कदाचिदवलोक्यसे यदि त्वम् ।

किञ्चित्पुण्यं कुसुमं, नय तत् त्वदोष्ठम्

आत्मानमेवमपि मे परिचुम्ब मातः ॥

एवमब्रातिसिशिरे चैत्ये प्रस्रवता मया ।

पाण्डुरोऽनुभूयेरन् श्वासास्ते कोष्णकोमलाः ॥ ६ ॥

निध्यायतां मसृगयाद्युपशान्तया मां

स्वय्योत्कृष्या हिमकरः; क्षणविभ्रमां च ।

लक्ष्मीमुष्मा वितरतांमम; वात एष

मन्दं करोतु रुदितं वत मर्मरैः सैः ॥

कदापि कोऽपि पक्षी चेत् मच्चैत्यम्बस्तिकोपरि ।

अवर्तार्य च विश्राम्येत् शान्तिगीतं स कूजतु ॥ ७ ॥

सूर्यः प्रताप्य स्वर एष जलं प्रवृष्ट-

माक्रन्दितेन सह मेऽमलयाधुरूपम् ।

आकाशमुज्जयतु; किञ्च सखात्र कश्चित्

उद्दिश्य रोदितु मदीयमकालमृत्युम् ॥

यदा प्रार्थयते कश्चित् शान्तसन्ध्यासु मत्कृते ।

प्रार्थयस्व त्वमप्यम्ब ! मम विश्रममीधरे ॥ ८ ॥

त्वं प्रार्थयस्व जनकावनि ! तत्कृते ये

सर्वेऽत्र दुर्भगतया मरणं प्रयाताः ।

सर्वेऽपि ये ययुरिहानुपमानपीडाः

दीनाश्च मातर इमाः शुचि या रुदन्ति ॥

अनाथडिग्भा विधवा बन्दिनो ये च हिंसिताः ।

तेषां कृते प्रार्थयस्व तव चैव विमुक्तये ॥ ९ ॥

अन्तिममामन्त्रणम्

१४९

प्राणांस्त्यजन्ति समरेष्वपरे धिसंज्ञं

युध्यन्त एव धिश्यं शुचमप्यपात्य ।

यः कश्चनपि भवतात् मरणप्रदेशः

त्यागार्थमाह्वयति चेज्जननप्रदेशः ॥

पुष्करं करवीरं वा शिबिरं शूलमेव वा ।

युद्धं वाप्यपमृत्युर्वा तुल्यं जन्मभुवार्थितम् ॥ २ ॥

एष त्रियेऽद्य हि यदा रजनीतमोऽन्ते

द्योमानुरज्यति विभातनिवेदनाय ।

वर्णं यदीच्छसि तवोपस उज्ज्वलशि

मातर्गृहाण रुधिरं मम वर्ततेऽत्र ॥

अस्मिन् सुहृते मन्त्रक्ये निपात्य रुधिरं मम ।

तव प्रभामुदयिनीं समुज्ज्वलतरां कुरु ॥ ३ ॥

वालो यदासमविकस्वरयौवनोऽह-

मासं यदा च तरुणः परिपूर्णशक्तिः ।

आशाभवन्मम तदैव कदाचिदीक्षे

त्वां पूर्ववारिनिधिरलनिभामितीह ॥

आशाभृद् द्रष्टुमानालस्येचने ते निरश्रुणी !

फालं चाङ्गुठारेखं मसृणं चालाच्छित्तं हियौ ॥ ४ ॥

आशा जनेर्मम ! ममोलुकतेऽतितीक्ष्णे !

त्वां गत्स्वरो दूतमुपह्वयतेऽयमात्मा ।

आः शोभनं कियदिवेदमहं पतामि

यत्तुभ्यमुद्भयनमेव ततः प्रदातुम् ॥

आः शोभन्तु कियदातु जीवितं ते मृतिर्मम ।

त्वद्वयोमि त्वद्विचित्रोर्ध्वा मृतिर्निद्रा च मे सदा ! ॥ ५ ॥

अन्तिममामन्त्रणम्

१३१

रात्रिः श्मशानमिदमावृणुते यदान्ध-

कारेण यामिक्वदस्ति शबोध एव ।

एषां तदा भवति योऽत्र शमो विविक्त-

गर्भारिमा च तममुं न विनाशय त्वम् ॥

कदाचिच्छृणुयास्तन्त्रीवाधानां मूर्च्छना इह ।

अहमेव स गायामि जन्मभूमे कृते तव ॥ १० ॥

मच्छावचैत्यमपि विस्मृतमेव सर्वैः

न स्वस्तिकं न च शिलास्ति तदीयलक्ष्म ।

एवं यदा भवति कालगतौ तदानी-

मेतां जनः कृणु लाङ्गलफलकैर्गाम् ॥

यावच्च न भवेच्छून्यं भस्म मे तावदेव तत् ।

भूयान्मातर्वासचूर्णं त्वदास्तरणकम्बले ॥ ११ ॥

नास्ते ततः किमपि विस्मरणं यदाहं

स्यां प्रापितः, तत इतस्तदनु भ्रमासि ।

ते व्योम्नि गर्तमुवि ते तव चावकाशे

स्पष्टस्फुरत्स्वरमयः श्रवणाय ते स्याम् ॥

स्यामहं तव गन्धश्च ज्योतिर्वर्णश्च गीतयः ।

मन्द्रालापाश्च रुदितं श्रद्धां नित्यं जपन्मम ॥ १२ ॥

पूज्ये ममोद्भवधरित्रि ! मदीयशोक-

सारायिते फिलिपिना दयिते शृणु, स्वाम् ।

आमन्त्रयेऽद्य, धवनं चरमं ममेदं

त्यक्तास्त्वयि प्रियजनाः पितरश्च तत्र ॥

यत्र सन्ति न दासा वा धातुकाः क्रूरशासकाः ।

श्रद्धा न मृतये, देवः शास्ता, तत्र व्रजाम्यहम् ॥ १३ ॥

१५२

संस्कृतप्रतिभा — ४. अप्रैल १९६०

स्वस्त्यस्तु वः सहस्राः विनो मदशाः !

नष्टे स्वधामि च वाच्यमुहजना ये ।

आयासकारिणि दिनेऽद्य समाप्तिर्नामि

गच्छानि शान्तिमिति दत्तं कृतज्ञैकिकम् ॥

स्वस्त्यस्त्वज्ञातकथा ते स्थानि ते मित्र मन्त्रिये ।

स्वस्ति सर्वे प्रियजनाः ! शान्तिर्हि परमा मुनिः ॥ १४ ॥

ANTIMAMAMANTRANAM

Jose Rizal

Translation by:
Anu. V. Raghavan

Transliteration by:
Juan R. Francisco

svastyastu puhyajanarorvi! ravipriyorvi!
pracyabdhimauktikamane! musitadyubhume,
tubhyam visadamayamapyatiharsato 'ham
etanmadiyamiha jivitamarpayami.
yadidam jivitamito'pyabhavisyatsamujjvalam,
phullamanlanamevam capyadasyam sreyaśe tava (1).

pranamstyajanti samaresvapare visamjñam
sarayite philipina dayite smu, tvam.
yah kaccanapi bhavatat maranapradesah
tyagarthamahvayati cejjanapradesah.
puskaram karaviram va sibiram sulameva va
yuddham vapyapamrtyurva tulyam janmabhavarthitam (2).

esa mriye'dya hi yada rajanitamonte
vyomanurajyati vibhatanivedanaya,
varnam yadicchasi tavosasa ujjevalasri
matargrhana rudhiram mama vartate'tra.
asmin muhurte mangalye nipatya rudhiram mama
tava prabhanudayinim samujjevalataram kuru (3).

balo yadasamavikasvarayauvano'ham
asam yada ca tarunah narpurnasaktih,
asabhavanmama tadaiva kadacidikse
tvam purvavarinidhiratnanibhamitiha.
asabhad drastumanilalocane te nirasruni
phalamcabhrukutirekham masnam calanchitam hriya (4).

asa janermama! mamotsukute'titivre!
tvam gatvaro drutamupahvayate'yamatma,
ah sobhanam kiyadivedamaham patami
yattubhyamuddayanameva tatah pradatum.
ah sobhanam kiyaddatum jivitam te mrtirmama,
tvadvyomni tvadvicitrorviam mrtirnidraca me sada (5).

caitye mama prasrtagulmaghanantaropa
 rudham kadacidavalokayase yadi tvam,
 kincit suphalgu kusumam, naya tat tvadostham
 atmanamevamapi me paricumba matah.
 evamatratissire caitye prasvapata maya,
 phaladese'nubhuyeran svasaste kosnakomalah (6).

nidhyayatam masrnayapyupasantaya mam
 svajyotsnaya himakarah; ksanavibhramamca,
 laksmimusa vitaratanmama, vata esa
 mandam karotu ruditam bata marmarah svaih.
 kadapi ko'pi paksi cet mamccaityasvastikopari,
 avatirya ca visramyet santigitam sa kujatu (7).

suryah pratapy khara esa jalam pravrstam-
 akranditena saha me'malavayurupam,
 akasamunnayatu, kinca sakhatra kaccit
 uddisya roditu madiyamakalamrtyum.
 yada prarthayate kaccit santasandhyasu matkrte,
 prarthayasva tvamapyamva! mama visramamisvare (8).

tvam prarthayasva janakavani. tatkrte ye,
 sarve'tra durbhagataya maranam prayatah,
 sarve'pi ye yayurihanupamanapidah,
 dinasca matara imah suci ya rudanti,
 anathadimbha vidhava bandino ye ca h'msitah,
 tesam krte prarthayasva tava caiva vimuktaye (9).

ratrih smasanamidamavrute yadandha-
 karena yamikavadasti savaigha eva
 esam tada bhavati yo'tra samo vivikta-
 gambhirima ca tanamum na vinasaya tvam.
 kadacicchrnuyastantrivadyanam murcchana iha
 ahameva sa gayami janmabhume krte tava (10).

macchavacaityamapi vismrtameva sarvaih
 na svastikam na ca silasti tadiyalaksma,
 evamyada bhavati kalagatau tadanim-
 etam janah krsatu langalaphalakairgam.
 yavacca na bhavecchunyam bhasma tavadeva tat,
 bhuyanmatarvasacurnam tvadastaranakambale (11).

naste tatah kimapi vismaranam yadaham
 syam prapitah, tata itastadanubhramami,
 te vyomni gartabhuvite tava cavakase
 spastaspurastvaramayah sravanaya te syam.
 syamaham tava gandasca jyotirvarnasca gitayah
 mandralapascaruditam sraddham nityam japanmama (12).

pujye mamodbhavadharitri! madiyasoka-
 sarayite philipina dayite srnu tvam.
 amantraye' dyam, vacanam caraman mamedam
 tyaktastvayi priyajanah pitarasca tatra.
 yatra santi na dasa va ghatukah krurasasakah,
 sraddha na mrtaye, devah sasta, tatra vrajamyaham (13).

svastyastu vah sahabhavaah pitaromadamsah!
 naste svadhamani ca balyasuhrijjana ye,
 ayasakarini dine'dya samaptibhaji
 gacchani santimiti datta krtajnatoktim.
 svastyastvajanatabandho te svasti te mitra matpriye,
 svasti sarve priyajanah! santirhi parama mrtih (14).

YUNG CHUEH TZ'U

MI ÚLTIMO ADIOS

JOSE RIZAL

TRANSLATED BY LIN TS'UNG

NOTE: Rizal was the greatest national hero in Philippine history. His patriotism and loyalty to his native land may be seen in his poems, essays, and novels. The indomitable spirit of his struggle for national integrity, which led to the sacrifice of his own life, has left a lasting imprint in the hearts and minds of the people. He thus becomes a symbol of the struggle for Philippine Independence.

The dispute in Congress over Rizal's writings has drawn a greater attraction to him. As a result, we have come to know him better than ever before. June 19th is his birthday. The government plans to make the celebration a great festival, and the Filipino movie industry also prepares to film his life story. What seems to have been neglected is the indomitable spirit of nationalism which is indeed the spirit of Rizal.

This poem, written before his execution, reflects his state of mind, his true love and fervor for his motherland. It also shows us his great talent and literary ability.—Tr.

Pieh yi, Ch'in ai ti tsu kuo, yang kuang ch'ui ai ti t'u ti,
Tung hai ti ming chu, wo men shih ch'ü ti yi-tien
Wo hsin jan ti pa ch'ê an tan ti sheng ming chiao fu ju,
Tsung jan t'uoh tsiang hui keng hsün lan, keng hsien yen, keng pe pao pi,
Yi yang shih shu yü ju ti, chung hsü wei ju erh feng hsien.

Tsai na chan ch'ang chih shang, tz'ü shih cheng tang ju chih sū kuang,
Pieh jen yi chuan ch'u liao sheng ming, chüeh wu yu yü tung yao;
Ti tien ho hsü hsuian tsê --- pai ho yüan kui lin huo sung ts'ung,
Chüeh tou huo yü hsüeh hsün nan, tuan tou t'ai huo shih kuang ch'ang,
Tu shih yi yang, wei tso hsiang ying chia kuo ti hao chao.

Wo sū chih shih cheng tang wo chi chien ts'ang kung p'o hsiao,
Ch'ung chu yu an ti ch'ung wei, yü shih tso t'ien kuang,
Chia ju shang hsü pin ts'ai chü tseng t'ien li ming ti chao yao,
Ch'ien chu wo ti hsüeh yi wei tso ni pao kuei ti hsü yao,
Jan shang t'uoh na tai tso tan hong sê fa kuei ti kuang mang.

Huang jan wan jo yi meng, tang wo shang tsai t'ung chih chih jih,
Huang jan wan jo yi meng, tang wo n'en fu erh li ch'iang,
Wo ts'eng wang chien ju ti yung yan, ah! tung hai chih pao shih,
Ju ti sang chi ch'ang k'ai lang, ju ti ming mou pu han lei;
Ju keng wei ts'ung lu kuo jan yan, yi wu huo ts'ang shang.

Tsai wo sheng ming meng chung, wo ch'ung p'ei je lieh erh pen fang,
Pu hsiu! Na Chiang ch'u ch'iao ti ling hun tsai kao sheng han jang;
Pu hsiu! Chih te tsan mei ah t'uoh Chiang wei ju erh kao hsiang;
Tsai ju ti tu ti hsia mian, yin ju ti sheng ts'un erh sū wang;
T'uoh Chiang ch'ang mien sai ju chung man mei li ti kuo Chiang.

Tsai wo ti fen mu shang, chia ju yu yi t'ien,
Man wu chih chien, chu fang tso pei lou ti yeh hua yi tuoh,
Na shih wo ling hun ti ching hua yüan iu wan fang tsai ch'un pien;
Wo ti mien lung hui kan chüeh chi shih tsai leng k'uang hsia mien,
Ju ti chih ch'u ti wen nuan, ju ti ch'i hsi ti jou ho.

Jang wo t'ou shang ti yüeh liang tai tso t'ien ching ti ch'ing hui,
Jang tsao ch'en ti tai yang tsui ts'an ti chao ta ti.
Jang ch'i feng tai tso ju ch'i ju su ti wan k'ê tzü yi ti ch'ui:
Chia ju yu yi chih hsiao niao tsai wo shih tzü chia shang chuan fei,
Chiu jang t'uoh sao t'uoh na ho hsieh ti tiao tzü.

Jang yang kuang hsi yin kan sheng teng yü t'ai k'ong,
Ching hua erh ta t'ien t'ang tai tso wo chih yan ti k'ong su,
Jang chih yu wei wo sheng pu feng ch'en erh pei tsang,
Tsai ning mi ti wan shang yu jen wei wo tao kao shang tsang
Ah, ch'in ai tsu kuo, na shih wo tsai t'ien an hsi ti shih hou.

Ch'ing ti na yi ch'ieh pu hsing ti sū chē meng tao kao,
T'i na ao kuo wu shu K'u nan ti jen men ming pu p'ing;
T'i na wei shen shih pei ch'i ti mu ch'in meng chu fu,
Wei tso ku shuang, yeh wei tso ts'an tsao tu hsing ti fu lao;
Yeh tē wei tso ju tzu chi ju Chiang huo tē shu shen.

Erh tang na yu an yeh sē hsi ch'ian fen ch'ang ti chou wei,
Chih sheng hsia yi hsieh kui hun tsai tso pu mei ti ch'i tao;
Ch'ing mo ta jao na ning ching han na shen mi ti yu sui,
Ou erh ju wen chien yi tuan ch'i ch'ieh ti tiao tzu tsai t'ang hui;
Na shih wo, ah! Ch'in ai tsu kuo, wo cheng wei ju erh pei kē.

Chia ju tsai wo ti fen shang yi ch'ieh piao chih tu yi wu tsung,
Pu tsai yu shih tzu chia huo yi k'uai shih t'ou kē hsin chien,
Chiu jang jen men yung li li p'ien yung ch'u ch'iao ch'ü fan sung;
Tsai pa wo huan mieh ch'ien ti hsieh hui ho tso ju ti ni tu hē lung,
Wei ju p'u ch'eng yi t'iao hua ts'ao sū chin ti ti chien.

Yü shih chui hou ti yian mieh tai wo wu yu wu chih,
Piao jan ti tsai ju ti k'ung chien han ch'i ts'eng hsi ku han p'ing yüan;
Wei ju ti shih t'ing ts'ung jueh wo pa yin van tsing lu,
Tai tso tsai sē han kuang hua, tai tso kē sheng han ai tz'ü,
Yung heng chung fu ti hsi'an kao wo na pu yu ti chih yüan.

Wo ch'in ai ti tsu kuo, wo pei ai chai fu suoh yu tsung,
K'ē ai ti fei lü pin na, t'ing wo chē chui hou ti tzu' pieh!
Wo yi hsia yi ch'ieh chiao fu ju, wo ti ch'in lao han ai ch'ung;
Wo Chiang chü na wu nu li hsiang ya p'ē chē ch'ü ts'i ti ti ch'ang,
Tsai na li shang ts'ang yung chih, tsai na li chen li pu mieh!

Pieh yi! Ch'in lao ti hsiung, wo ti ling hun chi Chiang li ch'ü,
T'ung nien ti chiao yu men tsai na pei liang tuoh ti ku li!
K'ē ch'ing ah, wo yi an hsi li k'ai yu fan ti jih tzu.
Pieh yi! Wo ti ching chü nü shen, wo ti ai wo ti chih chi;
Pieh yi! Wo luan nien ti yi ch'ieh ah, sū pu kuo shih hsiu hsi!

Wei chi mien li sha chiu shih wu chou nien tan ch'en erh yi,
Yi chiu wu liu nien liu yüeh yi chē tsu kao.

Translator's note:

This poem was translated from the original work in Spanish, *MI ULTIMO ADIOS*; hence some variations from the English version of *MY LAST FAREWELL* by Charles Derbyshire.

The original poem follows the classical pattern of western poetry. There are fourteen stanzas, five lines in each stanza. Although the words in each line may vary in length, there must be fourteen syllables. The second line must rhyme with the last line in each stanza, while the first, third, and fourth lines must have the same rhyme. This scheme is quite rigid. In trying to keep its form and perfection, one loses its true beauty; in adhering to the principle of fidelity one finds it difficult to retain its charm. Therefore, the task of translation requires a lot of time. What the translator did was not to lose the meaning in the original poem and at the same time pay some attention also to its form and rhyme.

This poem was translated into Chinese with the help of several persons. Since the translator does not know much English or Spanish, mistakes are inevitable. For this, I beg the readers their indulgence, and hope that they will point out the mistakes to me.

NOTE: The above transliteration of the *LAST FAREWELL* of Dr. Jose Rizal, together with *NOTES* in Chinese by Mr. Lim Ts'ung (Lim Chong), is from Professor Simon Ting of the Philippine Christian Colleges, formerly a scholar in Oxford University in Chinese Philosophy).

SELAMAT TINGGAL

Rizal's "Last Farewell"

Translated into Indonesian

By Ali Negoro

Tanahairku, selamat tinggal!
Negeri kaja matari
Mutuara Lautan Timur
Surga kami jang 'lah lenja.
Itela Kuberikan padamu
hidupku jang sedih ini.
Djika lebih bahagia hidupku,
lebih bersinar dan semarak,
kukurban djua untuk kepentinganmu.

Dimedan pertempuran
orang berikan njawanja
tiada bimbang, tiada njesal.
Sekitar tiada dikira, semuanya sama:
baik mati dimedan perdjongan,
ditiang-gantungan, k'rena
siksaan ataupun ditengah
kembang aneka-warna,
semuanya untuk Pilipina tertjinta!

Telah sampai waktuku,
Sedang langit merah menjala
tanda hari baru 'kan tiba.
Djika pagi 'merlukan lila,
darahku telah sedia
untuk menghias indah sinarnja.

Impianku semendjak dulu
O Mutiara Lautan Timur
Agar matamu hitam sekali kering
Keningmu tiada berkerut
kehormatanmu tiada bernoda.

Impian hidupku
Iasratku utama
Restuilah djiwa seg'ra 'kan tiada
Alangkah bahgianja mati kar'na dikau
Matiku memberikan kau sajak dan njawa
Mati dibawah langit, dibawah ribaanmu

Kalau kau suatu hari
Ditjelah-tjelah hidjau kuburanku menemui
setangkai kembang sederhana bersemi,
Petik dan tjiumlah
Kar'na itu adalah djiwaku.
Biarlah kurasa dalam keranda
Nafasmu panas atas dahiku.

Biarlah bulan mendjaga daku
Dengan sinarnja lembut-tenang itu
Biarlah angin meratap-saju.
Kalau ada burung hinggap dan ngaso
Diatas salibku, suruhlah dia
Menjanji lagu perdamaian.

Biarlah sinar matari menguapkan embun,
Mementjarkan laguku kesegenap pendjuru.
Biarlah sahabat-karibku menangisi
achirku,
dan mendoa disendja sepi.
Demikian djuga engkau tanahairku
mendoa untukku.

Berdoalah untuk semua orang
Untuk jang mati-tiada-nama;
disiksa tiada-hingga.
Untuk ibu-ibu tabah menderita,
jatim-piatu serta djanda-djanda;
untuk tawanan dianiaja.
Berdoalah untukmu sendiri
agar pembebasan seg'ra tiba

Bila malam turun, gelap
melingkupi kembali tanah-kuburan,
tinggallah simati s'orang diri.
Djanganlah ganggu kesunjan mereka,
djanganlah ganggu rahsia mereka.
Kalau engkau dengar suara ketjapi
Tanahairku, itulah aku bernjanji bagimu.

Kalau kuburanku 'lah dilupakan orang
Salib dan batupun 'lah tak ada lagi
biarlah petani meluku tanahnja
supaja aku mendjadi badja,
sebelum hilang sia-sia.

Tiada 'kan aku menjesal
Kalau kau lupakan. Udara,
ruang dan lembahmu 'kan kulalui.
Aku akan mendjadi suara
merdu bergetar ditinggamu.
Wangi, warna, suara, njanjian
dan keluh, semuanya sentiasa
mengulangi kejakinanku.

Pilipina Tanahairku!
 Tanah tjita-tjitaku,
 Tanah rakjatku.
 Dengarkanlah njanji-perpisahan ini!
 Kepada engkau kutinggalkan semuanya:
 bapa-bapa dan kekasih-kekasihku.
 Tempat kupergi hamba tiada,
 tiada penindas, tiada algodjo.
 Kejakinan disana tak berarti mati,
 Jang berkuasa ialah Jang-Mahakuasa.
 Selamat tinggal bapa dan saudara
 kekasihku

'Temanku semasa kanak dirumah jang 'lah
 lenjap
 Terimakasih aku boleh mengaso
 dari hari terlalu penat.
 Selamat tinggal semuanya
 teman-temanku, kesenangan-kesenangan-
 ku.
 Selamat tinggal semua jang kukasihi.
 Mati ialah mengaso...

Jose Rizal

Note: —The above translation was made by the Indonesian poet and novelist, Ali Negoro. It appears in his book, *RIZAL*, written in Indonesian and published in 1950 by the Djambatan Publishing Co. The book recounts the life of Dr. Jose Rizal, his ideals, and his struggles for his country's welfare.

In the preface to his book, the author introduces Dr. Rizal as the greatest and most famous of the Philippine national heroes, an extraordinary man whose many-sided genius makes it extremely difficult to find his equal both in Indonesia and in the Philippines. To cite an example: "About a quarter of a century before Dr. Abdul Rival and other Indonesian doctors proved their capacity to learn western science, Jose Rizal had already acquired a name for advancing the field of Medical Science."

Because of his whole-hearted dedication to the national cause, Dr. Jose Rizal won the admiration of many Indonesian leaders, among them are Mohamed Husni Thamrin, Dr. Sutomo, Ratulangi, and Maramis, who regard him as a worthy example to emulate in the Indonesian struggle for independence.

Now, both the Philippines and Indonesia are free, and the future for both countries is full of possibilities. The author further says: "Looking forward alone will not give us a complete understanding of our struggle for nation building. We should, once in a while, look backwards in order to know the lines of development of our country from the beginning up to the present.

"Because of this, I feel it is very important that we publish books about Indonesian and Philippine national heroes, whose lives have become part of history and who can serve as guides to those whom they have left behind....

"This book, *RIZAL*, is offered as a contribution to the period of Indonesian nation-building. May the example and sacrifices of Rizal be justly valued and appreciated by all of us."

(The writer is grateful to professor Damiana L. Eugenio, of the University of the Philippines, who was sent to Indonesia to learn Indonesian language and culture. She furnished the information given above. —Celestino A. Ancheta.)

—oOo—

Peoples and governments are correlated and complementary; a fatuous government would be an anomaly among righteous people, just as a corrupt people cannot exist under just rulers and wise laws. Like people, like government. — Rizal

(Continued from page 57)

4. NUMISMATIC AND ANTIQUARIAN EXHIBITS

Dr. Jesus P. Celis, *Chairman*

(National Museum, open during the whole month of February.)

5. SHELL EXHIBITS

Mrs. Paz Legaspi Bautista, *Chairman*

(Former International Fair Ground, adjacent to the Manila Zoo—February 15-28.)

6. FIRST NATIONAL SYMPOSIUM ON FILIPINO CULTURE

(Rizal Hall, Institute of Public Administration, Padre Faura Street, February 23, 24, 25, under the auspices of the UNESCO National Commission of the Philippines; also Exhibition of Water Colours Reproductions at the National Museum, Herran Street, February 23rd, 5:00 p.m.)

MARCH, 1961

Theme: Rizal, Arts and Letters

Orchid Show at Paco Cemetery under the chairmanship of Mrs. Alfonso Ponce-Enrile, March 3, 4 and 5, 1961.

March 2, 1961—Oratorical contest on Rizal sponsored by the FEU chapter of the Philippine Association of University Women, 9:00 a.m., FEU auditorium.

Exhibition of Rizal's relics, paintings, works of art and sculpture, letters and other Rizaliana documents at the Rizal Shrine in Fort Santiago. The First Lady, Mrs. Carlos P. Garcia, has been invited to open the exhibition which will be participated in by public and private schools and civic organizations.

The March activities have been classified into the following categories:

1. *Paintings*—Mrs. Pura Kalaw-Ledesma
2. *Sculpture*—Mr. Luis Ma. Araneta
3. *Architecture and Sketches*—Mr. Juan F. Nakpil
4. *Sports*—Mr. Antonio de las Alas
5. *Arts and Letters*—Dr. Leoncio Lopez-Rizal
6. *Music (Zarzuela, concert, etc.)*—Miss Jovita Fuentes

APRIL, 1961

Theme: Rizal and Community Development

Program in Manila under the auspices of the Community Development Committee to open the month's activities dedicated to the theme: "Rizal and Community Development." The program will be broadcast to reach the provinces.

Literary musical programs in the different cities and municipalities under the auspices of the local Centennial committees. In the evening, in Manila, appropriate radio and television programs will be broadcast.

Opening of the "Barrio Fair" in Manila under the auspices of the Barrio Lieutenants Association of the Philippines. The fair will continue for three days. A series of seminars for barrio lieutenants will be arranged with different universities for the discussion of problems related to rural reconstruction and community development.

Beginning April 3rd, each week will be devoted to a special theme of community development. There will be programs and activities in the barrios. The Executive Secretary will be asked to request all provincial governors, city mayors, municipal

councils, and the barrio councils to make the observance of the community development month of the Centennial Year in their respective jurisdictions. The barrio council will be in charge of the activities in each barrio with the assistance and cooperation of representatives of: BPI, BAI, BAE, municipal agricultural extension workers, PACD workers, PRRM workers, heads of barrio organizations, head teachers, members of Farmers Extension Clubs, Future Farmers of the Philippines, Rural Improvement Clubs, 4-H clubs and other organizations. In each barrio, the center of activities will be the barrio hall, the barrio nursery, or the barrio school.

APRIL 3-9—LIVELIHOOD WEEK

Theme: Better Production Builds Better Communities

APRIL 10-16—HEALTH WEEK

Theme: Better Health Builds Happier Communities

APRIL 17-23—EDUCATION WEEK

Theme: Wipe Out Illiteracy In Rural Communities

APRIL 24-30—LOCAL SELF-GOVERNMENT WEEK

Theme: Build Democracy From The Bottom Up

MAY, 1961

Theme: RIZAL AND LABOR

A. May 1 (Monday)—LABOR DAY

1) In the Morning:

Program at the Department of Labor, led by the Secretary of Labor; in the 12 Regional Offices throughout the country, led by the Regional Administrators; and in the 46 Provincial Labor Offices led by the Provincial Labor Attorneys extolling Rizal's teachings that only through hard work and responsible leadership can labor free itself from oppression and exploitation.

2) In the Afternoon:

Rally and program at the Araneta Coliseum, Quezon City, with all organized labor unions participating. The President of the Philippines has been invited as Guest Speaker.

Parade at Seats of the 12 Regional Offices

3) In the Evening:

Radio programs in Manila and in all other cities with radio stations.

B. May 2-7

Demonstration and exhibits of progress of Labor

1) In the Department of Labor Building, Republic Super Market Bldg., F. Torres St., Sta. Cruz, Manila.

2) In the Asian Labor Education Center, University of the Philippines, Diliman, Quezon City.

(Note.—The demonstration and exhibits will remain open during the entire month of May.)

C. May 8-15

National Labor-Management Conference in Manila called by the President under Proclamation Order No. 737 issued on March 8, 1961. The theme of the conference is **Working Together for Economic Security and Progress.**

D. May 16-17; 21-23

Symposia:

At the Headquarters of designated labor organizations in Manila and the Regional Offices.

E. May 18-20

Conference of Ministers of Labor in Asia.

Participating countries:

Burma, Ceylon, Republic of China, India, Indonesia, Japan, South Korea, Federation of Malaya, Pakistan, Philippines, Thailand and Viet-Nam.

F. May 24-31

Pista sa Nayan:

The theme of the celebration shall revolve around labor as Rizal practised and lived it. All the 12 Regional Offices and 46 Provincial Labor Offices will participate in the activities.

JUNE, 1961

Theme: Rizal and Education

The Jose Rizal Centennial celebration this month, which is nationwide, is dedicated to education. Main feature of the celebration will be a Congress of Educators, which will discuss current educational problems in the Philippines in the light of Rizal's ideas, principles, and teachings.

JUNE

1-30

—National centennial celebration as provided by Executive Order No. 163, issued on the 30th day of January, 1956, creating Provincial, City, Municipal, and Barrio Committees to lead the celebration of the Rizal centenary in their respective communities, under the direction of the Jose Rizal National Centennial Commission.

—Schools participation, coordinated with the above, in provinces and cities.
Dr. Benigno Aldana, **Chairman**

—Unveiling of historical markers in various places: Biñan, Manila, and Malolos among them.

Dir. Luis Montilla, **Chairman, Philippines Historical Committee**

9-11

—Conference of Librarians and Bibliographers.

Prof. Gabriel A. Bernardo, **Chairman**

14-19

—Rizal Centennial Congress of Educators convened by the President of the Philippines (Proclamation No. 750).

Dr. Teodoro Evangelista, **Chairman**

19 A.M.—

From 7:00— 1. Religious services of all denominations.

From 8:00— 2. Ceremonies: Floral offerings to the hero at the Luneta. Mrs. Francisca T. Benitez, **Chairman**

P.M.—

1. Inauguration of the National Library Building, first unit of the Jose Rizal National Cultural Shrine.
2. Presentation of valuable Filipiniana documents by His Excellency the Ambassador of Great Britain, the centennial offering of Her Majesty the Queen of England.
3. Presentation of Rizaliana literature by His Excellency the Ambassador of India.
4. Presentation of prizes for Rizal centennial contests.
5. Conferment of Rizal Centennial Presidential Awards on Education and Culture by the President of the Philippines.

Other activities—

5. Opening ceremonies of centennial exhibits: One Hundred Years of Progress in Education.
Dr. Pedro Guiang, **Chairman**
6. Opening of centennial celebration abroad by Philippine Missions and UNESCO Member States.
Hon. Fructuoso B. Cabahug, **Chairman**
7. Issuance of commemorative volumes of the works of, and about, Jose Rizal, and of commemorative coins, stamps, and cancellers.
8. Launching of a series of six monthly Rizal lectures, June-December, under the auspices of universities, colleges and learned societies.
9. June 19th is Youth Day by Presidential Proclamation, highlighted by centennial youth activities.
Hon. Jose Y. Tuazon, **Chairman**

19-21

- First National Work Conference on Philippine Folk School.
Dr. Miguel B. Gaffud, **Chairman**

22

- Concert by the Manila Symphony Orchestra
Mr. Alfredo Lozano in charge, Prof. Bernardino Custodio, **Conducting**

26-28

- Post conference: Analysts will translate the consensus of the Rizal Centennial Congress of Educators into programmes of action for guidance of legislators and educators.
Dr. Pedro T. Orata, **Chairman**

Cultural Activities

Sundays—5:30 p.m.

- Band concert at Luneta and town plazas.

JUNE

9-10

- Glimpses of Philippine Culture through songs and dances by the Bulacan teachers.
Supt. Tomas de Castro, **Chairman**

- 11 12:15 noon —Luncheon of delegates to the conference of Librarians and Bibliographers.
- 15 12:15 noon —Luncheon, Rizal Centennial Congress of Educators.
Presiding—President, Philippine Association of Colleges and Universities
Speaker—Senator Decoroso Rosales
- 17 12:00 noon —Luncheon, Rizal Centennial Congress of Educators.
Presiding—President, Philippine Public School Teachers Association
Speaker—Congressman Manuel S. Enverga
- 18 8:30 a.m. —Visit to Fort Santiago Shrine.
- 9:30 a.m. —Pilgrimage to Calamba. Unveiling of a historical marker—(Baptistry of the Calamba Church)
- 19 5:30 p.m. —Band concert at Luneta and in town plazas.
- 6:00 p.m. —Presentation by Her Britannic Majesty's Embassy to the Philippine Government of photostatic copies of certain documents of historical interest at present in the possession of the British Museum in London and Bodleian Library at Oxford.
- 7:30 p.m. —Literary musical programs under the auspices of parents and teachers.
- 8:00 p.m. —Opera "Noli" under the auspices of the Music Promotion Foundation of the Philippines, at FEU auditorium.
Miss Jovita Fuentes, **Chairman**
- 22 8:30 p.m. —Concert of Philippine Music—Rizal Theatre, Makati.
Mr. Alfredo Lozano, in charge with Prof. Bernardino Custodio, **Conducting**
- 28 4:00 p.m. —Concert of Philippine Music—matinee at Rizal Memorial Coliseum under the charge of Mr. Alfredo Lozano with the cooperation of the Manila Superintendent of City Schools.
Prof. Bernardino Custodio, **Conducting**
- 30 10:30 a.m. —Unveiling of a historical marker at Malolos.

National Centennial Celebration Committee

HON. GERONIMA T. PECSON, *Chairman*

MEMBERS

HON. DANIEL M. SALCEDO
COM. MODESTO FAROLAN
DR. LEONCIO LOPEZ-RIZAL
DIR. LUIS MONTILLA
DR. EDUARDO QUISUMBING
DR. EUFRONIO M. ALIP
GOV. FELICISIMO T. SAN LUIS
PROF. ARMANDO J. MALAY
MR. LIBERATO MARINAS
MR. V. G. SUAREZ, *Secretary*
ATTY. ROLANDO C. LANSANG
DR. JOSE A. DE JESUS
MRS. ROSITA S. PENERA, *PRO*

Coordinators

JUNE COMMITTEE

MEMBERS

HON. DANIEL M. SALCEDO
DR. JESUS E. PERPINAN
DR. BENIGNO ALDANA
PROF. PABLO L. MEER
MR. DOMINADOR LOPEZ
MR. FRUCTUOSO YANSON
DEAN FELICIANO J. LEDESMA
DR. ASUNCION A. PEREZ

DER REKTOR DER UNIVERSITÄT HEIDELBERG
UND DER OBERBÜRGERMEISTER DER STADT HEIDELBERG

geben sich die Ehre,

zu einer Feierstunde einzuladen, die unter der Schirmherrschaft des Herrn Ministerpräsidenten von Baden-Württemberg, Herrn Kurt Georg Kiesinger, und Seiner Excellenz des Botschafters der Philippinen, Herrn Dr. Ingles, aus Anlaß des 100. Geburtstages des Vorkämpfers der philippinischen Unabhängigkeit

DR. JOSÉ RIZAL

am Montag, den 19. Juni 1961, um 16.30 Uhr,
in der Alten Aula der Universität Heidelberg
stattfindet.

Anschließend Empfang im Gästehaus der Universität (Haus Buhl), Hauptstraße 232/34.

Facsimile of the invitation of Heidelberg University to its Rizal Centennial Celebration, June 19, 1961.

Programm

DER FEIERSTUNDE AUS ANLAß DES 100. GEBURTSTAGES
DES VORKÄMPFERS DER PHILIPPINISCHEN UNABHÄNGIGKEIT
DR. JOSÉ RIZAL
AM MONTAG, DEN 19. JUNI 1961, UM 16.30 UHR,
IN DER ALTEN AULA DER UNIVERSITÄT HEIDELBERG

I

Joseph Haydn: Streichquartett F-Dur op. 3 Nr. 5,
1. Satz (Presto)

II

Begrüßung durch Se. Magnificenz Professor Dr. Gottfried Körner

III

Ansprache Sr. Excellenz des Botschafters der Philippinen
Dr. INGLES

IV

Festvortrag von Professor Dr. Albert Kols,
Universität Hamburg

V

Ansprache von Professor Dr. Losztz, Universität Manila

Zum Abschluß wird die philippinische und die deutsche
Nationalhymne gespielt.

Es spielt das Quartett des Collegium Musicum der
Universität Heidelberg.

RIZAL IN HEIDELBERG

Facsimile of the Program of Heidelberg University in honor of Dr. Jose Rizal's Centenary, held June 19, 1961.

Inauguration Ceremonies of the

National Library Building

in connection with the

Rizal Centennial Celebration

Monday, June 19, 1961, 4:00 P.M.

Luneta National Park, City of Manila

Part the First

1. **NATIONAL ANTHEM**
Philippine Constabulary Band
2. **INVOCATION**
Msgr. **Nicolas Ortega**
Chief of Chaplains, AFP
3. **OPENING REMARKS AND INTRODUCTION
OF THE GUEST OF HONOR**
Hon. **Jose E. Romero**
Secretary of Education
As Chairman, JRNCC
4. **ADDRESS**
His Excellency **Carlos P. Garcia**
President of the Philippines

Part the Second

1. **CONFERMENT OF RIZAL PRO-PATRIA AWARDS**
His Excellency **Carlos P. Garcia**
President of the Philippines
2. **PRESENTATION OF RIZALIANA DOCUMENTS**
Hon. **John F. Lambert**
Charge d'Affaires, British Embassy
3. **PRESENTATION OF RIZALIANA DOCUMENTS**
His Excellency **Sankar Nath Maitra**
Ambassador of India
4. **OPENING OF EXHIBITS -- "100 YEARS OF
EDUCATION PROGRESS"**

Part the Third

1. **PRESENTATION OF PRIZES TO THE WINNERS OF THE VARIOUS CON-
TESTS CONDUCTED BY THE JOSE RIZAL NATIONAL CENTENNIAL
COMMISSION AND PLAQUES OF APPRECIATION**
2. **RECESSIONAL**
Philippine Constabulary Band

REPORT OF COLLECTIONS — RIZAL CENTENNIAL FUND
By Provinces and Chartered Cities
As of May 31, 1961

			AMOUNT
I. City of Manila			P762,523.78
II. PROVINCE	AMOUNT	III. CITY	
1. Abra	P 8,805.61		
2. Agusan	21,788.32	1. Butuan	4,726.12
3. Aklan	19,310.12		
4. Albay	60,068.56		
5. Antique	38,041.38		
6. Bataan	29,780.04		
7. Batanes	4,600.40		
8. Batangas	79,830.39	2. Lipa	6,011.78
9. Bohol	107,495.75		
10. Bukidnon	20,982.96		
11. Bulacan	64,937.35		
12. Cagayan	63,557.05		
13. Camarines Norte	16,282.76		
14. Camarines Sur	41,576.57	3. Naga	8,536.44
15. Capiz	11,895.52	4. Roxas	7,468.65
16. Catanduanes	12,047.48		
17. Cavite	25,315.90	5. Cavite City	11,832.14
		6. Tagaytay	800.41
18. Cebu	83,317.22	7. Cebu City	69,756.11
19. Cotabato	57,686.93	8. Cotabato City	571.75
20. Davao	105,485.21	9. Davao City	25,902.86
21. Ilocos Norte	15,899.02		
22. Ilocos Sur	30,223.75		
23. Iloilo	55,001.50	10. Iloilo City	28,099.08
24. Isabela	31,478.70		
25. Laguna	75,192.41	11. San Pablo	9,482.35
26. Lanao del Norte	17,992.13		
27. Lanao del Sur	57.00	12. Iligan	9,156.04
		13. Marawi	4,298.19
28. La Union	54,246.59		
29. Leyte	109,272.83	14. Ormoc	7,462.19
		15. Tacloban	17,026.56
30. Marinduque	17,146.91		
31. Masbate	33,589.98		
32. Mis. Occidental	28,170.42	16. Ozamis	10,191.81
33. Mis. Oriental	25,380.50	17. Cagayan de Oro	14,449.11
34. Mt. Province	38,010.50	18. Baguio	22,961.22
35. Neg. Occidental	80,148.29	19. Bacoled	20,093.77
		20. Silay	4,289.66
36. Neg. Oriental	37,270.76	21. Dumaguete	33,432.93
37. Nueva Ecija	31,186.68	22. Cabanatuan	22,750.76
38. Nueva Vizcaya	9,961.46		
39. Occidental Mindoro	10,325.06		
40. Oriental Mindoro	47,282.95		
41. Palawan	24,462.94		
42. Pampanga	59,732.55		
43. Pangasinan	117,894.01	23. Dagupan	5,702.58
44. Quezon	75,971.88		
45. Rizal	103,839.04	24. Pasay	22,793.65
		25. Quezon City	72,758.99
46. Romblon	35,498.79		
47. Samar	73,891.59	26. Calbayog	255.45
48. Sorsogon	24,346.88		
49. Sulu	32,609.58		
50. Surigao	31,020.64		
51. Tarlac	53,814.76		
52. Zambales	39,327.03		
53. Zamboanga del Norte	24,867.53		
54. Zamboanga del Sur	32,811.99	27. Basilan	13,891.43
		28. Zamboanga City	25,787.20

Grand Total as of May 31, 1961 ..... P3,625,067.49

WANG, M. AND CHEN, S. 1999. THE EFFECT OF TEMPERATURE ON THE GROWTH OF THE COMMON CARP (*Cyprinus carpio* L.) IN FRESHWATER.

**THIS IS
DOCTOR JOHN REZAK**

MARIA CLARA

DAVIDA FILIPPA

a. J. Michener

PAIN

L. A. Mancoske

Ben der Jugend

1997-1998

—

10

100

10

10

A. J. M. M.

Mr. and Mrs. J. W. Smith

...the effect of ...

CONCLUSIONS

—

100

10

National Historical Commission
of the Philippines

BOOK CARD

Call No.:

Title:

Acc. No.:

Borrower's Name	Date Borrowed	Date Returned